

REPUBLIKA E KOSOVËS – PRESIDENTI
REPUBLIC OF KOSOVO – THE PRESIDENT
REPUBLIKA KOSOVA – PREDSIEDNIK

KËSHILLI KOMBËTAR PËR INTEGRIM EVROPIAN

RAPORTI DIAGNOSTIKUES

KOSOVA NË RRUGËN E SAJ DREJT
BASHKIMIT EVROPIAN

KOSOVA 2020
NJË ANALIZË MBËSHTETËSE PËR STRATEGJINË
KOMBËTARE PËR INTEGRIM EVROPIAN

PËRMBAJTJA

AKRONIMET DHE SHKURTESAT	3
I. HYRJE.....	6
1. Konteksti	7
2. Procesi i Integritimit Evropian në Kosovë	8
II. PROCESI DHE METODOLOGJIA	10
III. RAPORTI DIAGNOSTIKUES: “KOSOVA NË RRUGËN E SAJ DREJT BE-SË”	12
1. Efektiviteti i qeverisjes.....	14
1.1. Zbatimi i dobët i politikave dhe legjislacionit	14
1.2. Institucionet me performancë të dobët	23
2. Lufta joefektive kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar	32
2.1. Qasja joefektive me shumë mekanizma në luftimin e korrupsionit.....	37
2.2. Mungesa e zbatimit të ligjeve	39
2.3. Sundimi i dobët i ligjit	42
3. Ekonomia e dobët	46
3.1. Qeverisja ekonomike joadekuatë	48
3.2. Ekonomia pamjaftueshëm konkurruese	59
3.3. Klima e pafavorshme për investime.....	68
3.4. Mobiliteti i kufizuar i qytetarëve.....	70
4. Angazhimi i palëve të interesit	73
4.1. Mekanizma jo operacional për konsultim	75
4.2. Niveli i ulët i pjesëmarrjes së palëve të interesit.....	83
5. Mungesa e marrëdhënieve kontraktuale me BE-në	87
5.1. Përmbushja joefektive e kriterëve për integrim në BE.....	88
5.2. Bashkëpunimi i kufizuar rajonal.....	90
5.3. Faktorët e jashtëm politik	95
Shtojca 1: Lista e takimeve dhe punëtorive	99
Shtojca 2: Lista e pjesëmarrësve në takime dhe punëtori.....	102

AKRONIMET DHE SHKURTESAT

AAP	Arsimi dhe Aftësimi Profesional
AKK	Agjencia Kundër-Korrupsion
AKM	Asocijacioni i Komunave të Kosovës
APK	Agjencia e Pronave e Kosovës
ASK	Agjencia e Statistikave të Kosovës
BE	Bashkimi Evropian
BNK	Bashkëpunimi Ndër-Kufitar
BPM	Bordi i Pavarur për Mbikëqyrje
BPV	Bruto Prodhimi Vendor
BQK	Banka Qendrore e Kosovës
DIEKP	Departamentet për Integrim Evropian dhe Koordinim të Politikave
DMRAP	Departamenti i Menaxhimit të Reformës së Administratës Publike
DPAM	Deklarimi i Prioriteteve të Politikave Afat-Mesme Të Drejtat e Pronësisë Intelektuale
DPI	Të Drejtat e Pronësisë Intelektuale
DPPQ	Deklarata për Prioritetet e Politikave Qeveritare
DPSA	Dialogu i Procesit për Stabilizim dhe Asociim
EVROPOL	Zyra e Policisë Evropiane
FRONTEX	Agjencia Evropiane për Menaxhimin e Bashkëpunimit Operacional në Kufijtë e Jashtëm të Shteteve Anëtare të Bashkimit Evropian Investimet e Huaja
IAP	Instrumenti për Asistencë Para-aderimit
IHD	Investimet e Huaja Direkte
IKAP	Instituti i Kosovës për Administratë Publike
ITK	Teknologjia e Informacionit dhe Komunikimit
KAMSh	Komisioni Drejtues për Planifikim Strategjik
KDPS	Këshilli Gjyqësor i Kosovës
KE	Komisioni Evropian

KEK	Korporata Elektroenergjetike e Kosovë
KGjK	Këshilli Gjyqësor i Kosovës
KPK	Këshilli Prokurorial i Kosovës
MAP	Ministria Administratës Publike
MAPL	Ministria e Administrimit të Pushtetit Lokal
MBNj	Menaxhimi i Burimeve Njerëzore
MPMS	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale
MSA	Marrëveshja për Stabilizim dhe Asociim
NjBGjBE	Njësia për Bashkëpunim Gjyqësor e Bashkimit Evropian Organizata Botërore e Doganave
NVM	Ndërmarrjet e Vogla dhe të Mesme
OBD	Organizata Botërore e Doganave
OJQ	Organizatë Jo-Qeveritare
OSBE	Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë
OshC	Organizata e Shoqërisë Civile
PIP	Programi për Investime Publike
PSA	Procesi për Stabilizim dhe Asociim
PVNMSA	Plani i Veprimit për Negocimin e Marrëveshjes për Stabilizim dhe Asociim
PVPE	Plani i Veprimit për Partneritet Evropian
PVVEK	Plani i Veprimit për Vizionin Ekonomik të Kosovës
QMEDVD	Qendra Monitoruese Evropiane për Droga dhe Varësinë nga Droga Zyra Evropiane për Përkrahjen e Azilit
RAP	Reforma e Administratës Publike
TRrT	Tryeza e Rrumbullakët Tematike
UNMIK	Misioni i Kombeve të Bashkuara në Kosovë
VEK	Vizioni Ekonomik i Kosovës
VRrN	Vlerësimi Rregullues i Ndikimit
ZEE	Zona Ekonomike Evropiane

ZEPA	Zyra Evropiane për Përkrahjen e Azilit
ZKM	Zyra e Krye-Ministrit
ZPS	Zyra e Prokurorisë Speciale

I. HYRJE

Republika e Kosovës mbetet i vetmi shtet në rajon pa marrëdhënie kontraktuale me Bashkimin Evropian (BE). Aktualisht, BE-ja dhe Shtetet Anëtare të saj ofrojnë sinjale të qarta që synojnë të forcojnë marrëdhëniet me Kosovën dhe se Kosova është në rrugë të mirë në shtegtimin e saj drejt BE-së. Por ndonëse përparimi në ndërtimin dhe konsolidimin e institucioneve shtetërore është duke vazhduar për disa vite, shumë sfida mbesin dhe institucionet e Kosovës duhet të ndërmarrin masa shtesë në mënyrë që të jenë në gjendje t'i afrohen BE-së.

Institucionet shtetërore janë shumë të përkushtuara ndaj agjendës evropiane dhe be-sojnë se mënyra më e mirë për të shkuar drejt ndërtimit të një shteti modern është përmes mbështetjes në praktikën dhe rregulloret më të mira siç përcaktohen nga BE-ja. Një mënyrë adekuate drejtë arritjes së kësaj është duke u bazuar në situatën aktuale të çështjeve dhe sfidave që duhet të adresohen në proces të integritit evropian në Kosovë. Ky draft i Raportit Diagnostikues ofron këtë bazë. Në bazë të këtij raporti, është zhvilluar një Strategji Kombëtare për Integritim në BE, që do të shërbejë si strategji e përgjithshme kombëtare udhëzuese për rrugën e Kosovës drejt BE-së.

Pranohet gjerësisht se në procesin e integritit evropian, një konsensus mbarë-kombëtar sjell përparim të shpejt, të dukshëm dhe të qëndrueshëm në terren. Përfshirja, pjesëmarrja dhe kontributi i akterëve të ndryshëm nuk duhet të konceptualizohet dhe reduktohet në atë sikur shërben vetëm si përgjigje ndaj agjendës së institucioneve qeveritare. Në fakt, në integritimin evropian çdo akter i shoqërisë mund të luajë rol jetik.

Kështu diagnoza e sfidave kryesore në Kosovë është realizuar me një qasje shumë pjesëmarrëse (shiko pjesën në vijim, mbi Procesin dhe Metodologjinë). Shumë hisedarë u ftuan të kontribuojnë në identifikimin e sfidave kryesore me të cilat përballet Kosova në zhvillimin e saj, e që janë të rëndësishme për procesin e Integritit Evropian. Sfida e përgjithshme e identifikuar dhe e trajtuar në këtë Raport Diagnostikues është se “progresi drejt Integritit Evropian në Kosovë është tepër i ngadalshëm”.

Arsyeja për këtë sfidë të përgjithshme qëndron në pesë sfida kryesore që kontribuojnë në këtë përparim të ngadalshëm të Kosovës në procesin e Integritit Evropian. Këto sfida kanë të bëjnë me Efektivitetin e Qeverisjes; Luftën kundër Korrupsionit dhe Krimin të Organizuar; Zhvillimin Ekonomik; Përfshirjen e Palëve të Interesit, dhe Bashkëpunimin e kufizuar Rajonal e Ndërkombëtar.

Ky Raport Diagnostikues i'u referohet zhvillimeve sektoriale, ndër-sektoriale, dhe institucionale e shoqërore. Si i tillë, shpjegon sfidat dhe kërkesat në sektorë të ndryshëm, duke vijuar me analizën për atë se si të tejkalohen pengesat e tilla. Raporti po ashtu shqyrton zhvillimet ndër-sektoriale duke theksuar vështirësitë dhe mundësitë për përmirësim. Në fund, ky Raport fokusohet në rolin dhe përgjegjësitë e institucioneve qendrore, lokale e të tjera, duke përfshirë edhe rolin dhe rëndësinë e shoqërisë si tërësi.

Ky Raport Diagnostikues nuk është dokument i ndarë dhe i pavarur prej dokumenteve

tjera vendore e të jashtme dhe evidenca për gjendjen aktuale në procesin e Integrimit Evropian në Kosovë. Përkundrazi, Raporti pasqyron dhe shtjellon informatat të cilat mund të gjenden në dokumente tjera raportuese dhe i ndërlidh ato me njëra tjetrën. Si i tillë, ky Raport po ashtu shërben edhe si platformë për proceset aktuale/vijuese në procesin e integrimit evropian. Në veçanti, përmbajtja e këtij Raporti Diagnostikues mund të përdoret kur të fillojnë negociatat për Marrëveshjen për Stabilizim dhe Asociim (MSA) me BE-në.

Tutje, është e rëndësishme që ky Raport Diagnostikues mund të përdoret nga Shoqëria Civile në përgjithësi dhe nga Organizatat Jo-Qeveritare (OJQ) në mënyrë që të monitorohet përparimi dhe ndryshimet e ardhshme. Në këtë kontekst, sfidat kryesore të lartëpërmendura po ashtu ndërlidhen dhe interpretohen në dritën e zhvillimeve sektoriale si në administratën publike, gjyqësor, punë të brendshme, tregti dhe sektorin financiar, bujqësi, mjedis, energji, transport, arsim, shëndetësi, të cilat janë qësore për Integrimin Evropian, si në nivelin qendror ashtu edhe në atë lokal.

1. Konteksti

Mandati koordinues i procesit të integrimit Evropian brenda Qeverisë së Kosovës qëndron brenda Ministrisë së Integrimit Evropian (MIE). Presidentja e Republikës së Kosovës, Znj. Atifete Jahjaga, në prani të Komisionerit të BE-së për Zgjerim dhe Politika të Fqinjësisë, Zt. Štefan Füle, themeluan, me 27 mars 2012, Këshillin Kombëtar për Integrim Evropian (Këshilli Kombëtar) si mekanizëm i nivelit të lartë për koordinim politik kombëtar për Integrimin Evropian. Këshilli Kombëtar përbëhet nga udhëheqës të lartë që përfaqësojnë institucionet shtetërore, Qeverinë, komunat, Organizatat e Shoqërisë Civile (OshC), sindikatat, komunitetin e biznesit dhe akademinë. Si i tillë, ai synon të sigurojë përfshirjen dhe angazhimin e akterëve të ndryshëm shtetëror e jo-shtetëror në analizimin e situatës në procesin e Integrimit Evropian.

Këshilli Kombëtar takohet rregullisht për të diskutuar dhe ofruar udhëzimet e tij në këtë proces, diçka që kërkon përkushtim të fuqishëm politik, e po ashtu edhe konsensus në mesin e akterëve kryesorë. Megjithatë me qëllim të vëzhgimit, analizimit dhe përkrahjes së procesit të Integrimit Evropian, Këshilli Kombëtar propozoi themelimin e një Task Force për Integrim Evropian (Task Forca), e bashkë-kryesuar nga Ministria e Integrimit Evropian dhe Kryetari i Komisionit të Kuvendit për Integritime Evropiane.

Task Forca u themelua në maj 2012. Ajo është mekanizëm kombëtar për ndërtim të konsensusit që pasqyron strukturën e Këshillit Kombëtar dhe synon të diskutojë dhe analizojë gjithmbarshëm gjendjen aktuale dhe sfidat që duhet të adresohen brenda procesit të Integrimit Evropian në Kosovë. Për të bërë këtë, Task Forca grumbullon ekspertë të ndryshëm nga institucionet qeveritare e jo-qeveritare në Kosovë.

Qëllimi i përgjithshëm i Task Forcës është të mbledh dëshmi për gjendjen aktuale në procesin e Integrimit Evropian (përmes Procesit Diagnostikues), dhe në bazë të kësaj të përgatisë një draft të Strategjisë Kombëtare për Integrim Evropian. Duke siguruar pjesë-

marrjen e shumë përfaqësuesve të akterëve të ndryshëm shtetëror e jo-shtetëror, kjo qasje po ashtu ka synuar ndërtimin e mëtejshëm të konsensusit në mesin e akterëve kryesorë.

Të gjithë akterët u përgjigjën pozitivisht në ftesën e Ministrisë së Integrimit Evropian (MIE) që të angazhohen drejtpërdrejtë në Task Forcë. Ata morën pjesë aktivisht në takimet e Task Forcës dhe në punën e Tryezave të Rrumbullakëta Tematike (TRrT) (shikoni pjesën në vazhdim, mbi Procesin dhe Metodologjinë). Gjatë procesit diagnostikues dhe jetëra materiale për diskutim u përgatitën e diskutuan në shtatë Raportet e TRrT-ve.¹ Ky raport jep një përmbledhje e po ashtu edhe analizat ndër-sektoriale të gjetjeve të diskutuara.

Puna e Ministrisë së Integrimit Evropian, përfshirë edhe punën e Task Forcës përkrahet drejtpërdrejt nga projekti i GiZ “Përkrahje Procesit të Integrimit Evropian në Kosovë” në kuadër të asistencës afat-gjate bilaterale që i ofrohet Kosovës nga Republika Federale Gjermane.

2. Procesi i Integrimit Evropian në Kosovë

Kosova është i vetmi shtet në rajon pa Marrëveshje për Stabilizim dhe Asociim (MSA) me BE-në. Aktualisht, procesi i Integrimit Evropian në Kosovë fuqizohet nga perspektiva reale e fillimit të negociatave për MSA-në që do të shënonte marrëdhënien e parë kontraktuale me BE-në.

Siç është konfirmuar nga “Anketa e Vetëdijesimit për BE-në dhe Integrimin Evropian në mesin e Qytetarëve të Kosovës”, e aranzhaur nga BE në korrik 2013, qytetarët e Kosovës dëshmuar nivel të lartë të përkrahjes për procesin e Integrimit Evropian.² Në të njëjtën kohë, Komisioni Evropian (KE) ofroi perspektivë të qartë të anëtarësimit në BE për Kosovën dhe shtetet e Ballkanit Perëndimor qysh në qershor 2003, në Samitin e Selanikut. Kjo perspektivë u riafirmua më tutje me miratimin e Komunikatës së KE-së “Një e Ardhme Evropiane për Kosovën” në prill 2005. Në tetor 2012, Komisioni Evropian publikoi Studimin e Fizibilitetit për MSA-në mes Bashkimit Evropian dhe Kosovës dhe konfirmoi se Kosova është “në masë të madhe e gatshme të hapë negociatat për Marrëveshjen për Stabilizim dhe Asociim”. Në të njëjtën kohë, studimi ka theksuar se Kosova është duke u përballur me mangësi serioze sa i përket kritereve politike, ekonomike dhe ligjore, të cilat duhet të adresohen me qëllim të shpejtimit të rrugës drejt BE-së.

Pas rekomandimit të Komisionit Evropian, Këshilli për Punë të Përgjithshme, me 12 dhjetor 2012, mori parasysh Studimin e Fizibilitetit për MSA-na dhe synimin për të pro-

¹ Shtatë raportet e TRrT-ve janë për sektorët në vijim: (1) Administrata Publike; (2) Drejtësia, Liria dhe Siguria; (3) Ekonomia, Financat dhe Statistikat; (4) Tregtia, Industria, Doganat dhe Tatimet, Tregu i Brendshëm, Konkurrenca, Mbrojtja e Konsumatorëve dhe Shëndetit; (5) Inovacioni, Shoqëria e Informacionit, Politikat Shëndetësore dhe Sociale; (6) Mjedisi, Energjia, Transporti dhe Zhvillimi Rajonal; dhe (7) Bujqësia, Peshkataria, Pylltaria, Siguria e Ushqimit dhe Zhvillimi Rural.

² Anketa e Vetëdijesimit për BE-në dhe Integrimin Evropian në mesin e Qytetarëve të Kosovës, http://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/documents/press_corner/2010/eupk_survey_report_2013.pdf.

pozuar direktivat negociuese pasi Kosova të ketë plotësuar prioritetet afat-shkurta të paraqitura në Studimin e Fizibilitetit. Këshilli përfundoi se do të vendoste të hapë negociatat për MSA-në me Kosovën në bazë të Raportit që do të prezantohej në pranverë 2013 nga Komisioni Evropian dhe Përfaqësuesi i Lartë i BE-së për Punë të Jashtme. Një analize e progresit të Kosovës në lidhje me prioritetet afat-shkurta të Studimit të Fizibilitetit, e po ashtu edhe çështje tjera të përmendura në Konkluzionet e Këshillit të dhjetorit 2012 u paraqit në Raportin e Përbashkët të Komisionit Evropian dhe Përfaqësuesit të Lartë të BE-së për Punë të Jashtme dhe Politika të Sigurisë, në prill 2013.

Raporti i Përbashkët përfundoi se Kosova i ka plotësuar prioritetet afat-mesme dhe kështu Komisioni Evropian e dorëzoi propozimin që i parapriu vendimit të Këshillit për autorizimin e hapjes së negociatave për MSA-në mes Bashkimit Evropian dhe Kosovës. Tani pritet që Këshilli do të miratojë direktivën negociuese që do të hapë rrugën për Kosovën të fillojë negociatat për MSA-në.

II. PROCESI DHE METODOLOGJIA

Këshilli Kombëtar kërkoi një proces pjesëmarrës e gjithëpërfshirës me qëllim të ndërimit të konsensusit gjithë-kombëtar për Integrimin Evropian. Detyra ishte që të përgatitet një analizë e thellë e gjendjes aktuale në Kosovë sa i përket kërkesave të BE-së. Pas kësaj, synimi ishte që të përgatitet ky Raport Diagnostikues e po ashtu edhe një dokument strategjik që përshkruan objektivat që duhet të arrihen (strategjia e Kosovës).

Duke u bazuar në kërkesën e Këshillit Kombëtar për të themeluar Task Forcën për Integrim Evropian, ky organ u themelua në maj 2012 me qëllim të sigurimit të procesit pjesëmarrës e gjithëpërfshirës që do të avancojë konsensusin gjithë-kombëtar për Integrimin Evropian. Si mekanizëm pjesëmarrës dhe për ndërtimin e konsensusit, Task Forca siguroi një proces unik në Ballkanin Perëndimor. Njëra prej detyrave kyçe ishte të evidentohen zhvillimet aktuale në procesin e Integritimit Evropian duke theksuar sfidat, mangësitë dhe mundësitë. Për këtë qëllim, Task Forca përgatiti një metodologji përkatëse për kontekstin që siguroi pjesëmarrje adekuate përmes shkëmbimit të njohurive, diskutimeve të hapura, ndarjes së informacioneve dhe formave tjera të përfshirjes aktive.

Duke filluar në maj 2012, Task Forca u angazhua në përshkrimin dhe analizimin e gjendjes aktuale në të gjithë sektorët relevant për procesin e Integritimit Evropian. Ky angazhim ndodhi me identifikimin e temave kryesore me synimin e ofrimit të një pasqyre të thuktë dhe gjithëpërfshirëse të akterëve kryesorë të përfshirë. Njëjtë, Task Forca solli informata dhe dokumente të dorës së parë, të cilat u diskutuan e miratuan si dokumente përfundimtare nga puna e Tryezave të Rrumbullakëta Tematike në vijim:

1. Reforma e Administratës Publike;
2. Drejtësia, Liria, Siguria;
3. Ekonomia, Financat dhe Statistikat;
4. Tregtia, Industria, Doganat, Tatimet, Tregu i Brendshëm, Konkurrenca, Mbrojtja e Konsumatorëve dhe Shëndetit;
5. Inovacioni, Shoqëria e Informacionit dhe Politikat Shëndetësore dhe Sociale;
6. Transporti, Mjedisi, Enerjia dhe Zhvillimi Rajonal; dhe
7. Bujqësia, Peshkataria, Pylltaria, Siguria e Ushqimit dhe Zhvillimi Rural.

Informacione dhe analiza të tilla të dorës së parë mbuluan çështjet e ndërlidhura me kornizën ekzistuese ligjore, politike e institucionale, e po ashtu edhe përpjekjet, burimet dhe praktikrat e ndërlidhura me temat relevante në procesin e Integritimit Evropian. Vëmendje adekuate i është kushtuar analizimit të praktikave më të mira dhe bazës normative në sektorë dhe fusha të ndryshme të politikave, me theks të veçantë në përvojat e suksesshme të Integritimit Evropian nga shtetet tjera. Tutje, diskutimet në punën e TRT-ve u organizuan për të siguruar që rolet e përgjegjësitë e institucioneve të ndryshme, institucioneve të huaja dhe organizatave, e po ashtu edhe akterëve studiohen dhe analizohen në mënyrë të detajuar.

TRT-të u ndanë sipas ndarjeve tematike të Dialogut për Procesin për Stabilizim dhe Asociim (DPSA). Gjatë përafërsisht një periudhe një vjeçare (korrik 2012-maj 2013) temat më të rëndësishme relevante për Integrimin Evropian u diskutuan dhe analizuan në detaje në takimet dhe punëtoritë përkatëse tematike nën secilën prej shtatë TRT-ve.

Më shumë se 1,000 pjesëmarrës³ që përfaqësuan institucione të llojllojshme dhe akterë tjerë u angazhuan në punën e një ose më shumë prej shtatë TRrT-ve.⁴ Në këtë proces, një numër i madh i ekspertëve vendorë përgatitën draft materialet fillestare të cilat u përdorën për të përkrahur më shumë se 50 punëtorë të cilat pastaj finalizuan punën me një dokument final për secilën temë. Gjithashtu përfaqësuesit e institucioneve dhe akterët tjerë paraqiten prezantime për këto tema. Në përgjithësi, përgatitja e punëtorive, prezantimeve, diskutimeve dhe përdorimi i materialeve më shkrim ndihmuan në përgatitjen e dokumenteve përfundimtare të cilat shërbejnë si burim i njohurive të bazuara në punën e TRT dhe Task Forcës.

Këto rezultate – diskutimet, prezantimet, dokumentet përfundimtare – janë përpunuar dhe ruajtur më tutje në shtatë Raportet gjithëpërfshirëse të TRT-ve, të cilat po ashtu ofrojnë një gamë të gjerë të rekomandimeve të përkufizuara qartë dhe saktë të pajtuara nga pjesëmarrësit përkatës të shtatë TRT-ve.

Si përfundim, me synim të bërjes së këtij procesi tërësisht koherent dhe gjithëpërfshirës jo vetëm në raport me sektorët e caktuar por po ashtu edhe në raport me procesin e integritetit Evropian në përgjithësi, duke respektuar kriteret e përkufizuara mirë, përfaqësues të përzgjedhur nga të gjitha TRT-të u ftuan të marrin pjesë dhe të kontribuojnë në dy punëtori të organizuara në maj 2013: një punëtori diagnostikuese, dhe punësoria strategjike.

Metodologjia e analizës së trunut të problemeve, e përdorur për këto dy punëtori, përqendrohet shumë në të ashtuquajturën marrëdhënie shkak-pasojë ndërsa analiza e objektivave kryesisht organizohet rreth objektivave të arritshme për të tejkaluar sfidat e identifikuar në analizën e pemës së problemeve. Si i tillë, punësoria mbi analizën e problemeve trajtoi një listë gjithëpërfshirëse të subjekteve ndër-tematike që u analizuan përmes diskutimeve plenare dhe në grup, ndërsa punësoria për objektivat identifikoi, diskutoi dhe miratoi objektivat kryesore që Kosova duhet t'i plotësojë deri me 2020. Si rezultat, Task Forca përpiloi këtë Raport Diagnostikues që pasqyron qasjen pjesëmarrëse dhe të bazuar në konsensus lidhur me gjendjen aktuale në procesin e Integritetit Evropian.

³ Shiko listën e pjesëmarrësve që kontribuan në një apo më shumë takime dhe punëtori të TRrT-ve.

⁴ Puna e shtatë TRrT-ve ndodhi përmes një serie takimesh dhe punëtorish të rregullta. Për listën e këtyre takimeve dhe punëtorive ju lutem referojuni Shtojcës 1.

III. RAPORTI DIAGNOSTIKUES: “KOSOVA NË RRUGËN E SAJ DREJT BE-SË”

Në kapitujt në vijim ky Raport Diagnostikues përshkruan, shtjellon dhe analizon gjendjen aktuale në Kosovë. Pesë kapituj trajtojnë sfidat kryesore të identifikuara në fazën diagnostikuese përkitazi me:

- Efektivitetin e qeverisjes;
- Lufta kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar;
- Zhvillimi Ekonomik;
- Angazhimi i akterëve;
- Marrëdhëniet e Përparuara (kontraktuale) me BE-në.

Në përgjithësi, siç do të tregohet në këta kapituj, institucionet politike të Kosovës e po ashtu edhe shoqëria duhet të angazhohen vendosmërisht për adresimin e këtyre sfidave në mënyrë që të shpejtohet rruga e Kosovës drejt BE-së.

Në mënyrë të veçantë, siç tregohet në Kapitullin 1 të këtij Raporti Diagnostikues, çështja e **efektivitetit të qeverisjes** është një pengesë sfiduese drejt integritimit evropian të Kosovës. Procesi diagnostikues tregoi se qeverisja joefektive është njëra prej sfidave kryesore në Kosovë dhe kryesisht shkaktohet nga zbatimi i dobët i politikave dhe legjislacionit në njërën anë, dhe institucioneve që performojnë dobët në anën tjetër. Si rrjedhojë ekziston një gamë e gjerë e sfidave që dalin nga sistemi i dobët për planifikim strategjik, monitorim të dobët të politikave, kapacitete të dobëta institucionale, shërbim jokompetent civil dhe struktura të dobëta të llogaridhënies. Siç do të tregohet në këtë kapitull duket se ka ndërlikime më të madhe mes të gjitha këtyre sfidave me mungesën e kornizës adekuate institucionale dhe koordinimin ndër-institucional në nivele të ndryshme, diçka që prek apo ndikon negativisht të gjitha sferat e jetës institucionale dhe publike në Kosovë.

Kapitulli 2 thekson arritjet kryesore dhe sfidat me të cilat Kosova është duke u përballur në **luftën e saj kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar**. Korrupsioni dhe krimi i organizuar është i dukshëm në Kosovë, dhe kjo në masë të madhe vlerësohet nga shumë raporte të publikuara nga institucionet e BE-së, agjencitë shtetërore dhe organizatat ndërkombëtare. Procesi diagnostikues ka identifikuar një nivel progresi të arritur në aspektin e zhvillimeve legjislative, të politikave dhe institucionale edhe në politikën kundër-korrupsionit dhe në luftën kundër krimit të organizuar. Megjithatë ende mbesin sfida të mëdha – kryesisht sfidat më të rëndësishme identifikohen në një qasje joefektive me shumë mekanizma në luftimin e korrupsionit, në mungesën e zbatimit të ligjeve e po ashtu edhe në sundimin e dobët të ligjit në përgjithësi. Arsyet shihen tek mungesa e përmbarimit të ligjit e po ashtu edhe tek mungesa e ekspertizës së mjaftueshme në institucione të ndryshme për luftimin e korrupsionit dhe krimit të organizuar. Gjithashtu, lufta joefektive kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar duket të jetë e dobët si pasojë e koordinimit dhe bashkëpunimit joadekuat e të pamjaftueshëm mes institucioneve të ndryshme. Kjo e fundit përkeqësohet nga përzierja dhe organizimi kompleks institucional dhe kapacitetet e burimet e dobëta.

Kapitulli 3 thekson ekonominë e dobët si një prej pengesave kryesore të identifikuarra për ngadalësimin e procesit të Integritimit Evropian. Qeverisja joadekuatë ekonomike, ekonomia jomjaftueshëm konkurrense, klima e pafavorshme për investime, dhe mobiliteti i kufizuar i qytetarëve u identifikuan si disa prej sfidave kryesore në sektorin e ekonomisë së Kosovës. Para se gjithash, qeverisja joadekuatë ekonomike në Kosovës duket se shkaktohet nga mungesa e strategjisë kombëtare për zhvillim, mospërputhjes mes Kornizës Afat-Mesme të Shpenzimeve (KAMSH) dhe planifikimit vjetor të buxhetit, mungesës së kapaciteteve të mjaftueshme institucionale, përdorimit joadekuat të pasurisë publike dhe çështjet pronësore, dhe nga dialogu i pamjaftueshëm social. Së dyti, siç u tregua në diskutim gjatë fazës diagnostikuese burime të kufizuara dhe të shtrenjta të financimit, mungesa e konkurrencës së drejtë, procesi joefektiv i privatizimit, zhvillimi i pamjaftueshëm i Ndërmarrjeve të Vogla dhe të Mesme (NMV), sistemi i dobët arsimor dhe mospërputhja e shkathtësive, hulumtimet dhe zhvillimi i dobët, dhe dialogu i pamjaftueshëm social po ashtu e karakterizojnë ekonominë e dobët të Kosovës. Dhe së treti, klima e pafavorshme për investime në Kosovë që shkaktohet nga zbatimi i dobët i sundimit të ligjit dhe infrastruktura e dobët e dobëson dinamikën ekonomike. Së fundi, mobiliteti i kufizuar i qytetarëve është pengesë serioze për zhvillimin ekonomik që diskutohet më tutje në kapitullin tre.

Kapitulli 4 trajton **angazhimin i akterëve** si një komponent i rëndësishëm në zhvillimin e përgjithshëm të shtetit në përgjithësi dhe në përafrimin e Kosovës drejt BE-së në veçanti. Ky kapitull përqendrohet në mungesën e angazhimit të palëve të interesit në bërjen e politikave dhe ligjeve. Të paktën dy probleme kryesore të identifikuarra e pengojnë procesin e angazhimit të akterëve, dhe këto probleme janë mekanizma jo-funksional të angazhimit të akterëve ose edhe mungesë e mekanizmave të tillë në njërin anë, dhe niveli i ulët i pjesëmarrjes së akterëve në proceset konsultuese, në vendim-marrje dhe në zbatimin e politikave në anën tjetër. Përveç nismave të mira nga akterët shtetëror e jo-shtetëror që të ketë një angazhim më të strukturuar të palëve të interesit, struktura të ndryshme në funksion nuk janë aktive dhe të shfrytëzuara në mënyrë të kënaqshme derisa në të njëjtën kohë në shumë sektorë mekanizmat adekuat për angazhimin e palëve të interesit madje edhe mungojnë plotësisht. Nëse palët e interesit angazhohen në proceset politike një problem serioz i identifikuar në fazën diagnostikuese është cilësia e pjesëmarrjes së tillë. Mungesa e kapaciteteve të nevojshme shpesh i pengon palët e interesit që të marrin pjesë në mënyrë më të efektshme. Gjithashtu edhe qasja në dokumente publike dhe ndarja e informatave si një parakusht i rëndësishëm për një shoqëri më të angazhuar shpesh mungon.

Kapitulli 5 i këtij raporti shtjellon problemet kryesore sa i përket **marrëdhënieve kontraktuale** me BE-në. Derisa tregohet se Kosova nuk është efektive në përmbushjen e kriterëve zyrtarë të integritimit, ky kapitull po ashtu thekson se përkundër gatishmërisë së Kosovës që të angazhohet në mënyrë efektive në bashkëpunimin rajonal, Kosova deri me tani nuk merr pjesë në shumë nisma të bashkëpunimit rajonal. Bashkëpunimi i pamjaftueshëm tregtar, zbatimi i ulët i programeve territoriale, infrastruktura e dobët, etj. janë disa prej pasojave vendimtare. Siç u diskutua në disa punëtori diagnostikuese mos-njohja nga pesë shtete të BE-së po ashtu paraqet vështirësi politike për Kosovën në rrugën e saj drejt BE-së. Kjo komplikohet dhe ndërlikohet edhe më tutje me mungesën

e anëtarësimit në organizatat ndërkombëtare. Në veçanti, mos-qenia anëtare e Organizatës së Kombeve të Bashkuara (OKB) po e bllokoi anëtarësimin e Kosovës në shumë organizata ndërkombëtare. Në tërësi kjo është duke ndikuar negativisht në kredibilitetin dhe imazhin e Kosovës në marrëdhëniet ndërkombëtare. Një sfidë tjetër është imazhi mjaft negativ ndërkombëtar i Kosovës. Në perceptimin ndërkombëtar Kosova shpesh ndërlidhet me çështje negative si korrupsioni, krimi i organizuar apo shpëlarja e parave. Ky perceptim natyrisht ka ndikim edhe në perspektivën e Kosovës në tërheqjen e investimeve të huaja.

1. Efektiviteti i qeverisjes

Procesi i integrimit evropian kërkon një sistem qeverisës të zhvilluar mirë, për shkak të kompleksitetit të tij dhe detyrave të reja që ai bartë.

Deri më tani progresi i Kosovës në zhvillimin e sistemit të saj qeverisës është i ndërlidhur kryesisht me përpjekjet për shtet-ndërtim përmes vendosjes së kornizave të nevojshme ligjore e institucionale. Në këtë aspekt, Kosova në masë të madhe ka arritur të marrë përsipër shumicën e përgjegjësisë nga bashkësia ndërkombëtare, dhe tani është në procesin e forcimit të kapaciteteve të saj për t'i ushtruar ato. Paralelisht me këtë, Kosova po ashtu ka bërë përpjekje të sigurojë mekanizmat e nevojshëm institucional me synim Integrimin Evropian. Kështu, ajo ka themeluar organizma të koordinimit për Integrim Evropian në tërë administratën e saj, me MIE në qendër. Për më tepër, mekanizmat ndër-institucional po ashtu janë themeluar dhe janë në funksionim gjatë disa viteve të fundit.

Ndonëse është bërë përparim i konsiderueshëm në përpjekjet e Kosovës për ta forcuar qeverisjen e saj, sistemi qeverisës i Kosovës ende është joefektiv.⁵ Qeverisja e tillë joefektive pastaj ka pasur ndikim negativ në të gjitha fushat, por është më e dukshme në reformimin e administratës publike, të drejtat e njeriut, ekonomi, sundimin e ligjit, arsim, mjedis, transport, energji dhe bujqësi.⁶ Këto më lart pastaj janë faktorë përcaktues në ngadalësimin e Kosovës në procesin e integrimit të përgjithshëm evropian.

Angazhimi për të përpiluar këtë Raport Diagnostikues dëshmon se një sistem i tillë i dobët i qeverisjes është kryesisht rezultat i zbatimit të pamjaftueshëm të politikave dhe legjislacionit dhe institucioneve publike që performojnë dobët. Aftësia për të zbatuar politikat dhe legjislacionin në mënyrë efektive konsiderohet si gurthemel për sigurimin e një procesi të lehtë të integrimit.

⁵ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

⁶ Raporti i TRrT mbi Administratën Publike, f. 50-52; Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 98; Përfundimi i takimit plenar të TRrT-së mbi Ekonominë, Financat dhe Statistikat, f. 106; Raporti i TRrT mbi Bujqësinë, Zhvillimin Rural, Peshkatarinë, Pylltarinë dhe Sigurinë e Ushqimit, f. 37-38; Raporti i TRrT mbi Mjedisin, Energjinë, Transportin dhe Zhvillimin Rajonal, f. 40-42.

1.1. Zbatimi i dobët i politikave dhe legjislacionit

Efektiviteti i përgjithshëm i sistemit të qeverisjes ndikohet prej asaj se sa mirë arrihen planet dhe rezultatet. Planifikimi i tillë dhe arritja e rezultateve po ashtu varet mbi një sistem të zhvilluar mirë të politikë-bërjes dhe hartimit të ligjeve.

Pas themelimit të administratës së saj, Kosova filloi të bëjë përpjekje serioze për zhvillimin e kapaciteteve të saj për të planifikuar dhe realizuar politikatat. Kështu, në fillim të viteve 2000 të gjitha ministritë e linjës i themeluan departamentet ligjore, përgjegjëse për ofrimin e përkrahjes me hartimin e ligjeve dhe zhvillimin e politikave. Si të tilla, këto departamente ishin përgjegjëse po ashtu edhe për të siguruar monitorimin e zbatimit të politikave dhe legjislacionit. Më vonë, pasi e rishikoi funksionin e saj të politikë-bërjes, Kosova vendosi ta themelojë Zyrën për Planifikim Strategjik, e po ashtu edhe Departamentet për Koordinimin e Politikave dhe Integrim Evropian (DKPIE) në të gjithë ministritë, me synim që të forcojë më tutje kapacitetin e saj në planifikimin e politikave.

Në fillim të viteve 2000, Kosova ndërmori hapat e parë në zhvillimin e strategjive dhe planeve të veprimit, kryesisht të përkrahura nga asistencë e jashtme. Megjithatë, puna e tillë rezultoi me një kornizë të përgjithshme strategjike të pakoordinuar dhe pa-harmonizuar, të cilës po ashtu i mungonte priorizimi. Prapëseprapë, me kalimin e kohës kemi forcimin gradual të institucioneve të saj, korniza e politikave të Kosovës ka marrë formë më koherente dhe harmonizuese, përmes zhvillimit të KAMSH-it dhe Planit të Veprimit për Zbatimin e Partneritetit Evropian (PVZPE) në mes të viteve 2000, dhe pastaj përmes zhvillimit të Vizionit Ekonomik për Kosovës (VEK) dhe Deklaratën për Prioritetet e Politikave Qeveritare (DPPQ) në vitet e fundit. Për më shumë, Kosova gjithashtu ka bërë përparim në kapacitetet e saj për t'i zhvilluar më tutje politikatat sektoriale, të cilat nganjëherë rezultuan me marrjen e formës së strategjive tërë-sektoriale.⁷

Megjithatë, ndonëse është arritur përparim i konsiderueshëm, Kosova ende është duke u përballur me sigurimin e zbatimit adekuat të politikave dhe legjislacionit. Ushtrimi që solli tek ky Raport Diagnostikues ka treguar se zbatimi i politikave dhe legjislacionit mbetet një problem i dukshëm në shumicën e sektorëve të analizuar. Kështu, politikatat nuk zbatohen mjaftueshëm në asnjërën prej fushave në vijim: gjyqësi, kundër-korrupsion, të drejtat e njeriut,⁸ zhvillim ekonomik⁹ apo tregun e brendshëm¹⁰. Kjo po ashtu vlen edhe për fushat e energjisë, transportit, mjedisit apo zhvillimit rajonal.¹¹ Për më tepër, zbatimi i politikave dhe legjislacionit gjithashtu mbetet i pamjaftueshëm në fushat e punëve të brendshme.

⁷ Siç është rasti me sektorin e arsimit.

⁸ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 12, 27, 29, 61, 98 dhe 163.

⁹ Raporti i TRrT mbi Ekonominë, Financat dhe Statistikat, f. 26.

¹⁰ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Tregun e Brendshëm, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetin, f. 237-241, 113-204.

¹¹ Raporti i TRrT mbi Mjedisin, Energjinë, Transportin dhe Zhvillimin Rajonal, f. 40-42; Raporti i TRrT mbi Bujqësinë, Zhvillimin Rural, Peshkatarinë, Pylltarinë dhe Sigurinë e Ushqimit, f. 38, 53, 101.

Derisa, mos-zbatimi i cilësdo strategji të caktuar apo pjese të legjislacionit mund të ndër-lidhet me arsye të caktuara, procesi i diagnostikimit, i realizuar së voni, duket se sugje-ron që faktorët që shpijnë tek problemi i zbatimit të politikave dhe legjislacionit, që krye-sisht kanë të bëjnë me: Planifikimin strategjik të integruar dobët; Cilësinë joadekuate të politikave dhe legjislacionit; Sistemin gjyqësor jokoherent dhe jokonsistent; Monitori-min joefektiv të zbatimit të politikave dhe ligjeve, dhe; Përfshirjen e pamjaftueshme të palëve të interesit në planifikimit e politikave.¹²

- *Planifikimi strategjik i integruar dobët*

Zbatimi i politikave dhe legjislacionit është në një masë të madhe i varur në atë nëse planifikimi i tyre është barë në mënyrë të integruar dhe mirë-koordinuar. Integrimi dhe koordinimi i planifikimit të politikave zakonisht përmban ekzistimin e një sistemi plani-fikues që i lidh politikat dhe legjislacionin në nivelin kombëtar e sektorial në njërën anë dhe përkrahjen buxhetore në anën tjetër.

Deri më tani, Kosova ka ndërmarrë një numër përpjekjesh për të siguruar një sistem për planifikim strategjik të integruar. Së pari, siç u tha më lartë, ajo ka zhvilluar mekanizma kombëtar për planifikim të politikave, si VEK, DPPQ dhe KAMSH. Tutje në shumicën e fushave Kosova ka arritur të zhvillojë kornizën e nevojshme strategjike, e cila do ta ndihmonte atë në zhvillimin e mëtejme të zbatimit të politikave. Për më tepër, sa i për-ket përkrahjes së kornizës institucionale në raport me planifikim e integruar strategjik, Kosova po ashtu ka themeluar një Komision Drejtues për Planifikim Strategjik (KDPS), përgjegjës për mbikëqyrjen e zhvillimit të përgjithshëm të politikave, derisa ekziston një bashkësi e plotë e mekanizmave ndër-institucional sa i përket planifikimit dhe monitor-imit të politikës për integrimin evropian.¹³ Ajo që është më interes të veçantë ka të bëj me faktin se në sektorë të caktuar, si ai i arsimit, Kosova ka arritur të zhvillojë një strat-egji tërë-sektoriale¹⁴, që është shenjë e mirë sa i përket kërkesave të KE për zhvillimin e strategjive tërë-sektoriale si kusht për Instrumentin e Asistencës Para-aderimit (IAP) II.

Sidoqoftë, ndonëse përparimi mund të vërehet, Kosova mbetet mbrapa në sigurimin e një sistemi funksional për planifikim të integruar.

Planifikimi strategjik i integruar kërkon të ketë në zbatim një mekanizëm të qartë afat-gjatë për planifikim strategjik, i cili shërben si mbulesë për pjesën tjetër të strategjive sektoriale. Edhe pse janë bërë përpjekje, Kosova ende nuk ka arritur të zhvillojë një mekanizëm gjithëpërfshirës afat-gjatë strategjik. Zhvillimi i një mekanizmi të tillë për planifikim afat-gjatë do të siguronte bazën për vendosjen e objektivave të qarta më afat-gjata e po ashtu edhe për zhvillimin e bazës koherente për veprim strategjik që do të duhej të ndërmerrej në të gjitha fushat. Për më tepër, një mekanizëm i tillë po ashtu do të mundësonte një agjendë afat-gjatë me prioritete të qarta për vendin.

¹² Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

¹³ Raporti i TRrT mbi Administratën Publike, f. 42.

¹⁴ Raporti i TRrT mbi Inovacionin, Shoqërinë e Informacionit, Politikat Shëndetësore dhe Sociale, f. 6-8.

Tutje, në mënyrë që një sistem i tillë për planifikim të integruar të jetë i suksesshëm, politikat në nivelin sektorial duhet të zhvillohen në mënyrë të barabartë dhe për aq sa është e mundur të njëtrajtshme. Megjithatë, kjo nuk vlen për Kosovën e cila po përballlet me sfida në sigurimin e planifikimit të integruar të politikave, për shkak të shpërndarjes së pabarabartë të kornizës strategjike nëpër tërë sektorët. Për shembull, brenda sektorit të sundimit të ligjit, ne vërejmë një numër të konsiderueshëm strategjish për çështjet që kanë të bëjnë me punët e brendshme, por ky nuk është rasti në fushën e drejtësisë.¹⁵ Po ashtu, një shembull i dallueshëm është mungesa e një kodi zgjedhor,¹⁶ i cili e bën më të vështirë sistemin edhe ashtu të vështirë zgjedhor. I njëjtë është edhe rasti me mungesën e standardeve ndërkombëtare të përkthyer për raportimin financiar¹⁷ apo sa i përket transportit ajror.¹⁸ Një fushë tjetër, ku problemi i tillë është i pranishëm është menaxhimi i mbeturinave radioaktive, ku nuk ekziston asnjë strategji.¹⁹ Për më tepër, kjo po ashtu përsëritet sa i përket kornizës rregullative të energjisë, ku ky diagnostikim ka identifikuar zbrastësi,²⁰ derisa nuk është zhvilluar asnjë strategji për kalimin në transmetim digjital.²¹ Diagnostikimi nënvizon se tani që korniza strategjike është zgjeruar në shumicën e sektorëve, janë sektorët sektorial më kompleks që mbesin të pambuluar.

Një sfidë tjetër me të cilën përballlet Kosova në sigurimin e planifikimit strategjik të integruar është lidhja e dobët mes dokumenteve nacionale të politikave madhore dhe strategji sektoriale. Kështu, nuk është befasuese të gjenden strategji sektoriale të cilat jo domosdoshmërisht i pasqyrojnë objektivat që përfshihen në dokumentet strategjike nacionale. Rrjedhimisht, për shembull, procesi i diagnostikimit ka treguar se komunat rrallë ndërmarrin veprime që përfshihen në strategjitë për zhvillim rajonal,²² ndërsa në anën tjetër politika rajonale nuk reflektohet në politikat nacionale.²³ Kjo duket se rezulton nga vetëdijesimi i pamjaftueshëm i ministrive bazë për rëndësinë e dokumenteve të përmendura strategjike nacionale e po ashtu edhe nga fakti se legjislacioni që rregullon zhvillimin e politikave nuk ofron kategori të qarta të dokumenteve strategjike dhe nuk e përcakton fushëveprimin e tyre në mënyrë të duhur.

Një problem tjetër në sigurimin e një sistemi për planifikim strategjik të integruar është cilësia e pabarabartë e dokumenteve strategjike. Derisa PVNMSA është duke u avancuar çdo vit drejt bërjes së një dokumenti plotësisht i matshëm, kjo nuk vlen edhe për dokumentet tjera. Si shtesë, derisa Strategjia për Reformimin e Administratës Publike

¹⁵ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

¹⁶ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 170.

¹⁷ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Tregun e Brendshëm, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetit. f. 237-241, 113-204.

¹⁸ Raporti i TRrT mbi Mjedisin, Energjinë, Transportin dhe Zhvillimin Rajonal, f. 115-117.

¹⁹ Po aty, f. 95-96.

²⁰ Po aty.

²¹ Raporti i TRrT mbi Inovacionin, Shoqërinë e Informacionit, Politikat Shëndetësore dhe Sociale, f. 175 dhe f. 179.

²² Raporti i TRrT mbi Mjedisin, Energjinë, Transportin dhe Zhvillimin Rajonal, f. 132-134.

²³ Po aty.

përmban objektiva dhe masa më afat-gjata, kjo nuk vlen edhe për Planin e Veprimit për Negocimin e Marrëveshjes për Stabilizim dhe Asociim (PVNMSA). Sërish kjo duket se rezulton nga legjislacioni që rregullon zhvillimin e politikave, por po ashtu edhe nga kapacitetet e institucioneve që i përkrahin mekanizmat e tillë.²⁴

Për më tepër, kapaciteti institucional për të planifikuar dhe monitoruar këto dokumente për planifikim strategjik ndryshon për shumicën e mekanizmave për planifikim strategjik. Kjo ndodh për shkak të burimeve të pamjaftueshme njerëzore e të tjera të ndërlidhura me institucione të ndryshme.²⁵

Një sfidë tjetër për krijimin e një sistemi funksional për planifikim strategjik është koordinimi dhe shkëmbimi i pamjaftueshëm i informatave mes institucioneve përgjegjëse për politika të ndryshme. Për shembull, ky proces diagnostikues ka treguar se një moskoordinim i tillë ka shtuar sfidat në politikën tashmë të vështirë të pyllëzimit.²⁶ Kjo po ashtu vjen si rezultat i funksionimit joefektiv të mekanizmave ndër-institucional, siç janë KDPS, apo strukturat ndër-institucionale për Integrim Evropian.

Lidhja e dobët mes dokumenteve politike të përmendura dhe veglave përkrahëse financiare e bën zhvillimin e një sistemi për planifikim të integruar edhe më të vështirë. Kështu, shumica e dokumenteve të përmendura politike pasqyrohen në KAMSh dhe në Buxhetin e Kosovës në mënyrë të fragmentuar. Arsyeja kryesore për një lidhje të tillë të dobët është përdorimi joadekuat i mekanizmave në procesin e buxhetimit, siç është Programi për Investimet Publike (PIP), i cili rezulton me projekte që janë pjesë e Buxhetit të Kosovës por jodomosdoshmërisht parashihen nga korniza strategjike ekzistuese.²⁷ Në anën tjetër, KAMSh dhe Buxheti i Kosovës vetëm ndajnë fonde për organizatat buxhetore të ndara në kategori të gjera të shpenzimeve si paga, shërbime dhe investime kapitale. Për dallim, shumica e dokumenteve politike, duke përfshirë strategjitë sektoriale, janë të strukturuar dhe kostot e tyre llogariten përmes qasjes së bazuar në rezultate. Për më tepër, kapacitetet në të gjitha nivelet duket të jenë të ulëta në përcaktimin e kostos së veprimeve të planifikuara dhe pasqyrimin e tyre në KAMSh dhe buxhet. Për më shumë, procesi i diagnostikimit ka gjetur se prioritizimi brenda KAMSh-it dhe buxhetit mbetet i paqëndrueshëm.²⁸

Një aspekt tjetër ku Kosova përballlet me sfida tjera në sigurimin e planifikimit strategjik të integruar është koordinimi i donatorëve. Përgjatë viteve, përpjekje të mëdha janë bërë nga institucionet e Kosovës për të avancuar koordinimin e donatorëve, kryesisht përmes themelimit të platformave për koordinim të donatorëve dhe pronësisë dhe kapaciteteve

²⁴ Shiko TRrT mbi Raportin për Administratën Publike, f. 23-26 për përshkrimin e dokumenteve të politikave të Kosovës e po ashtu edhe për organizimin institucional prapa tyre.

²⁵ Shiko Raportin e TRrT mbi Administratën Publike, f. 20-23, për një pasqyrë të detajuar të organizimit institucional prapa planifikimit strategjik.

²⁶ Raporti i TRrT mbi Bujqësinë, Zhvillimin Rural, Peshkatarinë, Pylltarinë, dhe Sigurinë e Ushqimit, f. 61.

²⁷ Raporti i TRrT mbi Ekonominë, Financat dhe Statistikat, f. 96-97.

²⁸ Përfundimet e Takimit Plenar të TRrT 3, 22 prill 2013.

të rritura në programin e Instrumentit për IAP. Megjithatë, përkrahja e donatorëve nuk është integruar mjaftueshëm në procesin e planifikimit strategjik të institucioneve të Kosovës të cilave u mungon një pasqyrë e qartë e aktiviteteve të donatorëve. Për më tepër, koordinimi i pamjaftueshëm i donatorëve është pengesë për zbatim efikas të strategjive të Kosovës dhe shpie tek thithja joefikase e përkrahjes së jashtme. Koordinimi i dobët i donatorëve duket se rezulton nga kapaciteti i pamjaftueshëm i institucioneve të Kosovës për të planifikuar dhe absorbuar asistencën e huaj të ofruar, por kjo po ashtu duket se rezulton nga paaftësia në anën e donatorëve për të harmonizuar fushëveprimin e tyre të intervenimit, ciklin e programit, etj.

- *Cilësia joadekuate e politikave*

Gjatë viteve Kosova ka arritur që gradualisht të përmirësojë cilësinë e politikave që i zhvillon. Kështu, tani shumica e dokumenteve strategjike përmbajnë një bashkësi të qartë të objektivave dhe masave për zbatim. Për më tepër, janë bërë përpjekje për të siguruar që kostot përcaktohen për të gjitha dokumentet e përmendura, ndërsa në disa raste institucionet relevante kanë filluar të përmirësojnë matjen e strategjive që i zhvillojnë kryesisht duke provuar t'i zhvillojnë treguesit e suksesit.

Megjithatë, ndonëse përpjekjet e tilla kanë qenë në vazhdim e sipër për ca kohë deri më tani, Kosova ende përballet me një numër sfidash në sigurimin e shkallës adekuate të cilësisë së dokumenteve politike të saj. Për shembull, duke pasur parasysh rëndësinë e tregtisë në ndërlidhje me çështjet në procesin aktual të Integritimit Evropian, në veçanti negociatat për MSA-në, cilësia e politikave tregtare të Kosovës ende mbetet e pamjaftueshme.²⁹ Ndërlidhur me këtë, politikat për zhvillim industrial ende mbesin joadekuate, ndërsa tregu i brendshëm përballet me zhvillim të pamjaftueshëm të kapaciteteve strategjike.³⁰ Gjithashtu, cilësia e politikave për të modernizuar dhe fuqizuar ndërmarrjet mbetet e ulët.³¹ Për më tepër, politikat e arsimit dhe shëndetësisë dhe mirëqenies sociale po ashtu mbesin të pazhvilluara.³²

Politikat e Kosovës jodomosdoshmërisht zhvillohen përmes një planifikimi të bazuar në dëshmi në mënyrë strikte. Kjo vjen si rezultat i kapaciteteve të dobëta për të planifikuar duke u bazuar në një qasje të tillë, ndërsa po ashtu ndikohet negativisht nga cilësia e sasia e pamjaftueshme e statistikave të mbledhura.³³ Kështu një shembull paraqitet nga të dhënat jokonsistente administrative për kundër-korrupsionin dhe luftën kundër korrupsionit, ku Kosova ende duhet të zhvillojë një qasje të integruar për menaxhimin e të dhënave.³⁴ Po ashtu të ndërlidhura me negociatat e pritura për MSA-në janë të dhënat

²⁹ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Tregun e Brendshëm, Konkurrencën, Mbrojtja e Konsumatorëve dhe Shëndetit, f. 237-241, 9-42.

³⁰ Po aty, f. 237-241, 113-203.

³¹ Po aty, f. 237-241, 43-81.

³² Raporti i TRrT mbi Inovacionin, Shoqërinë e informacionit, Politikat Shëndetësore dhe Sociale, f. 178.

³³ Raporti i TRrT mbi Ekonominë, Financat dhe Statistikat, f. 47-62.

³⁴ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 31.

e pamjaftueshme për ofrimin e shërbimeve,³⁵ ndërsa ka po ashtu edhe mospërputhje të statistikave sa i përket NMV-ve (shiko kapitullin 3).³⁶ Një fushë tjetër ku ky Raport Diagnostikues ka gjetur probleme sa i përket statistikave është ai i bujqësisë, ku mbledhja e të dhënave dhe menaxhimi ende mbetin të dobëta.³⁷ Diagnoza po ashtu ka identifikuar mungesën e të dhënave në shumicën e fushave për mbrojtjen e shëndetit, pjesërisht për shkak të sistemit të pazhvilluar për informatat shëndetësore.³⁸

Një sfidë tjetër në sigurimin e cilësisë adekuate të dokumenteve strategjike është përdorimi dhe dijet e pamjaftueshme për rishikimin e gjendjes aktuale nëpër sektorë. Ndonëse rishikimet e tilla kërkohen nga legjislacioni në fuqi, ato nuk zbatohen në tërësi dhe cilësia lë hapësirë për përmirësim. Tutje, institucionet e Kosovës nuk janë të pajisura mjaftueshëm për të vlerësuar ndikimin dhe kostot e politikave dhe legjislacionit të ri mbi shoqërinë dhe ekonominë. Mangësi të tilla pengojnë cilësinë e strategjive dhe politikave dhe prandaj edhe zbatimin adekuat të tyre. Prezantimi i fundit i Vlerësimit Rregullues të Ndikimit (VRrN) si pjesë e procesit të hartimit të legjislacionit do të duhej të avancojë saktësinë e politikave dhe përkrahë përkufizimin e objektivave dhe masave realiste.³⁹

Matshmëria e dokumenteve strategjike është një pengesë tjetër kryesore për sigurimin e cilësisë së dokumenteve të politikave të Kosovës. Ndonëse numri duket se po rritet, shumica e dokumenteve strategjike nuk e aplikojnë qasjen e bazuar në tregues, duke minuar kështu të qenit realiste dhe të matshme. Kjo shkaktohet nga mos-zbatimi i bazës ligjore tashmë të miratuar dhe kapacitetet e pamjaftueshme në të gjitha nivelet.

- *Sistemi ligjor jokohorent dhe jokonsistent*

Procesi i integritetit evropian kërkon që vendet aspiruese të jenë në gjendje të zhvillojnë një sistem ligjor që është koherent e konsistent, dhe pastaj i harmonizuar me *Acquis* e BE-së në të gjithë sektorët që preken nga integriteti. Në pajtim me këtë pritje që para datës së pranimit, Kosova do të ketë miratuar dhe zbatuar tërë *Acquis* në rendin ligjor të saj. Në këtë aspekt, themelimi i një sistemi ligjor koherent e konsistent është bazë themelore për zbatim të avancuar të legjislacionit dhe harmonizimin me *Acquis*.

Gjatë viteve, janë bërë përpjekje të mëdha për të krijuar një kornizë të vetme dhe të unifikuar ligjore. Përkundër mospërputhjeve aktuale dhe konflikteve mes shtresave të ndryshme të legjislacionit që buron nga periudhat jugosllave, të UNMIK-ut apo të pas-pavarësisë, korniza ligjore për zhvillimin e legjislacionit duke se tani është pothuajse

³⁵ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Tregun e Brendshëm, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetit, f. 237-241, 113-204.

³⁶ Po aty, f. 237-241, 43-81.

³⁷ Raporti i TRrT mbi Bujqësinë, Zhvillimin Rural, Peshkatarinë, Pylltarinë dhe Sigurinë e Ushqimit, f. 30-34.

³⁸ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Tregun e Brendshëm, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetit, f. 237-241, 113-204, dhe raporti i TRrT mbi Inovacionin, Shoqërinë e Informacionit, Politikat Shëndetësore dhe Sociale, f. 148-149, 152 dhe 178.

³⁹ Raporti i TRrT mbi Administratën Publike, f. 29-30.

e kompletuar. Megjithatë, ndikimet e ndryshme, e po ashtu edhe larmia e ekspertëve ligjor ndërkombëtar nga tradita shumë të ndryshme ligjore, kanë krijuar një sistem i cili ende nuk e ka arritur shkallën e nevojshme të koherencës dhe konsistencës. Kështu, për shembull në fushën e tregtisë dhe tregut të brendshëm, diagnoza ka gjetur se ende ka boshllëqe ligjore.⁴⁰

Jokoherenca e pranishme në legjislacionin kombëtar duket se buron nga koncepte të ndryshme ligjore që vijnë si rezultat i kapaciteteve të dobëta vendore për hartimin e ligjeve, por po ashtu edhe nga konceptet e ndryshme të paraqitura nga asistenca ndërkombëtare. Aty ku mbetet paqartësia ligjore, zbatimi, aplikimi dhe përmbartimi i legjislacionit vazhdon të jetë sfidë dhe kështu pengesë për sundimin efektiv të ligjit. Dobësia e thellë në zhvillimin dhe aprovimin e legjislacionit sekondar nga institucionet kompetente është vetëm një shembull i kësaj.⁴¹

Sa i përket harmonizimit të legjislacionit të Kosovës me *Acquis*, janë ndërmarrë një numër masash, që kryesisht bazohen në rritjen e funksionimit të harmonizimit ligjor të të gjitha departamenteve ligjore të të gjitha ministrive, e po ashtu edhe në krijimin e një departamenti relevant në MIE. Gjithashtu, Kuvendi ka themeluar dhe është në proces të forcimit të drejtoratit të tij ligjor, i cili po ashtu është përgjegjës për të siguruar që legjislacioni i paraqitur në Kuvend për miratim, është në pajtim me *Acquis*.

Megjithatë, Kosova ende përballet me situatën ku legjislacioni i saj nuk është i harmonizuar në mënyrë të duhur me *Acquis*.⁴² Kështu, diagnoza ka treguar se në shumë fusha harmonizimi i tillë mungon. I tillë është rasti me legjislacionin që rregullon tregtinë dhe Të Drejtat e Pronësisë Intelektuale (DPI), e po ashtu edhe përafrimi me standardet e BE-së për lëvizjen e lirë të kapitalit dhe infrastruktura cilësore e po ashtu edhe përafrimi me standardet e BE-së për njohjen e kualifikimeve.⁴³

Kjo situatë sfiduese ka ndodhur si rezultat i një sistemi të dobët të përafrimit, edhe në nivelin e Qeverisë edhe në nivelin e Kuvendit, ku kapacitetet për të harmonizuar legjislacionin kombëtar ende mbesin të dobëta.⁴⁴

Një problem tjetër kontribues për situatën e përmendur duket se rezulton nga mungesa e një Plani Kombëtar për Adoptimin e *Acquis*, i cili po të adoptohej do të synonte përfshirjen e të gjitha akteve ligjore të *Acquis* së BE-së që të integrohen në institucionet e Kosovës brenda një afati kohor të përcaktuar. Hartimi i një plani të tillë bëhet i obligueshëm pas nënshkrimit të MSA-së. Shtetet në rajon megjithatë kanë filluar hartimin e një plani të

⁴⁰ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Tregun e Brendshëm, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetit, f. 237-241, 9-42, 113-204.

⁴¹ Raporti i TRrT mbi Administratën Publike, f. 41.

⁴² Po aty, f. 50.

⁴³ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Tregun e Brendshëm, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetit, f. 237-241, 113-204.

⁴⁴ Raporti i TRrT mbi Administratën Publike, f. 10, 45.

tillë para nënshkrimit të MSA-së.

Edhe një aspekt tjetër që ka ndikim negativ në mos-harmonizimin me *Acquis* duket se buron nga organizmi i dobët për përkthimin e *Acquis*.⁴⁵ Në procesin e harmonizimit, hartuesit e legjislacionit duhet që të jenë në gjendje që të kuptojnë në mënyrë të duhur kërkesat e secilit akt ligjor të BE-së. Kjo po ashtu është edhe detyrë e obligueshme për secilin Shtet Anëtar të ri që t'i ofrojë BE-së versionin e tërë të *Acquis* së BE-së në gjuhët e tij zyrtare. Në Kosovë, ky proces koordinohet nga MIE. Megjithatë, ndonëse janë ndërmarrë disa nisma për të koordinuar një angazhim të tillë me Qeverinë e Shqipërisë, procesi ende është i zhvilluar dobët.

- ***Politika joefektive monitoruese dhe vlerësuese***

Një faktor vendimtar që kontribuon në zbatimin adekuat të politikave është monitorimi dhe vlerësimi i zbatimit të tyre.

Kosova ka ndërmarrë një numër masash të rëndësishme sa i përket monitorimit të zbatimit të politikave. Një detyrë e tillë ndodh kryesisht përmes monitorimit të zbatimit të masave për Integrimin Evropian përmes cikleve të rregullta monitoruese të ndërlidhura me PVNMSA-në dhe përmes nën-komisionëve të DPSA-së dhe strukturave për integrim evropian. Për më tepër, politika e përgjithshme qeveritare monitorohet përmes raportimit tre-mujor nga ministritë kryesore për zbatimin e Planit të Punës së Qeverisë, ndërsa zbatimi i masave të reformës së administratës publike monitorohet përmes Planit të Veprimit për Reformën e Administratës Publike. Tutje, Kuvendi, përmes komisionëve të tij relevante pritët që sistematikisht të sigurojë monitorimin e politikave dhe legjislacionit siç zbatohet nga ekzekutive. Për të bërë këtë, Kuvendi ka zhvilluar Rregullat e Procedurave dhe ka emëruar stafin përkras në komisionet e përmendura.

Ndonëse përpjekje të tilla janë bërë dhe janë në vazhdim e sipër, monitorimi i zbatimit ende mbetet një sfidë e madhe.⁴⁶ Megjithatë, Kosova nuk i jep rëndësinë e nevojshme monitorimit, për shkak edhe të kornizës ligjore për politikën, e cila nuk duket se i kushton vëmendje të mjaftueshme kësaj çështjeje.⁴⁷

Siç u tha edhe më lartë, shumica e dokumenteve të politikave janë të dobëta në dimensionin e tyre të matshmërisë, qoftë në nivelin e outputeve qoftë në nivelin e rezultateve. Kjo duket që vjen si rezultat i legjislacionit relevant, i cili nuk e trajton monitorimin e zbatimit siç kërkohet, e po ashtu edhe për shkak të kapaciteteve të dobëta të institucioneve për të zhvilluar tregues të duhur dhe pastaj për ta bazuar monitorimin në to.

Në shumicën e rasteve, monitorimi i zbatimit të politikave realizohet nga struktura institucionale me burime të varfra qoftë në aspektin njerëzor qoftë në atë teknik, qoftë në

⁴⁵ Po aty, f. 49.

⁴⁶ Po aty, f. 36-40.

⁴⁷ Po aty.

Kuvend apo në ekzekutiv.⁴⁸ Ndonëse trajnimet për këtë çështje kanë qenë të shumta, kapacitetet e stafit ende mbesin të dobëta.

Derisa monitorimi i zbatimit të politikave është i dobët, vlerësimi i saj pothuajse nuk përdoret kurrë. Kapacitetet e përgjithshme institucionale mbesin të dobëta dhe interesimi mbetet i ulët, ndërsa burimet buxhetore janë zakonisht të kufizuara për një detyrë të tillë.

- ***Angazhimi i pamjaftueshëm i palëve të interesit***

Procesi i Integritimit Evropian nuk do të duhej të konsiderohej thjeshtë si detyrë burokratike e realizuar vetëm nga institucionet shtetërore. Derisa agjenda e integritetit nxit reforma të thella në të gjitha sferat e shoqërisë dhe ekonomisë, përfshirja e të gjithë akterëve relevantë në planifikimin dhe zbatimin e politikave është e një rëndësie shumë të madhe (shiko po ashtu Kapitullin 4).

1.2. Institucionet që performojnë dobët

Pas përfundimit të luftës, Kosovës i është dashur të zhvillojë shumë prej institucioneve të saj prej zeros, duke përfshirë shërbimin civil që do t'iu përshtatej nevojave të Kosovës në të gjitha fushat. Këtu u përfshi miratimi i legjislacionit që do të krijonte kornizën mbi të cilën do të ndërtoheshin institucionet publike dhe një shërbim civil modern. Pas zhvillimit të shërbimit civil me legjislacionin e UNMIK-ut në vitin 2000, Kosova vazhdoi me miratimin e legjislacionit kombëtar mbi rregullimin e të gjitha aspekteve të funksionimit të shërbimit të saj civil me 2010.

Deri më tani, Kosova ka arritur të kompletojë kornizën e përgjithshme ligjore për funksionimin e administratës së saj publike, duke përfshirë shërbimin civil të saj dhe vetëdijësimin e të gjithë akterëve relevantë për përmbajtjen e saj. Megjithatë, ajo është duke u përballur me një numër çështjesh në zbatimin e saj me synim të arritjes së performancës më të mirë të institucioneve. Për më tepër, Kosova në mënyrë të veçantë përballet me organizim të dobët institucional për menaxhimin e reformës së administratës publike.⁴⁹ Kjo është kryesisht për shkak të koordinimit të pamjaftueshëm mes institucioneve relevante, raportimit të pamjaftueshëm e joadekuat për zbatimin e aktiviteteve të përfshira në Strategjinë dhe Planet e Veprimit për Reformën e Administratës Publike (RAP), dhe po ashtu numrit të pamjaftueshëm të stafit në Departamentin për Menaxhimin e Reformës së Administratës Publike (DMRAP).⁵⁰

Ndonëse Kosova ka bërë rrugë të gjatë, ende përballet me probleme në zhvillimin e kornizës institucionale të saj dhe koordinimin ndër-institucional, ndërsa shërbimi civil i saj ende përballet me probleme me kapacitete. Kryesisht kjo rezulton nga politikat joadekuate për menaxhimin e burimeve njerëzore dhe nga vështirësitë në sigurimin e

⁴⁸ Raporti i TRrT mbi Administratën Publike, f. 10-13.

⁴⁹ Po aty, f. 50-52.

⁵⁰ Po aty, f. 52.

mekanizmave adekuat për llogaridhënie.

- *Koordinimi ndër-institucional dhe korniza institucionale të zhvilluara pamjaftueshëm*

Në përgjithësi, përgjatë viteve të fundit, institucionet e Kosovës kanë bërë përparim të rëndësishëm në zhvillimin e një sistemi koherent të bërjes së legjislacionit dhe politikave. Në një masë të madhe, është vendosur infrastruktura e nevojshme ligjore dhe institucionale si dhe mekanizmat e shumtë të koordinimit, në të gjitha nivelet dhe nëpër të gjithë sektorët.

Megjithatë, sa i përket organizimit institucional, ende ekziston një kornizë institucionale e zhvilluar pamjaftueshëm dhe koordinim ndër-institucional i pamjaftueshëm. Kjo kontribuon në ngadalësimin e integritetit të vendit në BE duke i bërë institucionet përgjegjëse jo tërësisht të afta për realizimin e të gjitha reformave institucionale që kërkojnë nga procesi i aderimit në BE, në të gjitha nivelet edhe tek korniza gjithëpërfshirëse e reformës së administratës publike dhe përgjatë fushave specifike sektoriale. Kjo situatë po ashtu kontribuon në performancën e pamjaftueshme të institucioneve në zbatimin e legjislacionit dhe politikave të kërkuara nga procesi i aderimit. Duke u përqëndruar në mënyrë të veçantë në kornizën e administratës publike, faza diagnostikuese ka gjetur që ekziston një organizim i dobët institucional për të menaxhuar reformën e administratës publike.⁵¹

Në mënyrë që të sigurohet një qasje strategjike me synim forcimin institucional, shumica e institucioneve të Kosovës kanë zhvilluar plane zhvillimore strategjike, në bazë të rishikimeve funksionale të ndërmarra gjatë viteve 2008-2009. Megjithatë, shumica e planeve të tilla mbasin të zbatuara dobët për shkak të monitorimit të pamjaftueshëm dhe bashkëpunimit dhe koordinimit e pamjaftueshëm ndër-institucional në zbatimin e tyre.⁵² Kur është puna tek koordinimi i pamjaftueshëm ndër-institucional, faza diagnostikuese ka identifikuar një numër çështjesh të paraqitura në këtë seksion, në të gjitha nivelet dhe në të gjitha fushat, të cilat duhet të adresohen. Kjo duket të jetë rezultat i vetëdijësimit të pamjaftueshëm për nevojën për t'u koordinuar dhe për të bashkëpunuar, dhe për shkak të mungesës së komunikimit dhe ndarjes adekuate të informatave në mesin e institucioneve. Për më tepër, kjo del në shprehje si rezultat, në disa raste, i bazës së paqartë ligjore që rregullon fushëveprimin dhe fushat e përgjegjësisë të institucioneve të ndryshme. Për më shumë, funksionimi i strukturave ndër-institucionale nuk është gjithmonë efektiv.⁵³

Kështu, sa i përket bashkëpunimit dhe ndarjes së pushteteve, diagnoza ka gjetur se bashkërendimi i tillë nuk është gjithmonë adekuat, për shkak të reagimit të pamjaftueshëm nga Qeveria ndaj kërkesave të Kuvendit të Kosovës.⁵⁴ Kjo dobësi nuk është vetëm për shkak të kapaciteteve të dobëta të Kuvendit për sektorë të caktuar, por po ashtu edhe për

⁵¹ Raprti i TRrT mbi Administratën Publike, f. 50-52.

⁵² Po aty.

⁵³ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

⁵⁴ Raporti i TRrT mbi Administratën Publike, f. 10-13.

shkak të bashkërendimit të pamjaftueshëm mes tij dhe Qeverisë në bërjen e ligjeve, e po ashtu edhe në nivelin e pamjaftueshëm të llogaridhënies dhe mbikëqyrjes nga Kuvendi mbi të Qeverinë kur vjen tek zbatimi dhe përmbarimi i ligjeve. Për më tepër, planifikimi i politikave gjithashtu pengohet nga koordinimi i dobët në mesin e palëve të interesit. Në këtë të dytën kontribuohet përmes kapaciteteve të pamjaftueshme të institucioneve qeveritare për të siguruar nivelin e duhur të koordinimit.⁵⁵

Për shembull, në fushën e luftës kundër korrupsionit, diagnoza ka gjetur se njëra prej arsyeve kryesore për luftën e dobët kundër korrupsionit është situata e paharmonizuar sa i përket kornizës institucionale, por po ashtu edhe bashkëpunimi e bashkërendimi i pamjaftueshëm në mesin e institucioneve dhe strukturave koordinuese përgjegjëse për këtë fushë (duke përfshirë Agjencinë Kundër-Korrupsion, agjencitë për përmbarim të ligjit, sistemin gjyqësor, dhe Këshillin Kombëtar Kundër-korrupsion).⁵⁶

Në fushën e të drejtave të njeriut, vlerësimi i situatës aktuale gjatë fazës diagnostikuese ka gjetur se struktura institucionale ende është tepër komplekse.⁵⁷ Ky kompleksitet shkaktohet nga një numër faktorësh, siç janë ndarja e paqartë e përgjegjësive në mesin e institucioneve përgjegjëse në këtë fushë⁵⁸, mungesa e funksionimit të kënaqshëm të mekanizmave për të drejtat e njeriut në të dy nivelet dhe në shumë çështje të veçanta të të drejtave të njeriut⁵⁹, por po ashtu edhe mungesa e mekanizmave koordinues plotësisht funksional⁶⁰ dhe komunikimi e bashkëpunimi i pamjaftueshëm në mesin e të gjitha institucioneve përgjegjëse për tërë fushën e të drejtave të njeriut.⁶¹ Në fushën e punëve të brendshme, një boshllëk i rëndësishëm i identifikuar është bashkëpunimi e koordinimi i pamjaftueshëm ndër-institucional për migrimin.⁶²

Për më tepër, në fushën e qeverisjes lokale, njëra prej sfidave kryesore e identifikuar nga diagnoza është mungesa e koordinimit dhe bashkëpunimit mes nivelit qendror dhe lokal, por edhe në bashkëpunimin ndër-institucional, që pastaj çon në vështirësi në zbatimin e të gjitha politikave dhe legjislacionit.⁶³

Kur vjen puna tek zhvillimi ekonomik, sfidat kryesore në aspektin e kornizës institucionale të zhvilluar pamjaftueshëm dhe koordinimit ndër-institucional janë gjetur në fushat e politikave të tregtisë, tregut të brendshëm dhe konkurrencës. Në fushën e tregut, një sfidë e përgjithshme mbetet funksionimi i pakënaqshëm i mekanizmave të koordin-

⁵⁵ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

⁵⁶ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 28.

⁵⁷ Po aty, f. 98.

⁵⁸ Po aty.

⁵⁹ Po aty, f. 97.

⁶⁰ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 98.

⁶¹ Po aty.

⁶² Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 124.

⁶³ Raporti i TRrT mbi Administratën Publike, f. 80.

imit.⁶⁴ Si shtesë ndaj pengimit të zhvillimit të kapaciteteve të institucioneve qeveritare përgjegjëse për fushën e tregtisë, kjo zbrastësirë kontribuon jo vetëm në institucione që performojnë dobët të cilat merren me zhvillimin ekonomik dhe me zbatimin e dobët të politikave dhe legjislacionit në fusha të ndryshme të zhvillimit ekonomik.

Në fushën e tregut të brendshëm, mungesa e fuqisë punëtore të kualifikuar dhe mirëarsimuar⁶⁵ është në masë të madhe për shkak të kornizës institucionale të zhvilluar pamjaftueshëm dhe koordinimit të pamjaftueshëm ndër-institucional në mesin e institucioneve qeveritare përgjegjëse. Për më tepër, kjo po ashtu kontribuon në përfshirjen dhe bashkëpunimin e pamjaftueshëm të palëve relevante të interesit të rëndësishme për zhvillimin ekonomik. Një sfidë tjetër në fushën e tregut të brendshëm, që ka implikime të gjera në të gjithë sektorët, është ndarja e paqartë e përgjegjësisë në mesin e tri institucioneve të prokurimit publik⁶⁶ dhe mungesës së një sistemi të prokurimit elektronik.⁶⁷ Në këtë kontekst, përzierja ekzistuese mes roleve ekzekutive, të mbikëqyrjes dhe ankesës në këtë fushë kontribuon në institucionet që performojnë dobët dhe llogaridhënien e dobët për prokurimin publik në shumë fusha të politikave. Në fund për tregun e brendshëm, mungesa e funksionalitetit të plotë të Këshillit Kosovar për Raportim Financiar⁶⁸ është një rast tjetër i koordinimit të dobët ndër-institucional. Kjo jodrejtëpërdrejtë kontribuon në qeverisjen e dobët në raport me zhvillimin ekonomik duke penguar qeverisjen e korporatave, në përgjithësi, dhe llogaridhënien e operatorëve të tregut, në veçanti.

Në fund por jo më pak i rëndësishëm sa i përket zhvillimit ekonomik, mungesa e infrastrukturës institucionale për ndihmat shtetërore⁶⁹ është një tregues tjetër i kornizës institucionale të zhvilluar pamjaftueshëm në fushën e konkurrencës. Një zbrastësi e tillë drejtpërdrejt kontribuon në konkurrencën e padrejtë në tregun e brendshëm të Kosovës duke penguar krijimin e një fushe vërtetë të barabartë në mesin e operatorëve të tregut pasi që mundëson ndarjen e subvencioneve të qeverisë për ndërmarrjet publike pa asnjë mbikëqyrje në aspektin e ndikimit potencialisht të shtrembëruar në konkurrencën e lirë. Mungesa e organizimit institucional për ndihmën shtetërore po ashtu jodrejtëpërdrejtë kontribuon në institucionet që performojnë dobët pasi që dëshmon llogaridhënie të dobët në raport me ndarjen e fondeve publike për operatorët publik të tregut.

Në fushën e politikave sociale dhe të punësimit, janë identifikuar dy sfida kryesore: bashkëpunimi i pamjaftueshëm ndër-institucional për zhvillimin dhe zbatimin e politi-

⁶⁴ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Tregun e Brendshëm, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetit, f. 237-241, 9-42.

⁶⁵ Po aty, f. 237-241, 113-204

⁶⁶ Po aty.

⁶⁷ Po aty.

⁶⁸ Po aty.

⁶⁹ Po aty.

kave të punësimit⁷⁰ dhe decentralizimi joefektiv i shërbimeve sociale.⁷¹ Bashkëpunimi i pamjaftueshëm ndër-institucional për zhvillimin dhe zbatimin e politikave të punësimit kontribuon në institucione me performim të dobët në këtë fushë, e po ashtu edhe në qeverisjen e dobët ekonomike dhe zhvillimin e ngadalshëm ekonomik. Decentralizimi joefektiv i shërbimeve sociale kontribuon në performancën e dobët të institucioneve në fushën e politikave sociale, dhe kryesisht është për shkak të koordinimit të pamjaftueshëm në mesin e institucioneve përgjegjëse të kësaj fushë të politikave dhe për shkak të kornizës institucionale të zhvilluar pamjaftueshëm. Kjo e fundit është veçanërisht për shkak të kapacitetit të pamjaftueshëm të institucioneve komunale që të ofrojnë shërbimet sociale në mënyrë efektive. Të dyja këto zbrastësira të ndërlikdhura me decentralizimin e shërbimeve sociale në mënyrë jo të drejtpërdrejtë kontribuojnë në qeverisjen e dobët ekonomike dhe zhvillimin e drejtë ekonomik, më gjerësisht.

Në fushat e transportit, energjisë, mjedisit dhe zhvillimit rajonal, janë identifikuar tri sfida kryesore nga palët e interesit gjatë fazës diagnostikuese. Para se gjithash, përgjegjësitë e paqarta për kontroll dhe mbikëqyrje në sektorin e transportit⁷² janë për shkak të kornizës institucionale të zhvilluar pamjaftueshëm dhe për shkak të koordinimit të pamjaftueshëm ndër-institucional. Kjo tregon që Kosova ende ka institucione që performojnë dobët në këtë fushë, me efekte negative në radhë të parë në zhvillimin ekonomik. Së dyti, Agjencitë për Zhvillim rajonal ende nuk janë të qëndrueshme.⁷³ Në fund, ka mungesë të qartësisë për mandatin dhe përgjegjësitë e sakta të këtyre agjencive.⁷⁴ Ngjashëm me fushën e transportit, këto dy sfida që kanë të bëjnë me zhvillimin rajonal tregojnë ekzistimin e institucioneve që performojnë dobët në këtë fushë, edhe për shkak të kornizës institucionale të zhvilluar pamjaftueshëm edhe për shkak të kornizës së pamjaftueshme ndër-institucionale. Një situatë e tillë nuk është mjaftueshëm përkrahëse për zhvillimin e balancuar ekonomik pasi që nuk ofron infrastrukturë adekuate, të të gjitha dimensioneve, që është më e favorshme për një zhvillim të tillë.

Në fund, janë identifikuar sfidat edhe në fushën e bujqësisë, zhvillimit rural, pylltarisë, peshkatarisë dhe sigurisë së ushqimit, në bujqësi, infrastruktura e kufizuar e IT-së në Departamentin e Pagesave tregon institucionet që performojnë dobët në këtë fushë pasi që ajo pengon përpjekjet për përafrimin me standardet e BE-së në këtë fushë. Kjo sfidë është kryesisht për shkak të kornizës institucionale të zhvilluar pamjaftueshëm.⁷⁵ Sfidat e identifikuar në fushën e pylltarisë janë këto në vijim: koordinimi i pamjaftueshëm në hartimin dhe zbatimin e legjislacionit⁷⁶, shpërndarja e panevojshme e përgjegjësive

⁷⁰ Raporti i TRrT mbi Inovacionin, Shoqërinë e Informacionit, Politikat Shëndetësore dhe Sociale, f. 119, 133, 179.

⁷¹ Po aty, f. 125, 131-133, 179.

⁷² Raporti i TRrT mbi Mjedisin, Energjinë, Transportin dhe Zhvillimin Rajonal, f. 115-117.

⁷³ Po aty, f. 130-132.

⁷⁴ Po aty, f. 130-132.

⁷⁵ Raporti i TRrT mbi Bujqësinë, Zhvillimin Rural, Pylltarinë, Peshkatarinë dhe Sigurinë e Ushqimit, f. 12.

⁷⁶ Po aty, f. 67.

institucionale për menaxhimin e pyjeve⁷⁷ dhe pyllëzimi i pakoordinuar.⁷⁸ Ndonëse kryesisht të ndërlidhura me koordinimin e pamjaftueshëm ndër-institucional, ato po ashtu tregojnë institucione të zhvilluara pamjaftueshëm në këtë fushë. Fusha e peshkatarisë duke qenë mjaftë e re në aspektin e zhvillimit të politikave, sfida e identifikuar – zhvillimi i pakoordinuar i peshkatarisë⁷⁹ - është mjaftë e gjerë e që pasqyron institucionet me performancë të dobët në këtë fushë. Në fund, një sfidë e gjerë në fushën e sigurisë së ushqimit ka të bëjë me mungesën e një sistemi funksional të komunikimit mes institucioneve⁸⁰, ndërsa ato që janë më të ngushta në fushëveprim kanë të bëjnë me ndarjen e paqartë të përgjegjësisë në mesin e palëve të interesit⁸¹, mungesën e kategorizimit të pikave inspektuese kufitare për sigurinë e ushqimit⁸² dhe vështirësitë në transferimin e inspektorëve veterinar, sanitar dhe fitosanitar tek Agjencia për Veterinari dhe Ushqim.⁸³ Ngjashëm me fushën e pyllëzimit, këto sfida pasqyrojnë institucionet me performim të dobët në këtë fushë.

- *Menaxhimi i dobët i burimeve njerëzore*

Se sa mirë është i zhvilluar shërbimi civil varet në masë të madhe në kapacitetin e shtetit për të dizajnuar dhe zbatuar menaxhim të shëndoshë të burimeve njerëzore (MBNj). Në Kosovë, Ministria e Administratës Publike dhe Njësitë për Personel në institucionet e linjës janë organet përgjegjëse për zhvillimin e politikave për menaxhimin e burimeve njerëzore. Megjithatë, kryesisht për shkak të numrit të pamjaftueshëm të stafit dhe burimeve tjera përqendrimi nuk është tek zhvillimi i një qasje adekuate për MBNj, por në vend të kësaj është vendosur mbi aspektet teknike të MBNj, siç është mirëmbajtja e listave të pagave.⁸⁴

Aktualisht, menaxhimi i resurseve njerëzore bazohet në legjislacionin ekzistues dhe në Strategjinë për Reformimin e Administratës Publike, ndërsa nuk ka asnjë mekanizëm individual për politika për MBNj dhe kapacitetet e institucioneve kryesore për të zbatuar rregulloret e tilla mbesin të pamjaftueshme. Gjithashtu, funksionimi i MBNj përgjithësisht mbetet nën departamentet e administratës, dhe si i tillë larg prej vendim-marrjes së orientuar kah politikën, që pastaj rezulton në MBNj dhe planifikim të politikave të pakoordinuara, e që si rezultat rriten vështirësitë në zbatimin e politikave në përgjithësi.⁸⁵

Në mënyrë më specifike, Kosova ka arritur të forcojë disa segmente të menaxhimit të burimeve njerëzore brenda shërbimit të saj civil, në fushat si rekrutimi, promovimi,

⁷⁷ Po aty, f. 61.

⁷⁸ Po aty, f. 65.

⁷⁹ Po aty, f. 43.

⁸⁰ Po aty, f. 101.

⁸¹ Po aty.

⁸² Po aty, f. 95.

⁸³ Po aty, f. 96.

⁸⁴ Raporti i TRrT mbi Administratën Publike, f. 63-65.

⁸⁵ Po aty, f. 64-65.

etika, vlerësimi i performancës, zhvillimi i kapaciteteve dhe pagat, duke miratuar legjislacionin relevant në vitin 2010. Megjithatë, mbetin ende probleme për të siguruar një shërbim civil që funksionon përmes rekrutimit dhe promovimit të bazuar në meritë, dhe që i respekton kërkesat etike.⁸⁶

Së pari, shpesh ka ndikim politik në rekrutim që do të thotë se ata që janë më të kualifikuar jodomosdoshmërisht punësohen. Kjo paraqet problem për shtyrjen e procesit të reformave përpara pasi që Integrimi në BE kërkon shkathtësi të caktuara në disa fusha të legjislacionit. Legjislacioni aktual i Kosovës mbi shërbyesit civil nuk siguron plotësisht që shërbyesit civil punësohen në mënyrë të drejtë, dhe që nuk ka hapësirë për ndërhyrje politike. Gjithashtu, promovimi i shërbyesve civilë në pozitat më të larta jo gjithmonë bëhet në mënyrë të tillë sa që të zvogëlojë mundësinë për ndikim politik.⁸⁷

Së dyti, rekrutimi dhe promovimi në shërbimin civil të Kosovës bëhen në mënyrë të decentralizuar e që mund të shpie në një situatë ku parimet e rekrutimit dhe promovimit të bazuara në meritë në një shkallë të caktuar nuk zbatohen në mënyrë të njëjtë nga institucionet e ndryshme. Kjo kryesisht rezulton për shkak të paaftësisë për t'i forcuar aspektet e centralizmit të sistemit aktual të rekrutimit për shërbimin civil.⁸⁸

Në anën tjetër, në fushën e masave disiplinore zhvillimi i një kodi gjithëpërfshirës mbetet sfidë. Gjithashtu, Kosovës i mungon themelimi i një mekanizmi të inspektimit për administratën publike i cili me gjasë do të adresonte vështirësitë në raport me zbatimin e përgjithshëm të legjislacionit për shërbimin civil dhe në veçanti do të përmirësonte aspektet e ndërlidhura me etikën dhe disiplinën.⁸⁹

Mungesa e Kodit të Etikës, di cili do të ishte gjithëpërfshirës dhe i detajuar, po ashtu pengon vlerësimin e performancës pasi që do të mund të ofronte bazën për vlerësimin dhe respektimit të vlerave dhe parimeve të Shërbimit Civil të Kosovës. Pastaj, ajo që ka ndikim në vlerësimin e performancës së shërbyesve civil, që vetëm është ndërlidhur me vlerësimin e nevojave për trajnime por jo me zhvillimin e karrierës dhe menaxhimin e shpërblimeve për shërbimin civil, është një sistem i pazhvilluar i planifikimit të politikave. Ajo që e pengon ekzistimin e vlerësimit adekuat të performancës është paaftësia për të krijuar lidhje të qartë mes politikave dhe menaxhimit individual të detyrave, e po ashtu edhe performancës, që do të thotë se nuk ka plane të qarta individuale për secilin shërbyes civil, me vlerësime të bëra në bazë të meritës varësisht nga implementimi. Po ashtu, arsyeja pse vlerësimi i performancës ende nuk është bërë pjesë integrale e zhvillimit të karrierës në shërbimin civil është se vlerësimi i performancës si i tillë nuk është përdorur në mënyrë efektive e që do të kontribuonte si faktor motivues në shërbimin civil.⁹⁰

⁸⁶ Po aty, f. 53-60.

⁸⁷ Po aty, f. 54.

⁸⁸ Po aty.

⁸⁹ Raporti i TRT mbi Administratën Publike, f. 57-59.

⁹⁰ Po aty, f. 59-60.

Përgjithësisht, shërbimi civil i Kosovës po ashtu përballlet me problemet e kapaciteteve dhe pagave. Së pari, siç u tha më herët, procesi i integritimit në BE kërkon njerëz profesionistë brenda shërbimit civil të cilët mund ta shtyjnë procesin përpara. Përderisa Kosova ka punësuar një numër të njerëzve me arsim të lartë, kapacitetet e pamjaftueshme njerëzore mbesin të pranishme edhe në nivel lokal edhe në atë qendror. Rastet e tilla kanë ndikim në fushën e të drejtave të njeriut⁹¹, tregun e brendshëm⁹², efikasitetin e energjisë⁹³, pylltarisë⁹⁴, bujqësisë⁹⁵, legjislacionit në fushën e punës⁹⁶, dhe në mënyrë më të veçantë në Departamentin e Tregtisë brenda Ministrisë së Tregtisë⁹⁷, Agjencinë e Statistikave të Kosovës⁹⁸, Departamentin Ligjor brenda Ministrisë së Bujqësisë⁹⁹, Agjencinë e Ushqimit dhe Veterinarisë¹⁰⁰, dhe Autoritetin Rregullativ për Komunikime Elektronike dhe Postare dhe Komisionin për Media¹⁰¹.

Së dyti, pagat e ulëta po ashtu mbesin problem për tërheqjen e fuqisë punëtore më të shkathët. Përderisa legjislacioni për shërbimin civil përcakton kornizën ligjore të artikuluar mirë për pagat, mëditjet dhe kategorizimin e pagave, legjislacioni aktual nuk mundëson lidhjen e qartë mes rezultateve të vlerësimit të performancës dhe avancimit në shkallën e pagave, që supozohet të ketë ndikim në motivimin e përgjithshëm të shërbyesve civilë drejt rritjes së performancës. Për më tepër, sfida mbetet tek krijimi i kushteve të favorshme për zbatimin e masave të tilla, të cilat aktualisht pengohen nga gjendja aktuale që ka të bëjë me pagat e shërbyesve civil.¹⁰²

Gjithashtu, aktualisht ekziston një numër i vogël i njerëzve që ndjekin trajnimet e ofruara nga institucionet qeveritare të Kosovës (p.sh. për zgjedhje)¹⁰³ dhe ky është rezultat i mungesës së burimeve adekuata financiare dhe burimeve tjera¹⁰⁴ që ndahen për Institutin e Kosovës për Administratë Publike (IKAP), për të ofruar trajnime për grupe të ndryshme të synuara dhe për profilet e caktuara të zyrtarëve. IKAP ende funksionon në bazë të legjislacionit të miratuar nga UNMIK-u, edhe pse Qeveria është në fazën e

⁹¹ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 99.

⁹² Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Tregun e Brendshëm, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetin, f. 237-241, 9-42.

⁹³ Raporti i TRrT mbi Mjedisin, Energjinë, Transportin dhe Zhvillimin Rajonal, f. 95-97.

⁹⁴ Raporti i TRrT mbi Bujqësinë, Zhvillimin Rural, Peshkatarinë, Pylltarinë dhe Sigurinë e Ushqimit, f. 75.

⁹⁵ Po aty, f. 44-46.

⁹⁶ Raporti i TRrT mbi Inovacionin, Shqërrinë e Informacionit, Politikat Shëndetësore dhe Sociale, f. 111, 114, 130, 179.

⁹⁷ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetin, f. 237-241, 9-42.

⁹⁸ Raporti i TRrT mbi Ekonominë, Financat dhe Statistikat, f. 46-47.

⁹⁹ Raporti i TRrT mbi Bujqësinë, Zhvillimin Rural, Peshkatarinë, Pylltarinë dhe Sigurinë e Ushqimit, f. 37.

¹⁰⁰ Po aty, f. 101.

¹⁰¹ Raporti i TRrT mbi Inovacionin, Shqërrinë e Informacionit, Politikat Shëndetësore dhe Sociale, f.170, 180.

¹⁰² Raporti i TRrT mbi Administratën Publike, f. 60-64.

¹⁰³ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 173.

¹⁰⁴ Raporti i TRrT mbi Administratën Publike, f. 66-68.

përgatitjes së legjislacionit të ri i cili e rregullon më mirë zhvillimin e kapaciteteve të grupeve të synuara, zhvillimin e planeve trajnuese dhe punësimin e trajnerëve. Zhvillimi i kapaciteteve brenda shërbimit civil po ashtu mbështetet në Strategjinë e miratuar në vitin 2010; megjithatë kjo strategji nuk i adreson çështjet vertikale por vetëm ato që kanë të bëjnë me çështjet horizontale. Për më tepër, strategjia ekzistuese nuk i adreson në mënyrë të duhur të gjithë çështjet që kanë të bëjnë me funksionimin e shërbimit civil dhe nuk i forcon segmentet që kanë të bëjnë me trajnimet për tema të ndryshme brenda Integrimit Evropian, sidomos ato që kanë të bëjnë me përafrimin e legjislacionit të vendit me *Acquis*. Mungesa e ekspertizës në këtë fushë ka ndikim në shumë fusha të zhvillimit, siç është rasti në aspekte të caktuara të legjislacionit të shërbimit civil i cili nuk është në përputhje me Parimet Evropiane për Administratën Publike (p.sh pavarësia e shërbimit civil).¹⁰⁵

Megjithatë, shërbimi civil kompetent nuk mundësohet vetëm përmes një sistemi të mirë të zhvillimit të kapaciteteve, që përmban trajnim dhe mentorim. Mungesa e një sistemi adekuat të arsimit që i'u ofron, atyre që janë të interesuar të ndjekin një karrierë si zyrtarë publik, njohuritë dhe vlerat e nevojshme ndoshta e shpjegon problemin.¹⁰⁶ Përgjithësisht, disa prej problemeve të identifikuara më lartë pengojnë krijimin e një sistemi të shëndoshë për menaxhimin e burimeve njerëzore.

- ***Mekanizma të dobët të llogaridhënies***

Siç u tha më herët, problemet kryesore në shërbimin civil të Kosovës janë mungesa e menaxhimit të mirë të burimeve njerëzore e po ashtu edhe mungesa e mekanizmave të llogaridhënies brenda tij. Ekzistojnë disa mekanizma funksionimi i të cilëve mund ta ndikojë llogaridhënien e shërbimit civil, por ato që kanë ndikim të drejtpërdrejtë mbi shërbimin civil janë Ministria e Administratës Publike, Komisioni i Kuvendit për Administratën Publike dhe Bordi i Pavarur për Mbikëqyrje.

Departamenti për Administratën e Shërbimit Civil brenda MAP-it është njëri prej institucioneve kryesore që merren me të gjitha çështjet që kanë të bëjnë me zhvillimin e një Shërbimi Civil më kompetent. Njëra prej detyrave kryesore të tyre është të vëzhgojnë zbatimin e legjislacionit të shërbimit civil andaj ato luajnë rol të rëndësishëm sa i përket llogaridhënies nga shërbyesit civil. Përderisa ky departament ka ndërmarrë një numër masash për të siguruar se është në gjendje t'i realizojë detyrat e tij, ai ende përballet me mungesë të kapaciteteve për sigurimin e llogaridhënies nga shërbyesit civil. Kështu, departamenti i mungonjë kapacitete të zhvilluara mirë për të planifikuar dhe monitoruar zbatimin e legjislacionit të shërbimit civil e po ashtu edhe të përkrahë pjesën tjetër të institucioneve që punësojnë shërbyes civil për të zbatuar legjislacionin mbi shërbimin civil, sidomos sa i përket aspekteve të ndërlydhura me llogaridhënien. Përgjithësisht, kapacitetet institucionale dhe funksioni i llogaridhënies brenda MAP-it mbasin të dobëta.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Po aty.

¹⁰⁶ Po aty.

¹⁰⁷ Raporti i TRrT mbi Administratën Publike, f. 63-65.

Institucion tjetër i rëndësishëm, funksionimi i të cilit po ashtu përfshin sigurimin e llogaridhënies nga ana e shërbyesve civil është Komisioni Parlamentar për Administratën Publike. Sipas Rregullores së Procedurave të Kuvendit, Komisioni ka kompetencë që të monitorojë zbatimin e legjislacionit dhe të siguroj llogaridhënien nga shërbyesit civil. Megjithatë, komisioni po ashtu përballlet me një numër problemesh sa i përket kapaciteteve mbikëqyrëse të tij, kryesisht si rezultat i burimeve të kufizuara në dispozicion për funksionimin e tij.¹⁰⁸

Megjithatë, Bordi i Pavarur për Mbikëqyrje mbetet institucioni më i rëndësishëm në fushën e sigurimit të llogaridhënies në pjesën e shërbimit civil. Roli i Bordit është që të sigurojë që legjislacioni për shërbimin civil respektohet në tërësi nga të gjitha institucionet e përfshira. Megjithatë, vendimet e marra nga Bordi jo gjithmonë zbatohen siç duhet dhe në kohë.¹⁰⁹ Mekanizimi i vetëm që përpiket të mbrojë vendimet e Bordit është njoftimi i Kuvendit dhe Qeverisë për organizatat që nuk i zbatojnë vendimet e Bordit. Ndonëse ka pasur disa përmirësime rreth rolit të Bordit, Bordi ende përballlet me një numër problemesh, sidomos sa i përket punësimit të stafit të tij dhe burimeve financiare. Në përgjithësi, mbikëqyrja e shërbimit civil nga institucionet relevante konsiderohet të jetë e dobët.¹¹⁰

2. Lufta joefektive kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar

Parandalimi dhe lufta kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar është njëra prej sfidave kryesore për Kosovën. Aktualisht, duke u bazuar në dëshmitë në terren, është mjaftë e qartë se institucionet e sundimit të ligjit në Kosovë përgjegjëse për parandalimin dhe luftimin e korrupsionit dhe krimit të organizuar nuk janë duke performuar dhe duke dhënë rezultate në nivelin e kërkuar¹¹¹. Kjo ka krijuar një situatë ku ndonëse është pjesë e kornizës për anëtarim në BE në fushën e drejtësisë, lirisë dhe sigurisë, standardet relevante ende nuk janë duke u plotësuar mjaftueshëm nga Kosova. Për më tepër, zhvillime të caktuara në këtë aspekt po ndikojnë negativisht edhe në fushat apo sektorët tjerë.

Gjithashtu, është pranuar gjerësisht se niveli i lartë i korrupsionit dhe krimit të organizuar paraqet një kërcënim të madh ndaj stabilitetit politik, dëmton zhvillimin socio-ekonomik dhe konkurrencën ekonomike, dhe në masë të madhe ndikon në funksionalitetin institucional, në veçanti duke zvogëluar integritetin, performancën dhe shërbimet.

Në parandalimin dhe luftimin e korrupsionit, institucionet për zbatimin e ligjit duhet që tërësisht të respektojnë dhjetë parimet udhëzuese të Komisionit Evropian (KE) në vazhdim: (1) strategjitë kombëtare kundër-korrupsion; (2) ratifikimi dhe zbatimi i instrumenteve ndërkombëtare kundër-korrupsion; (3) zbatimi efektiv i legjislacionit kundër-

¹⁰⁸ Po aty, f. 5-16.

¹⁰⁹ Po aty, f. 70.

¹¹⁰ Po aty, f. 67-72.

¹¹¹ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 30, 156.

korupsion; (4) qasja në pozita publike e hapur për çdo qytetar; (5) llogaridhënia dhe integriteti në administratën publike; (6) kodi i mirësjelljes; (7) rregulla të qarta për njoftimet private dhe publike të krimit; (8) jotolerancë të rritur publike ndaj korupsionit; (9) rregulla të qarta dhe transparente të financimit të partive politike; dhe (10) shpërblimet për frenim nga praktikat korruptive në sektorin privat.¹¹² Në këtë aspekt, institucionet relevante kanë arritur të përmbushin vetëm disa prej tyre siç janë vënia në funksion e strategjisë kundër-korupsion apo jotoleranca e rritur publike ndaj korupsionit; megjithatë çështjet si zbatimi efektiv i legjislacionit kundër-korupsion dhe financimi transparent i partive politike do të duhej të promovoheshin më fuqishëm.¹¹³ Sa i përket standardeve ndërkombëtare për kundër-korupsionin, do duhej pasur parasysh konventën e ligjit penal kundër korupsionit, konventën e ligjit civil kundër korupsionit, rregullat e përgjithshme kundër korupsionit mbi financimin e partive politike dhe fushatave zgjedhore, rekomandimet për kodet e sjelljes për zyrtarët publik, veprime që duhet të adresohen edhe nga institucionet e Kosovës.¹¹⁴

Në fushën e luftimit të krimit të organizuar, Rregullorja e BE-së (Acquis Communautaire) është e mbuluar në radhë të parë përmes Traktatit të Lisbonës dhe trajton format e rënda të krimit si krimin e organizuar, trafikimin e drogës, trafikimin me qenie njerëzore ose aktivitetet terroriste. Për më tepër, pjesë shtesë të dispozitave të legjislacionit të BE-së për luftën kundër krimit të organizuar janë pjesë të direktivave të caktuara të BE-së, kornizës dhe vendimeve të Këshillit, duke përfshirë strategjitë relevante të luftimit të krimit të organizuar, shpërlarjes së parave, për ngrirjen dhe konfiskimin e pasurisë së krimit, për Njësitë e Hetimeve Financiare, për Zyrat e Rikthimit të Pasurisë, për parandalimin dhe luftimin e trafikimit me njerëz, për luftimin e abuzimit seksual dhe shfrytëzimit seksual të fëmijëve, për luftimin e trafikimit ndërkombëtar të drogës dhe kundër-terrorizmit.¹¹⁵

Në këtë fazë të zhvillimeve në Kosovë, për shkak të dijës dhe përvojës së kufizuar, institucionet për zbatimin të ligjit e kanë të vështirë të merren me çështje si shpërlarja e parave apo ngrirja dhe konfiskimi i pasurisë. Megjithatë, përparim solid është arritur në çështje si trafikimi njerëzor apo abuzimi seksual dhe shfrytëzimi i fëmijëve. Pasi që për luftimin e trafikimit të drogës dhe kundër-terrorizmit nuk ka asnjë qasje gjithëpërfshirëse dhe shumë-dimensionale, kjo e bën më të vështirë ndërmarrjen e luftës efektive dhe këmbëngulëse kundër korupsionit dhe krimit të organizuar. Kjo është duke e dëmtuar procesin e Integrimit Evropian të Kosovës.¹¹⁶

Kjo është njëra prej arsyeve pse organizatat e ndryshme ndërkombëtare, e po ashtu edhe Shtetet Anëtare të BE-së, shpesh e përshkruajnë Kosovën si shtet që ka vështirësi në

¹¹² Po aty, f. 19.

¹¹³ Po aty, f. 16-17.

¹¹⁴ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

¹¹⁵ Raporti i TRRT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 138-161.

¹¹⁶ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

luftimin e krimit të organizuar.¹¹⁷ Brenda vendit, krimi i organizuar shpesh shihet si pengesë për zhvillimin e përgjithshëm të vendit, veçanërisht në zbatimin e sundimit të ligjit (duke përfshirë edhe procesin në vazhdim e sipër të liberalizimit të vizave) dhe arrijen e nivelit të rritjes ekonomike të nevojshme për të adresuar papunësinë e lartë dhe varfërinë.

Perceptimi i përgjithshëm konfirmon se korrupsioni në Kosovë është i përhapur në të gjithë sektorët, duke përfshirë abuzimin e pozitës zyrtare, marrjen dhe dhënien e ryshfetit.¹¹⁸ Duke u bazuar në raportin e publikuar së voni nga Transparency International, 66% e qytetarëve të Kosovës thonë se niveli i korrupsionit është rritur gjatë dy viteve të fundit.

Sipas dëshmive gjatë fazës diagnostifikuese dhe nga burimet e tjera, legjislacioni i Kosovës (në veçanti Kodi Penal) e plotëson në një masë nevojën për parandalimin dhe luftimin e korrupsionit dhe krimit të organizuar. Megjithatë, çështjet si keqpërdorimi i pozitës zyrtare apo autoritetit, konflikti i interesit, mashtrimi në zyre, marrja dhe dhënia e ryshfetit dhe nxjerrja e vendimeve të paligjshme gjyqësore, si shkelje penale që mbulohen nga Kodi Penal, do të duhej të trajtoheshin në mënyrë më efektive. Deri me tani, nuk mund të thuhet se institucionet relevante dhe shoqëria janë duke treguar sukses të veçantë në një apo shumë prej këtyre çështjeve.

Tutje, ndonëse korniza ligjore kundër-korrupsion është solide, institucionet për zbatimin e ligjit përballen me sfida në sigurimin e luftës efektive kundër korrupsionit.¹¹⁹ Si e tillë korniza ligjore përbëhet nga legjislacioni primar dhe sekondar. I pari kryesisht përbëhet nga legjislacioni për Agjencinë Kundër-Korrupsion (AKK), parandalimi i konfliktit të interesit në ushtrimin e funksioneve publike; deklarimi, origjina dhe kontrolli i pasurisë dhe dhuratat e zyrtarëve të lartë publik; dhe deklarimi, origjina dhe kontrolli i dhuratave të të gjithë zyrtarëve dhe mbrojtja e lajmëruesve të krimit. Në këtë aspekt, së voni kemi parë disa praktika premtuese në parandalimin e konfliktit të interesit apo deklarimit të pasurisë përmes rolit më proaktiv të AKK-së edhe pse në përgjithësi institucionet tona nuk kanë pasur sukses që sistematikisht të luftojnë korrupsionin dhe të sigurojnë një trend të zvogëlimit të këtij zhvillimi shkatërrues. Sa i përket të dytit, mund të theksohet legjislacioni për kundër-korrupsionin, kryesisht Kodi Penal dhe Kodi i Procedurës Penale, duke përfshirë këtu dispozitat e veçanta brenda legjislacionit për kategoritë e caktuara të krimeve të ndërlidhura me korrupsionin e po ashtu edhe me legjislacionin për financimin e partive politike dhe shërbimin civil.¹²⁰

Legjislacioni në fuqi qartë përkufizon të gjitha format e krimit të organizuar: shpërlarja e parave dhe krimet tjera ekonomike dhe financiare, trafikimi me njerëz dhe kontrabandimi i emigrantëve, prodhimi dhe trafikimi i drogave, trafikimi i armëve dhe terror-

¹¹⁷ Po aty.

¹¹⁸ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 12.

¹¹⁹ Po aty, Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 27.

¹²⁰ Po aty, f. 19-23.

izmi. Tutje, Kodi Penal përcakton ndjekjen e secilit që merr pjesë në një grup të organizuar kriminal, duke përfshirë kryerjen e një krimi të rëndë si pjesë e një grupi kriminal. Bashkëpunimi ndërkombëtar ligjor për çështje kriminale po ashtu është i rregulluar, me kushte dhe procedura në zbatim që kanë të bëjnë me dispozitat e asistencës ndërkombëtare ligjore për çështje të tilla. Dispozitat shitesë që kontribuojnë në luftën kundër krimit të organizuar përfshihen në Ligjin për Policinë, Ligjin për Mbrojtjen e Dëshmitarëve, Ligjin për Bashkëpunim Gjyqësor në Çështje Kriminale, Ligji për Pushtetin e Zgjeruar për Konfiskimin e Pasurisë së fituar përmes shkeljes penale, Ligji për Kontrollin e Kufijve Shtetëror, Ligji për Agjencinë e Forenzikës së Kosovës në mesin e dispozitave të parapara në Kodin Penal dhe në Kodin e Procedurës Penale.

Në nivelin e politikave, Kosova ka miratuar Strategjinë Kundër-Korrupsion dhe planin e veprimit dhe strategjitë tjera relevante për parandalimin dhe luftimin e krimit të organizuar, trafikimit me njerëz, trafikimit të drogës, kundër terrorizmit dhe menaxhimit të integruar të kufirit. Në një masë të caktuar legjislacioni i lartpërmendur është përgatitur si pjesë e përpjekjeve të vazhdueshme për përmbushjen e kërkesave për liberalizimin e vizave, ndonëse shpesh theksohet se pa progres adekuat në zbatimin e politikave dhe legjislacionit, institucionet e Kosovës nuk mund të thonë se progresi është duke u arritur. Në këtë aspekt, ka fusha të caktuara ku progresi është duke ndodhur siç është rasti me menaxhimin e integruar të kufirit apo rastet kur Policia e Kosovës me sukses trajtoi trafikimin e drogave. Prapëseprapë, pamja e përgjithshme në parandalimin dhe luftimin e korrupsionit dhe krimit të organizuar tregon se Kosova dhe institucionet e saj duhet që vendosmërisht të adresojnë këto çështje me qëllim të ndryshimit të perceptimit të përhapur në vend dhe ndërkombëtarisht për Kosovën si vend me sundim të dobët të ligjit e po ashtu edhe me institucione joefikase për zbatim të ligjit.¹²¹

Kosova ka zhvilluar kornizën e saj institucionale kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar, të cilat adresohen nga institucione të ndryshme dhe struktura ndër-institucionale: Këshilli Kombëtar kundër Korrupsionit, Agjencia Kundër-Korrupsion, Zyra e Prokurorit të Shtetit, Task Forca Kundër-Korrupsion (e cila është pjesë e Zyrës së Prokurorisë Speciale), Shtylla e Krimit e Policisë së Kosovës, Drejtorati i Policisë së Kosovës për Hetimin e Krimit Ekonomik dhe Korrupsionit dhe Divizioni kundër Krimit të Organizuar, Inspektorati i Policisë së Kosovës, Njësia për Inteligjencë Financiare brenda Ministrisë së Financave, Njësia për Inteligjencë Financiare brenda Policisë së Kosovës, Doganat, Gjykatat, Zyra e Auditorit Gjeneral, Organi për Shqyrtimin e Prokurimit, Komisioni Publik për Rregullimin e Prokurimit, Agjencia për Menaxhimin e Pasurisë së Sekuestruar apo Konfiskuar, Departamenti për Bashkëpunim Ligjor Ndërkombëtar brenda Ministrisë së Drejtësisë, dhe Agjencia Kosovare e Inteligjencës. Organizimi institucional është vetëm një nga faktorët tjerë përcaktues për të pasur një angazhim të avancuar dhe efikas në luftimin e korrupsionit dhe krimit të organizuar.

Sipas Studimit të Fizibilitetit për MSA-në për Kosovën, bashkërendimi dhe bashkëpunimi në mes të institucioneve përkatëse është duke ngecur për shkak të përzierjes së

¹²¹ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

kompetencave dhe organizimit institucional kompleks. Në këtë aspekt pritet të ndodhë harmonizimi i instrumenteve të legjislacionit dhe politikave. Gjithashtu ka mungesë të burimeve njerëzore profesionale të nevojshme si dhe burime të tjera e po ashtu edhe statistika adekuate dhe të besueshme.¹²² Prandaj pa institucione të fuqishme dhe efikase është pothuajse e pamundur që në mënyrë efektive të trajtohen çështjet komplekse të korrupsionit dhe krimit të organizuar, dhe kjo i referohet po ashtu edhe progresit të pamjaftueshëm të arritur në përmbushjen e standardeve ndërkombëtare dhe të BE-së.

Mekanizmat aktual kundër-korrupsionit karakterizohen nga mandati i qartë, por janë duke u përballur me vështirësi në funksionim për shkak të mungesës së fondeve e po ashtu edhe të burimeve njerëzore të nevojshme të cilat së bashku kontribuojnë në funksionimin dhe shërbimin joefikas.¹²³ Në këtë aspekt, edhe pse qëllimi për luftimin e korrupsionit është i qartë, institucionet kundër-korrupsion e kanë të vështirë të realizojnë një qëllim të tillë. Kjo gjendje përkeqësohet më tutje nga fakti se deri më tani kemi qenë dëshmitar të bashkërendimit e bashkëpunimit të mangët në mes agjencive kundër-korrupsion, e po ashtu edhe bashkëpunimit mes këtyre institucioneve dhe institucioneve tjera për zbatim të ligjit.¹²⁴ Një dimension tjetër i rëndësishëm që ka të bëjë me parandalimin dhe luftën kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar është fakti se ka mangësi të mëdha në mbikëqyrjen e mekanizmave kundër-korrupsion, pasi që organizimi institucional për sigurimin e llogaridhënies së këtyre mekanizmave është i ndërlikuar.¹²⁵

Megjithatë, dilema e kontrollit dhe mbikëqyrjes demokratike e këtyre agjencive nga institucionet (e zgjedhura) qendrore në mënyrë që të mbahen llogaridhënëse është masa dhe natyra e kontrollit dhe mbikëqyrjes mbi punën e institucioneve të pavarura. Në këtë kuptim, është vështirë të vihet baraspesha e duhur që të kemi në të njëjtën kohë agjenci të fuqishme dhe efikase të përkrahura nga institucionet (përfaqësuese) qendrore me nevojën për t'u siguruar që pa ndonjë ndërhyrje dhe presion agjencitë e pavarura janë, dhe do të mbesin llogaridhënëse para institucioneve të nivelit qendror dhe shoqërisë në përgjithësi.¹²⁶ Ky është rasti edhe me AKK-në, dhe shpesh kjo është njëra prej shkaqeve pse agjencitë e pavarura shpesh neglizhohen e anashkalohen në funksionimin e tyre të përditshëm.

Megjithatë, në përmirësimin e situatës në luftimin e korrupsionit dhe krimit të organizuar të gjitha institucionet duhet ta përmirësojnë funksionimin e tyre ditor, në veçanti kjo vlen për policinë, prokurorinë dhe gjyqësorin. Ende ka bashkërendim e bashkëpunim të pamjaftueshëm në mesin e këtij trekëndëshi institucional brenda vendit që çon në bashkëpunim të pamjaftueshëm me agjencitë për zbatim të ligjit në rajon dhe ndërkombëtarisht, institucionet e sigurisë dhe organizatat që synojnë luftën efektive kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar.¹²⁷ Kështu, edhe pse ka disa shembuj

¹²² Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 30, 11, 162-164.

¹²³ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

¹²⁴ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 30-32.

¹²⁵ Po aty.

¹²⁶ Po aty.

¹²⁷ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 138-162.

të qartë të bashkërendimit dhe bashkëpunimit rajonal e ndërkombëtar megjithatë ky bashkëpunim nuk është intensifikuar plotësisht.

Gjithashtu, sistemi gjyqësor në Kosovë është mjaft i dobët dhe shpesh cilësohet si jomjaftueshëm efektiv.¹²⁸ Njëra prej sfidave kryesore është numri jashtëzakonisht i madh i rasteve të grumbulluara i cili pjesërisht shkaktohet nga menaxhimi i dobët i gjyqësorit.¹²⁹ Po ashtu, thuhet se gjyqësori i fuqishëm do të kërkonte të paktën më shumë mjete financiare e po ashtu edhe adresim të presionit dhe ndërhyrjes nga jashtë.¹³⁰ Kjo i sjell institucionet e Kosovës në pozitën ku zbatimi i politikave dhe legjislacionit për kundërkorrupsionin dhe krimin e organizuar nuk është shumë efektiv dhe nuk ka arritur ndikim pozitiv konkret në terren. Si shtesë, mospërputhja e statistikave mes Agjencisë Kundër-Korrupsionit, Këshillit Gjyqësor të Kosovës, Këshillit Prokurorial të Kosovës dhe Policisë së Kosovës mbetet sfida e vazhdueshme për Kosovën.¹³¹

2.1. Qasje joefektive në multi-mekanizma për luftimin e korrupsionit

Përgjatë viteve, Kosova ka zhvilluar një gamë të gjerë të legjislacionit dhe ka themeluar një numër mekanizmash për të parandaluar dhe luftuar korrupsionin dhe krimin e organizuar. Edhe pse Kosova ka ndjekur politikën e tolerancës zero kundër çfarëdo forme të korrupsionit dhe krimit të organizuar, ajo përballet me sfida komplekse për konsolidimin e mekanizmave që do të jenë në gjendje ta arrijnë këtë në mënyrë efektive. Në të vërtetë, vetë struktura e komplikuar institucionale për kundërkorrupsionin mund të jetë shkaktare për nivelin e lartë të korrupsionit që përceptohet në Kosovë, prandaj mbi-strukturimi për kundërkorrupsionin ka shkaktuar çorientim të energjive institucionale dhe ‘kalim të vazhdueshëm të përgjegjësisë’ në mesin e institucioneve relevante në luftimin e korrupsionit.¹³² Më tutje, ky organizim i mjegullt institucional ka sjellë rezultate të pamjaftueshme në hetimin, ndjekjen dhe gjykimin e rasteve të korrupsionit nga policia, prokuroria dhe gjykatat.¹³³

Prandaj ka një nevojë të dukshme që në masë të madhe të përmirësohen të gjithë mekanizmat ekzistues. Kështu, harmonizimi i përgjegjësisë të institucioneve kundërkorrupsionit është i një rëndësie të madhe për të siguruar që institucionet kanë një mandat të qartë për të parandaluar dhe luftuar korrupsionin. Faza diagnostifikuese ka theksuar rëndësinë e rishikimit të mandatit të Agjencisë Kundër-Korrupsion të Kosovës, kështu mandati i saj do të duhej të përqendrohej në aspektet parandaluese të kundërkorrupsionit, ndërsa energjia për luftimin e korrupsionit do të duhej të vendosej tek institucionet gjyqësore dhe ato për zbatim të ligjit.¹³⁴

¹²⁸ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

¹²⁹ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 59.

¹³⁰ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 58.

¹³¹ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 28.

¹³² Po aty, f. 8.

¹³³ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

¹³⁴ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 32.

- *Institucionet Kundër-Korrupsionit*

Përgjatë viteve, Kosova ka themeluar institucione të shumta që synojnë adresimin e problemit të korrupsionit në vend. Megjithatë institucionet e tilla kanë sjellë situatën e përzjerjes së funksioneve dhe përgjegjësi. Në këtë aspekt, organizimi aktual institucional përgjegjës për parandalimin dhe luftimin e korrupsionit ende është në konsolidim e sipër dhe si i tillë i pamjaftueshëm në aspektin e kapaciteteve përderisa po ashtu ka mospërputhje në dispozitat për mandatin dhe në dispozitat e institucioneve individuale.¹³⁵

Institucionet e Kosovës kanë zgjedhur qasjen e ‘mbi-institucionalizimit’, duke krijuar strukturë mbi strukturë në luftën kundër korrupsionit, që vetëm shërben për të forcuar burokracinë. Një qasje e tillë ka shpjer tek shtrembërimi i energjive institucionale dhe loja e vazhdueshme e kalimit të përgjegjësi në mesin e institucioneve publike. Kjo rrezikon zhvlerësimin e pavarësisë funksionale të tërë organizimit institucional gjatë tërë ciklit të zhvillimit, implementimit dhe zbatimit të politikave, dhe vlerësimit të ndikimit të tyre.¹³⁶

Në veçanti, mandati i Agjencisë Kundër-Korrupsion në një masë të caktuar përkon me atë të Prokurorisë dhe Policisë. Kjo pengon shërbimin efektiv kur vjen puna tek implementimi dhe zbatimi dhe krijon një shkallë të lartë të paqartësisë sa i përket përgjegjësi në mesin e institucioneve që janë përgjegjëse në parandalimin dhe luftimin e korrupsionit.¹³⁷ Në parim, faza diagnostifikuese ka theksuar nevojën që Agjencia Kundër-Korrupsionit do të duhej kryesisht të përqendrohej në parandalim dhe mundësisht në raportim të rasteve të korrupsionit, ndërsa trekëndëshi Polici-Prokurori-Gjykata të hetojë, luftojë dhe zbatoj vendimet për rastet e korrupsionit.¹³⁸

Për më tepër, Këshilli Kombëtar Kundër Korrupsionit që u themelua me synimin e rritjes së bashkëpunimit dhe koordinimit mes institucioneve përgjegjëse për luftimin e korrupsionit nuk ka kontribuar vendosmërisht në tejkalimin e sfidave strategjike me të cilat përballet Kosova në fushën e politikave kundër-korrupsion, veçanërisht në koordinimin institucional horizontal mes akterëve kryesorë, sidomos në mes të Agjencisë Kundër-Korrupsion, policisë dhe institucioneve gjyqësore.¹³⁹

- *Zvogëlimi i korrupsionit dhe lufta efektive kundër krimit të organizuar*

Lufta efektive e krimit të organizuar, përveq adresimit të korrupsionit, mbetet njëra prej parakushteve kryesore për procesin e integritetit të Kosovës në Bashkimin Evropian.¹⁴⁰ Është e qartë se kjo nuk është detyrë e lehtë dhe shpesh lufta kundër krimit të organi-

¹³⁵ Po aty, f. 27-29.

¹³⁶ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 30-32.

¹³⁷ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

¹³⁸ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 28.

¹³⁹ Po aty, f. 27-29.

¹⁴⁰ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

zuar është betejë e gjatë me të cilën duhet të merret një vend.

Lufta efektive kundër krimit të organizuar nuk mund të arrihet pa burime të mjaftueshme njerëzore, ekspertizë profesionale dhe kapacitete teknike. Institucionet si Policia e Kosovës, Prokuroria, Doganat dhe organet tjera të specializuara shpesh përballen me kufizime në aspektin e kapaciteteve adekuate që të luftojnë krimin e organizuar në mënyrë efikase dhe në një masë të caktuar kjo luftë sfidohet më tutje nga menaxhimi joadekuat i burimeve njerëzore brenda institucioneve përkatëse.¹⁴¹

Duke pasur parasysh se krimi i organizuar ka dimension rajonal dhe ndërkombëtar në fushëveprimin e tij, bashkëpunimi i Kosovës me agjencitë ndërkombëtare për zbatim të ligjit është i rëndësishëm parësor. Paaftësia e Kosovës për t'u anëtarësuar në agjencitë ndërkombëtare dhe evropiane për zbatim të ligjit i pengon më tutje përpjekjet e Kosovës që të luftojë krimin e organizuar në mënyrë efektive¹⁴², edhe pse modalitetet e përfshirjes së EULEX-it në lehtësimin e koordinimit me agjenci të tilla dhe bashkëpunim bilateral me shtetet anëtare të BE-së janë pjesë e një procesi të vazhdueshëm.

Natyra komplekse e krimit të organizuar shton tutje tek aftësia e pamjaftueshme e institucioneve gjyqësore që të ndjekin dhe gjykojnë në mënyrë efektive rastet e nivelit të lartë të korrupsionit dhe rastet e komplikuara të krimit të organizuar.¹⁴³

2.2. Mungesa e zbatimit të ligjeve

Njëra prej kritereve themelore për të bërë përparim në procesin e Integrimit Evropian është që ta vendosin *Rregulloren* e BE-së (Acquis Communautaire) në rendin ligjor vendor. Në anën tjetër, zbatimi i politikave dhe legjislacionit është i lidhur ngushtë me planifikimin. Kosova shpesh përballët me problemet e ndërlidhura me zbrastësitë në legjislacion, konfliktet mes ligjeve, përzierjen mes traditave ligjore, duke përfshirë fushat ku legjislacioni përkon me ligje tjera apo mungon (shiko kapitullin 1). Njëri prej problemeve kryesore në fushën e luftës kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar është zbatimi dhe zbatimi i pamjaftueshëm i legjislacionit dhe politikave.¹⁴⁴

Kjo është pjesërisht për faktin se politikat dhe legjislacioni jodemosdoshmërisht pasqyrojnë nevojat dhe kapacitetet e institucioneve. Për më tepër, planifikimi i tillë i politikave nuk përfshin planifikimin të kujdesshëm dhe të bazuar në dëshmi. Gjithashtu, politikat jo gjithmonë marrin parasysh përfshirjen e publikut, sidomos sa i përket masave parandaluese¹⁴⁵ (shiko po ashtu Kapitullin 1). Ndërlidhur me këtë, një sfidë kryesore sa i përket strukturave institucionale për luftimin e korrupsionit është mandati i paqartë i AKK-së, veçanërisht për konfliktin e interesit dhe në aspektin e raportimit dhe hetimit

¹⁴¹ Po aty.

¹⁴² Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 156.

¹⁴³ Po aty, f. 43.

¹⁴⁴ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

¹⁴⁵ Po aty, f. 46-47.

të korrupsionit. Për më tepër, ngritja e vetëdijes, programet arsimore dhe masat konsiderohen gjithashtu të jenë të pamjaftueshme.¹⁴⁶

Implementimi dhe zbatimi efektiv i legjislacionit dhe politikave kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar kërkon agjenci dhe institucione gjyqësore të fuqishme për zbatim të ligjit. Kjo, në anën tjetër, kërkon kapacitete dhe ekspertizë të mjaftueshme për hetimin dhe ndjekjen e rasteve komplekse të korrupsionit dhe krimit të organizuar, duke përfshirë dimensionin e bashkëpunimit ndërkombëtar. Megjithatë, Kosova përballet me një numër sfidash në këtë aspekt, sidomos një kornizë të dobët institucionale për mbrojtjen e dëshmitarëve dhe konfiskimin e pasurisë.¹⁴⁷

Një dimension tjetër që kontribuon në implementim dhe zbatim të pamjaftueshëm të legjislacionit dhe politikave kundër krimit të organizuar dhe korrupsionit ka të bëjë me bashkëpunimin dhe koordinimin ndër-institucional, e po ashtu edhe me bashkëpunimin ndërkombëtar për zbatim të ligjit. Në këtë aspekt, situata ende është e pakënaqshme, për shkak të faktit që bashkëpunimi dhe bashkërendimi i tillë ende është joadekuat. Kosova përballet me sfida të mëdha në mënyrë që bashkëpunimi i tillë të jetë në funksion, sidomos sa i përket bashkëpunimit të agjencive për zbatim të ligjit dhe institucioneve gjyqësore. Statistikat joadekuata të gjeneruara për hetimin, ndjekjen dhe gjykimet e nxjerra për ata që janë përfshirë në korrupsion dhe krim të organizuar përbëjnë një shembull të qartë të mungesës së bashkëpunimit të tillë.¹⁴⁸

Për më tepër, bashkëpunimi i tillë me agjencitë e huaja për zbatim të ligjit është i kufizuar. Kjo është kryesisht për shkak të kapaciteteve të pamjaftueshme të institucioneve kosovare për zbatim të ligjit dhe të institucioneve tjera për t'iu qasur kësaj çështje në mënyrë sistematike, por po ashtu edhe për shkak të problemeve me anëtarësinë në organizatat relevante rajonale e ndërkombëtare siç janë EUROPOL, INTERPOL, etj.¹⁴⁹ (shiko Kapitullin 5).

• *Mungesa e llogaridhënies dhe transparencës*

Siç është identifikuar gjatë fazës diagnostifikuese, një sfidë kryesore në luftën efektive kundër krimit të organizuar dhe korrupsionit në ndërlidhje me implementimin dhe zbatimin e legjislacionit dhe politikave në këtë fushë është mungesa e llogaridhënies dhe transparencës institucionale.¹⁵⁰ Në këtë aspekt, për shembull llogaridhënia e Zyrës së Prokurorisë Speciale (ZPS) para Këshillit Prokurorial të Kosovës (KPK) jo domosdoshmërisht është në nivelin që kërkohet.¹⁵¹ Një shembull tjetër i sfidave të ndërlidhura me mungesën e llogaridhënies dhe transparencës institucionale është në fushën

¹⁴⁶ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 30-32.

¹⁴⁷ Po aty, f. 156.

¹⁴⁸ Po aty, f. 23.

¹⁴⁹ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 156.

¹⁵⁰ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

¹⁵¹ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 28.

e politikave kundër-korrupsionit, ku kapacitetet e AKK-së ende nuk janë në nivel adekuat, sidomos sa i përket konfliktit të interesit, që pjesërisht është për shkak se këtij institucioni i ndahen burime të pamjaftueshme për të ngritur kapacitetet profesionale të saj.

Një parakusht tjetër në parandalimin dhe luftimin e suksesshëm të korrupsionit është prokurimi më i mirë publik. Pavarësisht prej plotësimeve të shpeshta ligjore dhe përpjekjeve të Qeverisë për të siguruar përputhshmërinë e legjislacionit të prokurimit publik me standardet evropiane, prokurimi publik konsiderohet nga shumë akterë si sektori më i korruptuar në shërbimin publik.¹⁵² Ky duket të jetë rezultat i mungesës së transparencës dhe llogaridhënies së përdorimit të burimeve buxhetore, ndërsa në të njëjtën kohë, për shkak që procedurat e prokurimit nuk zbatohen e respektohen në mënyrë adekuate. Mekanizimi i 'listës së zezë' gjatë tërë procedurave të prokurimit publik po ashtu nuk është duke u përdorur e respektuar me përpikëri.¹⁵³

Një faktor që kontribuon negativisht në luftën kundër korrupsionit është fakti se nuk ka një sistem adekuat të kontrollit mes ekzekutivit, legjislativit dhe gjyqësorit, sidomos sa i përket pavarësisë së gjyqësorit.¹⁵⁴ Vetëm me dekretimin e Kushtetutës, me 2008, Kosova ka vendosur një bazë të fortë ligjore që garanton ndarjen e pushteteve dhe pavarësinë gjyqësore. Kështu, ligjet do të duhej të kontribuojnë drejt këtij qëllimi të vendosur në Kushtetutë dhe të sigurojnë që gjyqësori gëzon pavarësi, por në të njëjtën kohë ka mekanizma adekuat të llogaridhënies në zbatim për të siguruar që asnjë prej institucioneve nuk ka pushtet të tillë që rrjedhimisht do të mund të shpinte në shpërdorimin e pushtetit.

Çështja që mbetet ende e hapur dhe si sfidë për Këshillin Gjyqësor të Kosovës (KGJK) është publikimi i vendimeve që rezultojnë nga procedurat disiplinore. Duhet të vendoset nëse duhet të publikohen të gjitha vendimet në faqen e internetit të KGJK-së apo vetëm ato që rezultojnë me suspendim apo largim.

Gjithashtu, aktualisht nuk ka asnjë rregull procedurale për përgjegjësinë disiplinore të anëtarëve të KGJK-së.¹⁵⁵

- *Financimi i partive politike*

Financimi i partive politike është një element i rëndësishëm për zhvillimin demokratik të Kosovës. Edhe pse është në zbatim, legjislacioni i Kosovës mbi financimin e partive politike ende nuk është mjaftueshëm adekuat dhe transparent.¹⁵⁶ Ky është veçanërisht rasti kur bëhet fjalë për donacionet nga subjektet ligjore që ofrojnë mallra dhe shërbime për administratën publike dhe tek përcaktimi i afateve kohore për publikimin e

¹⁵² Po aty, f. 18.

¹⁵³ Po aty, f. 30.

¹⁵⁴ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

¹⁵⁵ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 58-60.

¹⁵⁶ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

raporteve të tyre financiare.¹⁵⁷

Mungesa e llogaridhënies dhe transparencës sa i përket financimit të partive politike, përdorimi i financave dhe donacioneve dhe mungesa e raporteve financiare në dispozicion për publikun e ulin besueshmërinë e përfaqësimit demokratik nga partitë politike. Kjo është si shtesë ndaj ekzistimit të konfliktit të interesit dhe dhënies së kontratave publike për kompanitë që financojnë fushatat zgjedhore. Më saktësisht, ka mungesë të rregullave të qarta dhe transparente mbi financimin e partive politike dhe kontrollin e jashtëm financiar të partive politike, të cilat kontribuojnë në krijimin e lidhjeve të fshehta mes politikanëve dhe interesave (të paligjshme) të bizneseve.¹⁵⁸ Kjo drejtpërdrejtë kontribuon negativisht në implementimin dhe zbatimin efektiv të legjislacionit dhe politikave kundër-korrupsion, dhe gjithashtu në demokratizimin e partive politike dhe plotësimin e kriterëve politike të Kopenhagës.

2.3. Sundimi i dobët i ligjit

Sundimi efektiv i ligjit është parakushti kyç për parandalim dhe luftim efektiv të korrupsionit dhe krimit të organizuar. Gjatë viteve të fundit, Kosova ka kaluar përmes një vale reformash që kanë pasur të bëjnë me zhvillimet ligjore dhe organizimin institucional që kanë synuar konsolidimin e institucioneve për zbatim të ligjit të afta për t'u marrë me korrupsion dhe krim të organizuar. Gjithashtu, gjyqësori ka kaluar përmes reformave substanciale, veçanërisht në vitet e fundit duke synuar avancimin e pavarësisë, paanshmërisë dhe efektivitetit të gjykatave dhe zyreve të prokurorisë.

Si pjesë e agjendës evropiane, dhe në veçanti në procesin e fundit të liberalizimit të vizave në mes të Kosovës dhe BE-së, një numër i akteve ligjore vendore janë transpozuar tërësisht me legjislacionin e BE-së, kështu duke sjellë një moment të ri në zhvillimin e legjislacionit dhe politikave të avancuara që do ta bëjnë më efikase luftën kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar. Kjo po ashtu do të ketë ndikim të rëndësishëm në fazat në vijim të Integritimit Evropian në aspektin e harmonizimit të pjesëve të caktuara të legjislacionit me Rregulloren e BE-së (Acquis Communautaire) në fushën e sundimit të ligjit.

Megjithatë, sundimi i ligjit në Kosovë mbetet i dobët duke penguar kështu parandalimin efektiv dhe luftën kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar.¹⁵⁹ Kjo situatë shkaktohet nga sistemi ligjor jokohorent si shtesë ndaj funksionimit të dobët të institucioneve gjyqësore dhe zbatimit të pamjaftueshëm të legjislacionit dhe politikave në fushën e sundimit të ligjit.¹⁶⁰

Për kundër-korrupsionin, Kosova ka zhvilluar legjislacion dhe politika të avancuara, ndërsa zbatimi i tyre mbetet i dobët, kështu që ka mungesë të rezultateve në hetimin,

¹⁵⁷ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 18.

¹⁵⁸ Po aty, f. 20.

¹⁵⁹ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

¹⁶⁰ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 161, 27.

ndjekjen dhe gjykimin e rasteve të korrupsionit nga policia, prokuroria dhe gjykatat.¹⁶¹ Kjo ka çuar më tutje drejt krijimit të institucioneve që kanë zgjedhur qasjen e 'mbi-institucionalizimit', duke krijuar struktura mbi struktura në luftën kundër korrupsionit, që vetëm shërben për të rritur burokracinë. Një qasje e tillë ka ndikuar që energjitë institucionale të jenë të çorientuara dhe loja e kalimit të vazhdueshëm të përgjegjësisë e vendosur në mesin e institucioneve publike të jetë e pranishme. Kjo rrezikon uljen e pavarësisë funksionale të tërë organizimit institucional, veçanërisht ndarjen e përgjegjësisë institucionale gjatë tërë ciklit të zhvillimit të politikave, implementimit dhe zbatimit, dhe vlerësimit të ndikimit të tij.¹⁶²

Ka zbatim të pamjaftueshëm të legjislacionit dhe politikave që synojnë parandalimin dhe luftën kundër krimit të organizuar¹⁶³, ndonëse Kosova ka përgatitur legjislacion mjaft të avancuar që mundëson institucionet gjyqësore dhe ato të zbatimit të ligjit që në mënyrë efektive t'i luftojnë të gjitha format e krimit të organizuar, duke përfshirë konfiskimin e pasurisë së fituar përmes aktiviteteve kriminale. Gjithashtu, janë zhvilluar korniza legjislative dhe procedurat e brendshme për sistemin e mbrojtjes së dëshmitarëve, por funksionalizimi i këtij sistemi mbetet sfidë reale për autoritetet e Kosovës.¹⁶⁴ Kapacitetet e pamjaftueshme në agjencitë për zbatimin e ligjit e po ashtu edhe në gjyqësor për t'u marrë me rastet komplekse të krimit të organizuar, duke përfshirë rastet ekonomike dhe korruptive, e pengojnë më tutje zbatimin e legjislacionit që tashmë është i avancuar dhe sigurimin e sundimit efektiv të ligjit, duke dështuar kështu në arritjen e rezultateve të kënaqshme në parandalimin dhe luftimin e krimit të organizuar dhe korrupsionit.¹⁶⁵

Në fushën e doganave sfida kryesore me të cilën përballlet Kosova që nga përfundimi i luftës është mungesa e kontrollit të plotë doganor mbi dy pikat kufitare në veri të Kosovës.¹⁶⁶ Kjo kontribuon në sundimin e dobët të ligjit duke penguar parandalimin dhe luftën kundër kontrabandës së mallrave dhe formave tjera të krimit të organizuar. Për më tepër, përveq kryerjes së veprës penale, siç është evazioni fiskal, kjo situatë po ashtu shkakton dëme të mëdha në buxhetin e shtetit.

Në fushën e tregut të brendshëm, siç është gjetur gjatë fazës diagnostifikuese, mungesa e vlerësimit të gjithmbarshëm të legjislacionit mbi lëvizjen e lirë të kapitalit¹⁶⁷ po ashtu kontribuon në sundimin e dobët të ligjit i ndërlidhur me zhvillimin ekonomik pasi që ai e bën të pamundur vlerësimin se me sa efektivitet është zbatuar ky legjislacion realisht dhe se si mund të zbatohet. Në këtë aspekt, fakti që joformaliteti ekonomik konsiderohet të jetë mjaft i lartë është tregues i sundimit të dobët të ligjit në fushën e tregut të brendshëm në përgjithësi.

¹⁶¹ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 30-32.

¹⁶² Po aty.

¹⁶³ Po aty, f. 156.

¹⁶⁴ Po aty.

¹⁶⁵ Po aty, f. 46.

¹⁶⁶ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Tregun e Brendshëm, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetit, f. 203-306, 205-236.

¹⁶⁷ Po aty, f. 203-306, 113-204.

- *Korniza ligjore pamjaftueshëm e harmonizuar dhe koherente*

Procesi i Integrimit Evropian kërkon një proces strikt, të disiplinuar dhe të organizuar mirë të harmonizimit dhe përafrimit të legjislacionit vendor me Rregulloren e BE-së (Acquis Communautaire) dhe standardet ndërkombëtare e praktikat më të mira. Janë bërë përpjekje të rëndësishme nga Kosova për të zhvilluar dhe harmonizuar legjislacionin vendor me legjislacionin evropian; megjithatë ende ka legjislacion dhe politika të dyfishuara dhe që janë në konflikt të cilat shpesh ndikojnë në funksionimin e institucioneve përgjegjëse për parandalimin dhe luftimin e korrupsionit dhe krimit të organizuar.¹⁶⁸

Ekziston harmonizim joadekuat i procedurave dhe kriterëve për përzgjedhjen e gjyqtarëve dhe prokurorëve, që paraqet mungesë të respektimit të parimeve ndërkombëtare ku procedurat e tilla do të duhej të parashihejshin me anë të legjislacionit në fuqi. Këshilli Gjyqësor i Kosovës dhe Këshilli Prokurorial i Kosovës e kanë pasur këtë fushë të rregulluar me Rregullore të brendshme, ndërsa me hyrjen në fuqi të Ligjit për Prokurorët e Shtetit, kriterë të qarta përcaktohen për nominimin e kandidatëve për prokurorë.¹⁶⁹

- *Gjyqësori i dobët*

Gjyqësori i fuqishëm është jashtzakonisht i rëndësishëm për trajtim efektiv të formave të ndryshme të korrupsionit dhe krimit të organizuar. Pakoja e fundit e legjislacionit e miratuar në gjyqësor, si shtes me procesin e verifikimit dhe riemërimit të gjyqtarëve dhe prokurorëve në masë të madhe ka strukturuar dhe reformuar sistemin gjyqësor të Kosovës.¹⁷⁰ Megjithatë, institucionet gjyqësore ende janë në proces të konsolidimit, kështu që pavarësia dhe paanshmëria ende është e diskutueshme veçanërisht nga organizatat ndërkombëtare.

Këshilli Gjyqësor i Kosovës si organ i pavarur i mandatuar nga Kushtetuta e Republikës së Kosovës për të mbikëqyrur pavarësinë dhe paanshmërinë e sistemit gjyqësor është themeluar dhe është funksional, por përbërja e tij nuk është në pajtim me Kartën Evropiane mbi Statutin e Gjyqtarëve që kërkon që të paktën gjysma e anëtarëve të Këshillit Gjyqësor të zgjidhen nga kolegët përmes metodave që garantojnë përfaqësimin më të gjerë të gjyqësorit.¹⁷¹ Përbërja aktuale e KGJK-së ka vetëm 5 anëtarë të zgjedhur nga Gjyqësori ndërsa shumica e gjykatësve apo profesionistëve ligjorë zgjidhen nga Kuvendi dhe ata përbëjnë 8 anëtarë të Këshillit. Gjithashtu, mandati që ka të bëjë me gjyqtarët dhe prokurorët nuk është plotësisht në pajtim me standardet ndërkombëtare duke pasur parasysh që Kushtetuta ka dispozita për periudhën provuese të gjyqtarëve dhe prokurorëve. Ekzistimi i periudhave provuese apo kërkesave për ripërtëritje paraqet vështirësi, nëse jo rreziqe, nga aspekti i pavarësisë dhe paanshmërisë së gjyqtarit të fjalë, i cili shpreson të zgjidhet në pozitë apo ta rinovojë kontratën e tij/saj.¹⁷²

¹⁶⁸ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

¹⁶⁹ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 37-38.

¹⁷⁰ Po aty, f. 35.

¹⁷¹ Po aty, f. 34.

¹⁷² Po aty, f. 39.

Joefikasiteti i gjyqësorit të Kosovës është rezultat i faktorëve të ndryshëm, duke përfshirë kapacitetet e pamjaftueshme. Kjo ndikon negativisht në besueshmërinë e përgjithshme të këtij sistemi. Mungesa e prokurorëve dhe gjykatësve të specializuar kontribuon në masë të madhe në numrin e ulët të rasteve të ndërlidhura me korrupsionin dhe krimin e organizuar të ndjekura dhe të gjykuara, duke përfshirë numrin shumë të kufizuar të rasteve të profilin të lartë të korrupsionit dhe krimit të organizuar të gjykuara nga gjykatësit vendorë.¹⁷³

Gjyqësori joefikas i Kosovës po ashtu ka rezultuar me grumbullimin e rasteve të pashqyrtuara që po vazhdon gjatë tërë këtyre viteve, me shumë përpjekje për të adresuar këtë çështje që kanë dështuar të japin rezultatet e pritura. Këshilli Gjyqësor i Kosovës ka miratuar Strategjinë Kombëtare për Zvogëlimin e Rasteve të Grumbulluara i cili ka filluar së zbatuari në fillim të vitit 2011. Faza diagnostifikuese ka treguar që ka mungesë të një qasje të re strukturore për zvogëlimin e rasteve të grumbulluara në gjykata nëpër tërë Kosovën¹⁷⁴, prandaj problemi me rastet e grumbulluara mbetet sfidë reale për t'u adresuar në gjyqësorin e ri të reformuar. Numri i lartë i rasteve të mbetura nënvlerëson parimin e të drejtave të njeriut të ndërlidhur me qasjen në drejtësi. Kjo kontribuon në konteste të pazgjidhura civile të ndërlidhura me çështjet e kontratave të punës të cilat marrin vite për t'u zgjidhur, duke shpjer kështu tek shkelja e të drejtave të punëtorëve në punësim¹⁷⁵, në mesin e kontesteve civile në fushat tjera.

Gjithashtu, komponenti i teknologjisë së komunikimit dhe informacionit u prezantua në Planin Strategjik të KGJK-së 2007-2012 si komponent kryesor për zhvillimin e gjyqësorit të pavarur dhe që funksionin në mënyrë efektive. Me qëllim të zbatimit të Strategjisë për TIK dhe Planit të Veprimit, u arrit një marrëveshje në mes Këshillit Gjyqësor të Kosovës dhe Qeverisë Norvegjeze në dhjetor të vitit 2012 që synonte përkrahjen përmes një projekti tre-vjeçar. Kjo do të ndikojë në zgjerimin e rrjetit në të gjitha gjykatat dhe zyrat e prokurorisë. Funksionalizimi i plotë i TIK-ut në gjyqësor do të ketë rëndësi të jashtëzakonshme në rritjen e efikasitetit të gjyqësorit. Nisma të ngjashme në të kaluarën kanë dështuar në arritjen e rezultateve të pritura, siç ishte rasti me Sistemin për Menaxhimin e Rasteve për shkak të mungesës së përkrahjes, planifikimit të pamjaftueshëm sa i përket qëndrueshmërisë së projektit dhe vështirësive në koordinimin e donatorëve.¹⁷⁶

Gjyqësori efikas, zbatimi i kontratave e po ashtu edhe lufta kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar janë baza për zhvillimin e një ekonomie funksionale të tregut që është e favorshme për investime. Kosova përballet me gjyqësor joefikas dhe mangësi në mbrojtjen e kontratave, që ndikojnë në besimin në treg, tërheqjen e investimeve të huaja dhe vendore, etj. Kjo është e rëndësishme së veçantë për procesin e privatizimit, ku një Odë

¹⁷³ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 46.

¹⁷⁴ Po aty, f. 61.

¹⁷⁵ Raporti i TRrT mbi Inovacionin, Shoqërinë e Informacionit, Politikat Shëndetësore dhe Sociale, f. 110-112, 130, 179.

¹⁷⁶ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 61.

e Veçantë ka rol parësor në tejkalimin e kësaj situate.¹⁷⁷ Procesi i privatizimit pritet të përfundojë në vitin 2016, por kjo kërkon përkrahje nga institucionet tjera, sidomos efikasitet më të lartë nga Oda e Veçantë për zgjidhjen e rreth 40.000 kërkesave për ndërmarjet e likuiduara. Fondet e gjeneruara nga procesi i privatizimit janë të ngrira në Bankën Qendrore të Kosovës në mënyrë që të mbulohen kërkesat nga kreditorët potencialë. Derisa të zgjidhen të gjitha kërkesat, këto fonde nuk mund të lirohen dhe të futen në treg në mënyrë që të gjenerohen investime, vende të reja pune dhe eventualisht zhvillim ekonomik. Për shkak të mos-efikasitetit të Dhomës së Veçantë Agjencia për Privatizim e Kosovës ka miratuar 2 lista për shpërndarjen e 20% të fondeve për punëtorët. Tutje, procesi perceptohet të jetë i shoqëruar, mes tjerash, me mungesë të një strategjie me objektiva konkrete dhe tregues për të matur zbatimin e kontratave të privatizimit, që rezultoi me shumë blerës që nuk i përmbushën obligimet e tyre kontraktuale në aspektin e investimeve, punësimit, etj.¹⁷⁸

Kosova po ashtu karakterizohet me një numër të madh të kontesteve pronësore për shkak të mungesës së dokumenteve kadastrale e pronësore¹⁷⁹, që ka ndikim jo vetëm në procesin e privatizimit por gjithashtu edhe në sektorin financiar. Kontestet pronësore dhe gjyqësori joefikas kanë ndikim negativ në zbatimin efektiv të kontratave dhe ekzekutimin e hipotekave, të cilat janë të rëndësishme parësore për të përmirësuar konkurrencën dhe për të ruajtur besimin në treg, që do të kontribuonte në zvogëlimin e kostove operacionale të bankave dhe kamatave ekstremisht të larta.¹⁸⁰ Gjithashtu, mungon një sistem funksional i falimentimit, dhe mekanizma të dobët alternativ për zgjidhjen e kontesteve, siç është arbitrazhi, që rezulton me zbatim të dobët të kontratave, e që ndikon në besimin në treg, tërheqjen e IHD-ve, shtrembërimin e konkurrencës së drejtë dhe vënien e pengesave për të adresuar ekonominë joformale. Kjo po ashtu ndikohet nga mungesa e Vlerësimit Rregullues të Ndikimit (VRrN) dhe mekanizmat joefektiv për revokimin e akteve normative të anuluar apo plotësuara nga rendi ligjor, që shpie tek paqartësia ligjore për operatorët privat.

3. Ekonomia e dobët

Në periudhën e pas luftës Kosova ka kaluar nëpër një rritje ekonomike pozitive graduale, ndonëse në një shkallë më të ulët gjatë viteve të fundit. Sektori privat ka kontribuar në masë të madhe në këtë rritje, megjithatë ndikimi i tij ishte disi i kufizuar krahasuar me sektorin publik, i cili luajti rol të rëndësishëm, sidomos pas ndërrimit të Qeverisë në vitin 2008. Megjithatë, shkalla dhe hapi i rritjes ekonomike nuk i plotësojnë nevojat e shoqërisë kosovare, për shkak të faktit se ajo përballet me një nivel përgjithësisht të ulët të zhvillimit socio-ekonomik, i karakterizuar me ekonomi joformale, nivel të lartë të papunësisë dhe varfërisë, sidomos në familjet rurale.

¹⁷⁷ Raporti i TRrT mbi Ekonominë, Financat dhe Statistikat, f. 106.

¹⁷⁸ Po aty, f. 66-68.

¹⁷⁹ Po aty, f. 67-84.

¹⁸⁰ Po aty, f. 35-36.

Integrimi i kufizuar në tregjet financiare ndërkombëtare dhe baza e ulët e eksportit kanë kontribuar në ndikimin e kufizuar të krizës së Eurozonës në ekonominë e Kosovës. Sektori financiar gëzon nivel të lartë të qëndrueshmërisë; megjithatë ekonomia e Kosovës i ka normat më të larta të interesit në rajon e më gjerë, që shkakton qasje joadekuat në financa dhe investime të pamjaftueshme në sektorin privat. Investimet e Huaja Direkte (IHD) kanë pasur ndikim pozitiv në ekonomi; megjithatë ato kanë rënë gjatë viteve të fundit, në mes tjerash, për shkak të zhvillimeve në Eurozonë dhe ngadalësimit të procesit të privatizimit. Mungesa e politikave zhvillimore industriale adekuate¹⁸¹ dhe instrumenteve investuese (në sektorët ekonomik si bujqësia, peshkataria, dhe përpunimi i prodhimeve të drurit¹⁸², energjia ripërtëritëse¹⁸³, IT, turizmi¹⁸⁴, etj.) janë faktorët kryesorë që kontribuojnë në investimet vendore që kryesisht janë të orientuara në importet nga kompanitë e huaja, përderisa asetet kryesisht investohen në tregjet financiare ndërkombëtare.

Ekonomia e Kosovës vazhdimisht është përballur me deficite tregtare në rritje – ku eksportet mbulojnë vetëm rreth 10% të importeve të mallrave, të kombinuara me një strukturë të dobët të eksportit që karakterizohet nga mungesa e diversifikimit dhe dominimit të mallrave me vlerë të shtuar të ulët¹⁸⁵ – që ka ndikim negativ për rritjen ekonomike. Kjo është për shkak se ekonomia bazohet në aktivitete tregtare, të cilat kanë kapacitete të kufizuara për të krijuar vlerë të shtuar për ekonominë dhe për të gjeneruar vende të reja pune. Të hyrat dhe shpenzimet mbesin të qëndrueshme, gjë që kontribuon në stabilitetin e situatës fiskale dhe rritjes ekonomike, madje edhe në kohën kur sektori privat përballet me vështirësi. Përgjithësisht, të hyrat kanë vazhduar të rriten në mënyrë të ndjeshme, kryesisht anga doganat. Kjo e bën situatën të brishtë, po ashtu duke pasur parasysh kërkesat për financimin e skemave të mbrojtjes sociale dhe projektet e infrastrukturës.

Ekonomia e Kosovës ka potencial për rritje me përparësi të konsiderueshme krahasues: fuqi punëtore të re, resurse natyrore, tokë bujqësore të cilësisë së mirë dhe qasje në tregjet rajonale dhe të BE-së. Përkundër progresit dhe përparësive, ato nuk përdoren e shfrytëzohen në mënyrë adekuate me qëllim të tërheqjes së investimeve vendore dhe të huaja, për të zvogëluar papunësinë dhe varfërinë dhe për të siguruar zhvillimin e qëndrueshëm.

Kështu, një sfidë e rëndësishme me të cilën përballet Kosova është ekonomia e saj e dobët, me modelin ekonomik aktual që nuk kontribuon në gjenerimin e rritjes. Shkaqet kryesore të kësaj situatë përfshijnë qeverisjen ekonomike joadekuate, ekonominë

¹⁸¹ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetit, f. 237-241, 43-81.

¹⁸² Raporti i TRrT mbi Bujqësinë, Zhvillimin Rural, Pylltarinë, Peshkatarinë dhe Sigurinë e Ushqimit, f. 38, 50, 75.

¹⁸³ Raporti i TRrT mbi Mjedisin, Energjinë, Transportin dhe Zhvillimin Rajonal, f. 95-97.

¹⁸⁴ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetit, f. 38-69.

¹⁸⁵ Po aty, f. 237-241, 9-42.

konkurruese të pamjaftueshme, klimën e pafavorshme ekonomike dhe mobilitetin e kufizuar të qytetarëve.

3.1. Qeverisja ekonomike joadekuate

Njëra prej arsyeve që ekonomia e Kosovës është e dobët është qeverisja joadekuate ekonomike.¹⁸⁶ Ekonomia jonë ka kaluar prej të qenit e planifikuar në atë të tregut të hapur dhe aktualisht është në rrugën e reformimit të proceseve dhe mekanizmave, e po ashtu edhe të avancimit të kapaciteteve për zhvillimin e sektorit privat, duke promovuar rritje më të shpejtë dhe zhvillim të qëndrueshëm të shtetit.

Qeverisja ekonomike e Kosovës karakterizohet me politikë-bërje dhe menaxhim joadekuat, për shkak të burimeve joadekuate njerëzore dhe fizike të nevojshme për të gjeneruar rritje të qëndrueshme, për të zvogëluar papunësinë dhe për të zbutur varfërinë. Struktura aktuale ekonomike nuk gjeneron rritje dhe ende nuk ka një strategji nacionale të zhvillimit që do të përcaktonte modelin ekonomik që duhet ndjekur¹⁸⁷, e po ashtu edhe qëndrueshmërinë makro-fiskale, planifikimin e vazhdueshëm të Kornizës Afat-Mesme të Shpenzimeve (KAMSh) dhe buxhetin vjetor, dhe do të zhvillonte kapacitetet e mjaftueshme institucionale për funksionimin e ekonomisë së tregut dhe integrimin ekonomik me BE-në. Për më tepër, cilësia dhe sasia e statistikave është e pamjaftueshme, standardet e qeverisjes së korporatave dhe menaxhimi i aseteve dhe pronave publike nuk implementohet e zbatohet në mënyrë efektive.

- *Mungesa e strategjisë kombëtare për zhvillim*¹⁸⁸

Qeveria së voni ka miratuar Deklaratën e Prioriteteve të Politikave Afat-Mesme (DPPA) 2014-2016 duke i përcaktuar prioritetet përgjatë Planit të Veprimit të Vizionit Ekonomik të Kosovës (PVVEK) 2011-2014, Programit të Qeverisë 2011-2014, KAMSh-it tre-vjeçar dhe dokumenteve dhe strategji të tjera sektoriale. KAMSh është dokumenti kyç për lidhjen e prioriteteve të Qeverisë me buxhetin. Megjithatë, në fazën diagnostikuese është gjetur se harmonizimi mes prioriteteve dhe buxhetit lë hapësirë për përmirësim. Gjithashtu është identifikuar se korniza strategjike për zhvillimin ekonomik është e fragmentuar, ndërsa dokumentet relevante strategjike sektoriale shpesh janë të pakordinuara dhe mospërputhëse.¹⁸⁹

Në këtë aspekt, besohet se mungesa e një Strategjie Kombëtare për Zhvillim është njëra prej arsyeve kryesore jo vetëm për kornizën strategjike të fragmentuar, por po ashtu edhe për qeverisjen ekonomike joadekuate dhe ekonominë e dobët.

Mospërputhja e dokumenteve strategjike sektoriale e bën vendim-marrjen mjaft sfi-

¹⁸⁶ Raporti i TRrT mbi Ekonominë, Financat dhe Statistikat, f. 106.

¹⁸⁷ Po aty.

¹⁸⁸ Shiko po ashtu Kapitullin 1.

¹⁸⁹ Raporti i TRrT mbi Ekonominë, Financat dhe Statistikat, f. 106.

duese.¹⁹⁰ Ajo më tutje i bën dokumentet strategjike të natyrës *ad hoc*, kështu duke e vënë në pyetje kredibilitetin e tyre dhe zbatimin e reformave të nevojshme. Mungesa e një strategjie të tillë po ashtu e bën planifikimin e prioritetëve të politikave publike afatmesme e afat-gjata dhe KAMSh-in kompleks dhe të dykuptimshëm në planin afatgjatë. Pa ekzistimin e një kornizë të përgjithshme, sistemi i taksave dhe politikat e rëndësishme për stimulimin e investimeve dhe partneriteteve publiko-private, në veçanti në sektorin e industrisë, mund të pësojë ndryshime të paparashikueshme dhe qëndrueshmëria makro-fiskale po ashtu mund të vihet në rrezik. Në rrethana të tilla, ndihma e huaj është në radhë të parë është e shtyrë nga programet e organizatave të donatorëve dhe jo nga vizioni afat-gjatë i Qeverisë së Kosovës.

Një dimension tjetër që përballet me sfida dhe që ka nevojë të adresohet në perspektivën afat-gjatë nga një strategji e ardhshme kombëtare për zhvillim është ai i industrisë. Një vlerësim i përgjithshëm është se industria e Kosovës është e pazhvilluar, e dobët strukturalisht dhe me mungesë të investimeve të mjaftueshme të nevojshme për ristrukturim dhe modernizim. Faza diagnostifikuese ka gjetur disa faktorë që kontribuojnë në një situatë të tillë. Këtu përfshihen, por nuk kufizohen vetëm me ta, zbatimi i pamjaftueshëm i legjislacionit, mungesa e politikave për zhvillim adekuat industrial që do të kontribuonin në aktivizimin e burimeve për rritjen ekonomike, veçanërisht në sektorin e prodhimit përmes ringjalljes, ristrukturimit dhe modernizimit të industrisë, e po ashtu edhe mungesa e një dialogu të strukturuar mirë dhe plotësisht funksional në mesin e institucioneve publike dhe sektorit privat në të gjitha aspektet e zhvillimit industrial dhe mungesa e të dhënave gjithëpërfshirëse, koherente dhe të besueshme për nivelin e zhvillimit të sektorëve të industrisë në Kosovë.¹⁹¹

Në anën tjetër, sfidat për zhvillimin e tregut të brendshëm përbëjnë një numër tjetër pengesash për zhvillimin ekonomik që duhet të adresohen strategjikisht përmes politikave më të mira kombëtare për zhvillim. Sfidat kryesore të identifikuar gjatë fazës diagnostifikuese në ndërlidhje me tregun e brendshëm përfshijnë mungesën e kapaciteteve të mjaftueshme institucionale për zbatimin e kornizës ligjore dhe të politikave (sidomos në vlerësimin e konformitetit, metrologjisë, prokurimit publik, dhe konkurrenca e mbrojtja e konsumatorëve), zhvillimi dhe zbatimi i pamjaftueshëm i dokumenteve strategjike (veçanërisht për lëvizjen e lirë të punëtorëve, prokurimin publik, ligjin për kompanitë, politikat e konkurrencës, mbrojtjen e konsumatorëve dhe shëndetit) dhe vetëdijësimi i pamjaftueshëm publik për të drejtat e pronësisë intelektuale e industriale (DPI).¹⁹²

Gjithashtu, potenciali ekonomik në dispozicion në të gjithë sektorët nuk shfrytëzohet tërësisht në këto rrethana. Për shembull, kultura dhe sporti nuk konsiderohen si sektorë potencial të zhvillimit ekonomik. Ka kushte të pafavorshme për zhvillimin e këtyre sektorëve në Kosovë: politikat janë të fragmentuara; ka pak investime në indus-

¹⁹⁰ Raporti i TRrT mbi Administratën Publike, f. 36. Shiko po ashtu edhe Kapitullin 1.

¹⁹¹ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetit, f. 237-241, 43-81.

¹⁹² Po aty, f. 237-241, 113-204.

trinë kulturore, artistike dhe sportive¹⁹³ më qëllim që të arrihen standardet e kërkuara ndërkombëtare (p.sh standardet e FIFA-s për objektet sportive); ndërsa mungesa e mbrojtjes efektive të DPI¹⁹⁴ kontribuon më tutje për rritjen e sektorit joformal. Strategjia Kombëtare për Zhvillim jo vetëm që do të siguronte koordinim dhe konsistencë mes sektorëve, por po ashtu do të merrte parasysh potencialin për zhvillim dhe luftimin e ekonomisë joformale. Një shembull i mirë i një potenciali të tillë është DokuFest i cili vitin e kaluar gjeneroi €5 milionë. Gjithashtu, do të merrte parasysh dhe do të pasqyronte interesin dhe nevojat e segmenteve të ndryshme të shoqërisë (d.m.th. sportistëve, artistëve, fermerëve, etj.), të cilët aktualisht nuk konsultohen në mënyrë të duhur për proceset e vendim-marrjes.

Mungesa e një Strategjie Kombëtare për Zhvillim ka dëshmuar se me ndryshimet në qeveri, vizioni ekonomik dhe qeverisja kanë pësuar ndryshime në Kosovë, sidomos në aspektin e investimeve publike.¹⁹⁵ Kjo ka pasoja të rënda në përcaktimin e mënyrave për zbutjen e varfërisë dhe avancimin e cilësisë së jetës së qytetarëve, zhvillimin e kapitalit të pasur social të Kosovës, nxitjen e bashkëpunimit rajonal dhe promovimin e rolit të Kosovës ndërkombëtarisht.

- *Mospërputhje në mes KAMSh dhe planifikimit të buxhetit vjetor*

Kosova është përballur me sfida të rënda ekonomike gjatë viteve të fundit; megjithatë ajo ka arritur të ruajë stabilitetin makro-fiskal pa implikime të rënda në nivelin e gjithmbarshëm të zhvillimit socio-ekonomik të vendit. Përkundër shumë nevojave, buxheti i Kosovës ka pasur edhe suficit, por rritja e madhe në investimet kapitale publike që nga viti 2008 ka çuar në deficit buxhetor, i cili është mbajtur nën kontroll, në një shkallë mesatare prej 3%.

Përmes DPPA dhe KAMSh, Qeveria ka identifikuar si një prej prioriteteve më të rëndësishme ruajtjen e stabilitetit makro-fiskal në planin afat-mesëm dhe ta mbajë atë të qëndrueshëm në planin afat-gjatë. Rregulla e re Fiskale, si pjesë e Ligjit të plotësuar për Menaxhimin dhe Llogaridhënien Financiare Publike, që nga viti 2014 do të vë një numër kufizimesh për të ruajtur këtë qëndrueshmëri makro-fiskale, duke përfshirë në mes tjerash kufizimin e deficitit të përgjithshëm buxhetor në 2% të BPV-së dhe mbajtjen nën kontroll të niveleve të borxhit.

KAMSh është njëri prej instrumenteve kryesore të Qeverisë për të arritur këto qëllime. Megjithatë, faza diagnostifikuese ka gjetur që KAMSh dhe planifikimi buxhetor vjetor nuk janë mjaftueshëm konsistent me njëri tjetrin.¹⁹⁶ BE dhe parimet e njohura ndërkombëtarisht për menaxhimin e financave publike kërkojnë që shpenzimi publik të jetë

¹⁹³ Raporti i TRrT mbi Inovacionin, Shoqërinë e Informacionit, Politikat Shëndetësore dhe Sociale, f. 78-94.

¹⁹⁴ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetin, f. 237-241, 113-204.

¹⁹⁵ Raporti i TRrT mbi Ekonominë, Financat dhe Statistikat, f. 16-28.

¹⁹⁶ Po aty, f. 106.

efikas dhe efektiv, duke përfshirë buxhetimin, prokurimin dhe vlerësimin e ndikimit të investimeve publike. Në aspektin e procesit të buxhetit, besohet se konsultimi mes Kuvendit dhe Qeverisë për draft buxhetin lë hapësirë për përmirësim. Gjithashtu, rishikimet e buxhetit jo gjithmonë bazohen në parashikimet makro-fiskale të KAMSh-it dhe modifikimet e propozuara nuk diskutohen e nuk shtjellohen në mënyrë adekuate nga institucionet përkatëse.¹⁹⁷

Njëra prej sfidave të qeverisjes ekonomike është prioritizimi në ndarjen e buxhetit të shtetit, që duhet të prodhojë rezultate sociale të paanshme dhe të qëndrueshme sa i përket resurseve potenciale. KAMSh, si planifikim i parashikimit tre-vjeçar në bazë të rishikimit vjetor dhe inputit nga institucionet qeveritare, është vegël planifikuese e përdorur nga Qeveria për ndarjen e buxhetit. Megjithatë, siç është theksuar më lartë, korniza strategjike ekzistuese është e ndarë dhe ndarjet buxhetore jo gjithmonë i adresojnë nevojat dhe kapacitetet reale. Ato nuk përputhen në mesin e sektorëve qeveritarë ku sektorët si shëndetësia, mjedisi, arsimi dhe drejtësia pësojnë më së shumti. Gjithashtu, investimet kapitale janë të ndara në mënyrë të pabarabartë edhe për komunat, dhe konsiderohet që investimet në fushën e arsimit do të duhej të decentralizoheshin në nivelin komunal.¹⁹⁸

Propozimet për politika të reja shpesh nuk kalojnë nëpër vlerësime të fuqishme buxhetore dhe miratohen edhe nëse resurset nuk janë plotësisht në dispozicion.¹⁹⁹ Kjo çon në situatën ku projektet përfshihen në buxhet pa studime paraprake të fizibilitetit dhe pa analiza të vlerësimit të ndikimit, siç janë autoudhët apo skemat për mbrojtje sociale²⁰⁰, që rezultojnë me shpenzime joadekuate për qëllime të synuara dhe po ashtu sfidojnë eminencën dhe vlerën e KAMSh-it. Gjithashtu, nuk ka tregues të matshëm në mënyrë që të sigurohet efikasiteti, efektiviteti dhe ekonomizimi i parave publike.²⁰¹

Është me rëndësi të theksohet se MSA në planin afat-mesëm dhe afat-gjatë do të zvogëlojë të hyrat doganore dhe përfundimi i procesit të privatizimit po ashtu do të ketë ndikim negativ në aspektin e të hyrave të përgjithshme. Ende ka hapësirë për të hyrat buxhetore që të eksplorohej i tërë potenciali dhe në anën tjetër kërkohet disiplina fiskale në mënyrë që të ruhet qëndrueshmëria buxhetore. Ndaras nga reformat e nevojshme strukturore në sistemin tatimor dhe politikat që stimulojnë investimet private dhe gjenerojnë të hyra vendore, vëmendje e veçantë kërkohet në planifikimin dhe shpenzimin e buxhetit për investimet më të mira të burimeve të kufizuara që qëndrueshëm akomodojnë nevojat shoqërore duke mos e rritur deficitin e përgjithshëm përtej kufizimeve të vëna nga Rregulla Fiskale.

¹⁹⁷ Po aty, f. 26-31.

¹⁹⁸ Po aty, f. 29-30.

¹⁹⁹ Po aty, f. 21-31, 96-98.

²⁰⁰ Po aty, f. 21-31.

²⁰¹ Po aty, f. 96-98.

- *Kapacitete të pamjaftueshme institucionale*

Korniza e anëtarimit në BE në raport me zhvillimin ekonomik kërkon krijimin e një ekonomie plotësisht funksionale të tregut dhe integrimin ekonomik me atë të BE-së. Kjo, pastaj, kërkon të kuptuar të qartë të reformave të nevojshme dhe menaxhimin adekuat të procesit. Niveli i integritimit ekonomik me BE-në matet nga niveli i liberalizimit të tregtisë me të, ku një tregues është niveli i shkëmbimit tregtar. BE është partneri jonë kryesor tregtar, me rreth 34.7% të kërkesave të eksportit dhe me 42% të importeve totale në vitin 2013. Megjithatë, një sfidë kryesore që kontribuon në qeverisjen joadekuate ekonomike janë kapacitetet e dobëta institucionale për të siguruar ekonominë funksionale të tregut dhe integrimin ekonomik me BE-në.²⁰²

Sfidat e veçanta dhe zbrastirat në këtë aspekt ndërlidhen me gamën e reformave strukture të cilat kontribuojnë në pengimin e përmirësimit të qeverisjes ekonomike, kështu duke kontribuar në mungesën e konkurrencës ekonomike dhe rritjen e ngadalshme. Në fund, kjo do të thotë se kapaciteti i ekonomisë së Kosovës që në mënyrë efektive të përballlet me forcat e tregut në BE ende është i dobët. Ekzistojnë katër fusha specifike në këtë aspekt: hyrja dhe dalja nga tregu, sistemi ligjor, kapitali njerëzor dhe fizik dhe struktura sektoriale dhe e ndërmarrjeve.²⁰³

Sa i përket dimensionit të parë, do të thotë hyrjes dhe daljes nga tregu, sfidat kryesore kanë të bëjnë me kapacitetet për të kontribuar në rritjen ekonomike duke siguruar liberalizimin e tregut, i cili përbëhet prej tri elementeve: lirimi apo eliminimi i kufizimeve qeveritare për transaksionet vendore, çmimet dhe tregjet; transaksionet e jashtme dhe këmbimi i lirë i valutës vendore me atë të huaj; dhe mundësimi i hyrjes së lirë të kompanive në tregjet vendore. Kosova deri më tani ka bërë disa arritje kryesore në këtë fushë. Para se gjithash, ajo i ka zvogëluar pengesat për hyrjen në treg, e cila është njohur nga rangimi i përmirësuar i Bankës Botërore i të Bërit Biznes nga vendi i 128 në vitin 2012 në vendin 98 në vitin 2013. Së dyti, ajo ka liberalizuar pothuajse plotësisht transaksionet ndërkombëtare, duke përfshirë heqjen e plotë të pengesave jo-tarifore për tregtinë (me një shkallë mesatare të tarifës prej 4.8% për të gjitha produktet). Së treti, ajo ka forcuar zbatimin e standardeve për kontrollin e cilësisë së produkteve dhe shërbimeve (licencimin dhe kërkesat për etiketimin e produkteve). Së katërti, ajo ka avancuar zhvillimin e sektorit privat duke prezantuar politika dhe masa që synojnë krijimin e kushteve më të mira për hyrjen e kompanive të reja në treg dhe për të tërhequr IHD.

Fushat e çështjeve specifike kur ka sfida dhe zbrazëti në aspektin e hyrjes dhe daljes nga tregu kanë të bëjnë me kapacitetet e pamjaftueshme për të siguruar zbatim efektiv të legjislacionit, regjistrimin e biznesit dhe falimentimin, konkurrencën, mbrojtjen e të drejtave pronësore industriale dhe intelektuale, infrastrukturën cilësore, mbikëqyrjen e tregut dhe sigurimin e ushqimit. Në kushte më specifike, zbrazëti të tilla të kapaciteteve kanë të bëjnë me parandalimin dhe luftimin e mashtrimit dhe korrupsionit, e po

²⁰² Përfundimet e Punëtorisë Strategjike, 27-29 maj 2013.

²⁰³ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetin, f. 82-112.

ashtu edhe me zvogëlimin e burokracisë, edhe në nivel qendror është në nivel lokal, dhe përafrim të mëtejshëm të legjislacionit kombëtar me atë të BE-së.²⁰⁴

Dimensioni i dytë kryesor ka të bëjë me sistemin ligjor, i cili nevojitet për të siguruar ekonomi funksionale të tregut dhe qeverisje të mirë ekonomike. Sistemi ligjor në Kosovë nuk është plotësisht funksional dhe përkrahës për ekonominë e tregut pasi që ende nuk siguron sundim efektiv të ligjit duke përcaktuar dhe zbatuar rregullat e sjelljes dhe duke u dhënë individëve të drejta dhe mjete për të bërë ashtu. Në aspektin e sundimit të ligjit, baza ligjore jo e plotë dhe kapacitetet e dobëta institucionale krijojnë kosto të panevojshme, mospërputhje dhe paqartësi, duke rezultuar në mundësi për abuzim në masë të tillë që ai ndikon në integritetin e sistemit ligjor dhe e thellon mosbesimin në të. Për më tepër, institucione pamjaftueshëm kompetente dhe të fuqishme pengojnë zbatimin efektiv të sundimit të ligjit, duke vënë kështu pengesa për zhvillimin e sektorit privat. Në këtë kuptim, sfidat kryesore ndërliken me përkufizimin dhe mbrojtjen efektive të të drejtave pronësore, përcaktimin e rregullave për këmbimin e atyre të drejtave, vendosjen e rregullave për hyrje dhe dalje nga aktivitetet prodhuese dhe promovimin e konkurrencës duke mbikëqyrur strukturën dhe sjelljen e tregut dhe korrigjimin e dështimeve të tregut.²⁰⁵

Kapitali njerëzor dhe fizik përbën dimensionin e tretë të reformave strukturore të cilat përballen me kapacitete të pamjaftueshme institucionale që janë të nevojshme për qeverisje ekonomike efektive, duke vendosur ekonominë funksionale të tregut dhe arrijtjen e integritetit me tregun e BE-së. Në këtë aspekt, institucionet përgjegjëse ende nuk janë plotësisht të afta për të zhvilluar kapitalin njerëzor që do të plotësonte nevojat gjithnjë e më urgjente të tregut që do të vijnë paralelisht me shpejtimin e procesit të anëtarimit të vendit. Kjo situatë është për shkak të nivelit të pamjaftueshëm të produktivitetit të punës i shkaktuar në një masë të madhe nga njohuritë dhe shkathtësitë e pamjaftueshme të punëtorëve, gjë në të cilën pastaj kontribuon edhe sistemi arsimor i cilësisë së dobët, edhe ai formal edhe joformal, sidomos arsimi profesional. Sfidat e veçanta sa i përket sistemit arsimor përfshijnë mungesën e qasjes së barabartë në arsim dhe trajnim, ofertën e kufizuar nga ky sistem arsimor të ofrimit të njohurive dhe shkathtësive që janë të nevojshme për fuqizimin ekonomik të individëve. Faktorë kryesor sistematik që kontribuojnë në cilësinë e dobët të arsimit janë menaxhimi i joefikas i shkollave dhe institucioneve tjera dhe mungesa e financimit efikas e të drejtë. (shiko 3.2 më poshtë).

Gjithashtu, shoqëria jonë gjithashtu ka personal të pamjaftueshëm të kualifikuar shkencërisht, numër të ulët të studentëve për PhD, pajisje të pamjaftueshme laboratorike dhe ekspertizë joadekuatë teknike, ndërsa komuniteti i hulumtimit mbetet mjaft i izoluar nga pjesa tjetër e botës. Këto dhe shumë sfida e zbrazëti tjera tregojnë qartë se Kosova ka sistem arsimor jo mjaft cilësor²⁰⁶, veçanërisht në orientimin e politikave drejt zhvillimit të kulturës së ndërmarrësisë dhe forcimin e bashkëpunimit mes arsimit dhe

²⁰⁴ Po aty.

²⁰⁵ Po aty, f. 89-91.

²⁰⁶ Përfundimet e Punëtorisë për Strategjinë, 27-29 maj 2013.

sektorit të biznesit.²⁰⁷

Në anën tjetër, kapitali fizik ndikon në masë të madhe në industri dhe produktivitet të tregut. Në këtë aspekt, Kosova deri më tani ka bërë hapa të rëndësishëm në ndërtimin e infrastrukturës së nevojshme që është e favorshme për qeverisje më të mirë ekonomike që kontribuon në zhvillimin e biznesit. Megjithatë, institucionet relevante ende kanë mungesë të kapaciteteve të mjaftueshme të nevojshme për ta avancuar infrastrukturën fizike në nivele konkurruese. Në anën tjetër, situata është shumë më e mirë në sektorin e teknologjisë së informacionit dhe komunikimit. Megjithatë, telefonja tokësore është më pak e zhvilluar sesa telefonja mobile në aspektin e mbulimit territorial dhe të popullatës, ndërsa niveli i konkurrencës në sektorin telefonisë mobile ende është në mesin e më të ultëve në rajon dhe rrjedhimisht me çmime që janë në mesin e më të lartave në rajon.

Kur vjen puna tek infrastruktura fizike në sektorin e energjisë, prodhimi i qëndrueshëm dhe furnizimi me rrymë mbetet sfidues, infrastruktura e distribucionit është e vjetruar dhe ka kapacitete të pamjaftueshme. Kjo situatë kontribuon në mospërputhjen mes furnizimit dhe humbjeve të mëdha teknike, që është për shkak të investimeve të pamjaftueshme në përmirësimin e infrastrukturës. Situata është edhe më e keqe në sektorin e gazit natyror, me infrastrukturë të dëmtuar rëndë dhe jashtë funksionit. Ngjashëm në sektorët e tjerë, si në ngrohjen publike, ujë, menaxhim të mbeturinave dhe deponitë, ende ka investime të pamjaftueshme për rritjen e kapaciteteve të prodhimit, përpunimit dhe shpërndarjes, ndërsa institucionet përgjegjëse duhet që në masë të madhe t'i avancojnë përpjekjet e tyre për adresimin e çështjeve të faturimit dhe inkasimit të shërbimeve që i ofrojnë.²⁰⁸

Dimensioni i katërt i kapaciteteve të pamjaftueshme, që shpie tek qeverisja joadekuate ekonomike, është struktura sektoriale dhe e ndërmarrjeve. Rreth 98% e kompanive në Kosovë janë shumë të vogla dhe kryesisht janë Ndërmarrje të Vogla dhe të Mesme (NVM) të udhëhequra nga familja me deri në 10 punëtorë. Edhe pse ekziston krijim i vrullshëm i bizneseve, shumica e kompanive nuk arrijnë rritje të madhe. Prandaj, një sfidë strategjike dhe mjaft afatgjate ka të bëjë me kalimin e ekonomisë së vendit drejt ekonomisë së gjerë, ku kompanitë më të mëdha do të jenë më të forta në aspektin e financave dhe resurseve njerëzore për inovacion dhe konkurrencë. Në fund, mungesa e përbërjes së favorshme e sektorit të ndërmarrjeve (përzierja e kompanive të mëdha e të vogla) kontribuon në paaftësinë e adresimit të bilancit negativ tregtar dhe krijimin e mundësive për perspektivën afatgjate.²⁰⁹

²⁰⁷ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetit, f. 237-241, 92-101.

²⁰⁸ Raporti i TRrT mbi Mjedisin, Energjinë, Transportin dhe Zhvillimin Rajonal, f. 40-42.

²⁰⁹ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetit, f. 102-105.

- *Sasia dhe cilësia e pamjaftueshme e statistikave*

Statistikat janë thelbësore për politikë-bërje në secilën sferë të shoqërisë. Statistikat e besueshme dhe me kohë janë vendimtare në studimin e fenomeneve socio-ekonomike si varfëria, papunësia, arsimi, shëndetësia, mjedisi, industria, etj. Statistikat janë komponent shumë i rëndësishëm në procesin e integritimit në BE, ku parimet specifike, siç janë cilësia, mbulimi, transparenca, konfidencialiteti dhe qasja në të dhënat statistikore, duhet të respektohen në të gjithë sektorët e politikave.

Kosova ka kaluar nëpër reforma të rëndësishme në këtë fushë edhe është duke e konsoliduar sistemin e saj të integruar të statistikave zyrtare, duke përfshirë kornizën ligjore dhe të politikave, burimeve, etj. Megjithatë, ka sasi dhe cilësi të pamjaftueshme të statistikave në të gjithë sektorët, sidomos në fushat relevante për zhvillim ekonomik. Prandaj, shumë çështje duhet të adresohen në mënyrë që të arrihet përputhshmëria me Rregulloren e BE-së (Acquis Communautaire) dhe standardet në fushën e statistikave, duke përfshirë mbledhjen, klasifikimin dhe cilësinë e të dhënave, mostrën dhe besueshmërinë, gamën dhe shpeshësinë e statistikave, bashkërendimin ndër-institucional dhe zhvillimin e kapaciteteve njerëzore.²¹⁰

Vlen të theksohet se Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK), Ministria e Financave dhe Banka Qendrore e Kosovës (BQK), si tri institucionet kryesore përgjegjëse për statistikat zyrtare, kanë identifikuar problemet dhe janë në proces të adresimit të tyre. ASK ka mungesa të stafit, sidomos në IT, dhe në buxhetin e nevojshëm për të rekrutuar stafin e ri të kualifikuar, ndonëse ajo përkrahet shumë nga ekspertët e huaj në publikimin e disa statistikave. Në anën tjetër, stafi i BQK-së është i përfshirë në listën e ekspertëve të FMN-së dhe lehtë mund të ofrojnë përkrahje për ASK-në. Përderisa mungesa e stafit në ASK konsiderohet të jetë sfida më e madhe edhe në aspektin e cilësisë, vëmendje duhet t'i kushtohet dimensionit të menaxhimit, pasi që menaxhimi efektiv mund të arrijë performancë më të lartë me resurset ekzistuese.²¹¹

Koordinimi në mes këtyre dhe institucioneve tjera relevante që mbledhin të dhëna dhe publikojnë statistika është përmirësuar në masë të madhe, por ende nuk është në nivelin e duhur. Për shembull, mungesa e bashkëpunimit mes ASK-së dhe KEK-ut ka krijuar boshllëk në statistikat për tregtinë e energjisë.²¹² Në anën tjetër, bashkëpunimi me përdoruesit e fundit po ashtu është përmirësuar dukshëm. Ky bashkëpunim duhet të vazhdojë dhe të forcohet, përderisa statistikat do të duhej publikuar në pajtim me nevojat e tyre.²¹³

Statistikat zyrtare të Kosovës nuk i mbulojnë të gjitha fushat e nevojshme siç janë mjedisi, migrimi, etj. Po ashtu mungon sistemi për informatat për tregun e punës dhe të dhënat

²¹⁰ Raporti i TRrT mbi Ekonominë, Financat dhe Statistikat, f. 48-63.

²¹¹ Po aty, f. 46-48.

²¹² Po aty, f. 45-46, 54.

²¹³ Po aty, f. 45-48.

statistikore për punësim nuk përputhen në mes Ministrisë së Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS) dhe ASK-së, për shkak të dallimeve të tyre metodologjike. Gjithashtu, shpeshësia e publikimit të statistikave zyrtare, sidomos në aspektin e llogarive kombëtare dhe bilancit të pagesave në baza mujore dhe tremujore është kërkesë që institucionet përgjegjëse po përpiqen ta arrijnë.

Sfida të shumta në raport më të dhënat statistikore ka edhe në fushat e tregtisë, industrisë, doganave dhe tatimeve, tregun e brendshëm, konkurrencën, dhe mbrojtjen e konsumatorëve dhe shëndetit. Sa i përket tregtisë, ka disponueshmëri të kufizuar dhe cilësi të ulët të të dhënave dhe bashkëpunim të pamjaftueshëm në mesin e institucioneve që kanë statistika relevante. Në fushën e industrisë dhe NVM-ve, ka mospërputhje të të dhënave, e po ashtu edhe bashkëpunim dhe koordinim të pamjaftueshëm në mesin e institucioneve përgjegjëse për këto dy fushave dhe ASK-së, dhe me komunitetin e biznesit. Një sfidë e identifikuar në fushën e tregut të brendshëm është mungesa e të dhënave për ofrimin e shërbimeve në treg. Në fund, por jo me pak e rëndësishme, ka mungesë dhe cilësi të dobët të të dhënave për konkurrencën në shumicën e sektorëve të mbrojtjes së shëndetit.²¹⁴ Me referencë të veçantë tek negociatat për MSA-në, ku tregtia është njëra prej komponentëve kryesorë, këto sfida të ndërlidhura me statistika, e po ashtu edhe mungesa e burimeve të plota të të dhënave të ndërlidhura me bujqësinë dhe peshkatarinë²¹⁵, është e mundshme ta bëjnë procesin edhe më të vështirë.

Në fushën e sundimit të ligjit, mospërputhja e të dhënave statistikore për luftimin e korrupsionit dhe krimit të organizuar të publikuara nga institucione individuale (Agjencia Kundër-Korrupsion, Këshilli Prokurorial i Kosovës, Këshilli Gjyqësor i Kosovës dhe Policia e Kosovës) zbeh besueshmërinë e tyre.²¹⁶ Megjithatë, Këshilli Prokurorial së voni ndërmoi një nismë për të përcjellë përpjekjet për kundër-korrupsion dhe luftën kundër krimit të organizuar.

- *Zhvillimi i pamjaftueshëm dhe pajtueshmëria me standardet për qeverisjen e korporatave*

Siç u tregua gjatë fazës diagnostikuese, institucionet relevante ende kanë mungesë të kapaciteteve të mjaftueshme për të zbatuar standardet për qeverisjen e korporatave. Kosova aktualisht është në fazat e hershme të zhvillimit dhe zbatimit të qeverisjes së korporatave në ekonominë e saj. Korniza ligjore për Ndërmarrjet Publike (NP) përcakton parimet për qeverisjen e korporatave, në pajtim me parimet e njohura ndërkombëtarisht, dhe vendos mënyrat për raportim dhe llogaridhënie për të lehtësuar mbikëqyrjen adekuate të aktiviteteve të tyre. Megjithatë, NP-të sfidohen nga varësia e pjesshme nga subvencionet e qeverisë, humbjet teknike dhe komerciale dhe niveli i ulët i inkasimit. Kjo rezulton me investime të ulëta dhe paaftësi për të përmirësuar ofrimin e shërbimit. Korrupsioni po ashtu perceptohet të jetë i lartë, me efekte negative në tërheqjen e inves-

²¹⁴ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetit, f. 237-241, 113-204.

²¹⁵ Raporti i TRrT mbi Bujqësinë, Zhvillimin Rural, Pylltarinë, Peshkatarinë dhe Sigurinë e Ushqimit, f. 30.

²¹⁶ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 31.

timeve të huaja.

Prandaj, një sfidë tjetër për ekonominë tonë është zhvillimi i pamjaftueshëm dhe pajtueshmëria me standardet e qeverisjes së korporatave, me *Acquis* e BE-së dhe me standardet e njohura ndërkombëtarisht.²¹⁷ Në këtë aspekt, ndërmarrjet përballen me kapacitete të pamjaftueshme të nevojshme për t'iu përmbajtur ligjit të BE-së për kompanitë dhe standardeve ndërkombëtare për raportim financiar. Kjo kontribuon në pengimin e lirisë për themelim përtej kufijve, efikasitetin dhe konkurrencën e bizneseve, duke ndikuar negativisht në tërheqjen e IHD-ve, dhe duke ndikuar negativisht në ekonomi në aspektin e përshpejtitimit të rritjes ekonomike dhe konkurrencës.

Më saktësisht, ka zbatim të pamjaftueshëm të kodit për qeverisjen e korporatave që është në pajtim me *Acquis* dhe parimet e etikës. Në këtë aspekt, mungon korniza ligjore e plotë që është në pajtim me *Acquis* për ligjin mbi kompanitë, ndërsa rregullat për auditim dhe kontabilitet të kompanive ende nuk janë duke u zbatuar dhe organi rregullativ përgjegjës për auditim dhe kontabilitet të korporatave ende nuk është plotësisht funksional. Kjo në fund rezulton në pajtueshmëri të pamjaftueshme me transparencën dhe detyrat e shpalosjes së raportimit financiar të kompanive. Kjo situatë më tutje ndikohet nga kapacitete të pamjaftueshme të profesionistëve në këtë fushë, kryesisht për shkak të mungesës së trajnimeve profesionale të përditësuara dhe planprogrameve të kualifikimeve të ofruara nga asociacionet profesionale.

- *Shfrytëzimi joadekuat i aseteve/pronave publike dhe çështjet pronësore*

Menaxhimi i aseteve është element i rëndësishëm i qeverisjes ekonomike për përmirësimin e shërbimeve për qytetarët dhe për të kontribuar në rritjen më të shpejt dhe zhvillimin e qëndrueshëm ekonomik. Është vendosur korniza normative për asetet nën menaxhim publik, siç janë institucionet qeveritare dhe me më rëndësi NP-të. Prapëseprapë, menaxhimi i aseteve dhe pronave publike ende nuk është adekuat dhe nuk është në pajtim me parimet dhe standardet për qeverisjen e korporatave dhe për menaxhim financiar.²¹⁸

Ka sfida serioze në regjistrimin e adekuat dhe zhvlerësimin e aseteve që janë në shfrytëzim, që janë shitur apo dhuruar: institucione të ndryshme i zhvlerësojnë asetet deri në vlerën zero, por ende vazhdojnë t'i shfrytëzojnë ato! Sfidat me regjistrimin e aseteve janë më shumë të shprehura në komuna dhe NP. Ndonëse korniza ligjore dhe institucionale është mjaftë gjithëpërfshirëse, e-Sistemi për Asete nuk është në pajtim me "Freebalance" si sistem kyç për menaxhim financiar në Kosovë. Në këtë aspekt, kërkohet që Thesari të jetë më kursimtar dhe më këmbëngulës në zbatimin e rregullave.²¹⁹

Përkundër performancës së përmirësuar në vitet e fundit, NP-të ende kanë nivele të

²¹⁷ Përfundimet e Punëtorisë Strategjike, 27-29 maj 2013.

²¹⁸ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

²¹⁹ Raporti i TRrT mbi Ekonominë, Financat dhe Statistikat, f. 93-94.

larta të borxheve, kanë humbje teknike dhe komerciale dhe përballen me nivel të ulët të inkasimit, ku të gjitha këto se bashku rezultojnë në nivel të ulët të investimeve në asetet e tyre dhe në paaftësinë për të përmirësuar cilësinë dhe ofrimin e shërbimeve. Kjo ka pasur ndikim negativ duke minimizuar vlerën e aseteve, humbjen e tregut dhe duke dekurajuar investitorët potencialë.

Shumë NP përfitojnë nga Qeveria subvencione të drejtpërdrejta, grante për investime kapitale apo hua për të mbuluar kostot operacionale, financim për projekte të caktuara, etj. Megjithatë niveli i subvencioneve është në trendin e rënies dhe pritet të zbres më tutje në vitet e ardhshme, që është shumë e rëndësishme në aspektin e negociatave të pritura për MSA-në.²²⁰ Në përpjekjet e saj për të ofruar kushte më të mira për investimet në sektorin privat, si parakusht për krijimin e ekonomisë së tregut në të gjithë sektorët ekonomik, dhe për shtuar shfrytëzimin e aseteve publike Qeveria është duke përmbyllur procesin e privatizimit të dy NP-ve më të rëndësishme në vend (PTK-së dhe KEK-ut) dhe ka dhënë me koncesion afat-gjatë Aeroportin Ndërkombëtar të Prishtinës.²²¹

Ndonëse korniza për qeverisjen e korporatave në Kosovë është duke u konsoliduar, ajo ende është e pazhvilluar, në radhë të parë për shkak të mungesës së zbatimit. Bordet e ndërmarrjeve publike, si organe kyçe në zinxhirin e vendim-marrjes së tyre, nuk janë gjithmonë të plotësuara me anëtarë profesionistë me kritere në bazë të meritës në mënyrë transparente dhe më kohë. Pavarësia e këtyre organeve nga ndërhyrjet politike është e diskutueshme dhe vë në pyetje efektivitetin në funksionim, vendim-marrje për menaxhimin e aseteve dhe tërheqjen e investimeve për përmirësimin e performancës ekonomike e funksionale. Njësia e MzhE përgjegjëse për monitorimin dhe mbikëqyrjen e NP-ve ka burime të kufizuara dhe i kërkohet t'i kushtojë më shumë vëmendje dhe të jetë më rigoroze në zbatimin e rregullave për menaxhimin e aseteve dhe kurdo që është e nevojshme të marrë masa lehtësuese për të siguruar efikasitetin. Për më tepër, rekomandimet e auditimit të brendshëm e të jashtëm të ndërlydhura me funksionimin e NP-ve e po ashtu edhe menaxhimin e aseteve nuk zbatohen plotësisht.²²²

Derisa çështja e pronësisë së aseteve të NP-ve është relativisht e qartësuar, situata me NSh-të është e kundërt dhe karakterizohet me numër të lartë të kontesteve pronësore, që kryesisht pengon procesin e privatizimit dhe likuidimit. Vështirësi të veçantë paraqet menaxhimi i të gjitha njësive, aseteve dhe pronave të vendosura në veri të Kosovës. Në këtë aspekt, Dhoma Speciale duhet të bëhet me efektive në zgjidhjen e kontesteve pronësore ashtu që asetet e NSh-ve nën menaxhimin e Agjencisë së Kosovës për Privatizim (AKP) të privatizohen dhe/ose likuidohen dhe të bëhet me efikase në ofrimin e shërbimeve në pronësi private. Në anën tjetër, ia vlen të theksohet se procesi i privatizimit deri më tani ka qenë mjaft joefikas, ku ndërmarrjet e privatizuara nuk i janë përmbyllur në tërësi përkushtimeve të tyre dhe nuk arritur të kontribuojnë në masë të madhe në ri-

²²⁰ Po aty, f. 75-85.

²²¹ Po aty, f. 76-79.

²²² Po aty, f. 71-76.

industrializim, zvogëlim të deficitit tregtar, papunësi, e kështu me radhë.²²³

Në anën tjetër, toka publike (por edhe ajo private) nuk mbrohet siç duhet.²²⁴ Planet hapësinore zakonisht zhvillohen pa studimet e fizibilitetit dhe vlerësimet adekuate të ndikimit mjedisor dhe pastaj zbatimi i tyre i pjesshëm nuk jep rezultate të qëndrueshme.²²⁵ Fenomeni i uzurpimit të tokave dhe ndryshimi ilegal i destinimit të tokës nga ajo bujqësore në objekte për ofrim të shërbimeve²²⁶ po ashtu nuk janë të rralla, që zvogëlon vlerën e këtyre aseteve, krijon numër të madh të kontesteve pronësore dhe rrjedhimisht ka implikime negative në kushtet socio-ekonomike të vendit.²²⁷

- ***Dialogu i pamjaftueshëm social***

Dialogu social përfshin autoritetet qeveritare, sindikatat (punëtorët) dhe interesat e biznesit (punëdhënësit). Përkundër rëndësisë së tij jo vetëm për qeverisjen e mirë ekonomike, por po ashtu edhe si komponent i qeverisë ekonomike që kontribuon në krijimin e kushteve për zhvillim të ekonomisë konkurruese, konsiderohet se dialogu social në Kosovë është i pamjaftueshëm.²²⁸ Në këtë aspekt, ia vlen të theksohet se ka negociata të pamjaftueshme mes partnerëve socialë dhe se dialogu nuk është i strukturuar mirë dhe nuk është plotësisht funksional. Për më shumë shikoni seksionin 3.2 më poshtë.

3.2. Ekonomia pamjaftueshëm konkurruese

Konkurrenca e drejtë e tregut është parakusht për tërheqjen e IHD-ve, zhvillimin e NVM-ve, prodhimin dhe riindustrializimin. Prandaj është thelbësore për ekonominë e tregut, si për akterët e tregut vendor ashtu edhe atij rajonal dhe ndërkombëtar. Megjithatë, Kosova karakterizohet me ekonomi pamjaftueshëm konkurruese, e cila kontribuon në ekonomi të dobët dhe rritje të ngadalshme ekonomike.²²⁹

Në vazhden e reformave, Kosova ende përballet me një numër sfidash të ndërlidhura me konkurrencën e kërkuar nga standardet e BE-së, siç janë qasja e kufizuar dhe e shtrënjtë në financim, ndihma shtetërore dhe ndikimi në treg, prania e oligopoleve dhe monopoleve në treg, procesi joefektiv i privatizimit, ekonomia joformale, mospërputhja e shkathtësive me nevojat e tregut, dhe dialogu i pamjaftueshëm social.

²²³ Po aty, f. 66-68.

²²⁴ Raporti i TRrT mbi Bujqësinë, Zhvillimin Rural, Pylltarinë, Peshkatarinë dhe Sigurinë e Ushqimit, f. 24-28.

²²⁵ Raporti i TRrT mbi Transportin, Energjinë, Mjedisin dhe Zhvillimin Rajonal, f. 40-42.

²²⁶ Raporti i TRrT mbi Bujqësinë, Zhvillimin Rural, Pylltarinë, Peshkatarinë dhe Sigurinë e Ushqimit, f. 26.

²²⁷ Raporti i TRrT mbi Transportin, Energjinë, Mjedisin dhe Zhvillimin Rajonal, f. 40-42.

²²⁸ Përfundimet e Punëtorisë Strategjike, 27-29 maj 2013.

²²⁹ Po aty.

- *Burime të kufizuara dhe të shtrenjta të financimit*

Sistemi bankar në Kosovë është bërthama e sektorit financiar të Kosovës pasi ai përfaqëson burimet më të rëndësishme të financimit për ekonominë tonë. Sektori karakterizohet me rreth 90% të aseteve të sistemit bankar të përqëndruara në bankat në pronësi të huaj, të cilat në të njëjtën kohë përfaqësojnë burimin më të rëndësishëm të financimit dhe është njëri prej shtyllave më të rëndësishme të stabilitetit për ekonominë. Korniza rregullative dhe mbikëqyrëse është përmirësuar gradualisht për të plotësuar standardet e BE-së, edhe për institucionet financiare bankare edhe ato jo-bankare.²³⁰

Norma e rritjes së kredive në planin afat-mesëm ka qenë rreth 35% e BPV-së, një pjesë e kredive ndaj BPV-së që ende është shumë më e ulët sesa në shtetet fqinje. Megjithatë, qasja në burimet e financimit mbetet e pamjaftueshme dhe e papërballueshme, dhe si e tillë konsiderohet si njëra prej pengesave kryesore për kompanitë, veçanërisht NVM-të²³¹, të cilat përbëjnë shumicën dërrmuese të akterëve të tregut në Kosovë. Bankat janë mjaft të kujdesshme dhe konzervative në menaxhimin e riskut duke rritur kriteret e shqyrtimit dhe duke ngadalësuar kreditimin e ekonomisë. Kjo, në anën tjetër, ka ndikime pozitive në nivelin aktual relativisht të ulët të kredive jo-performuese që nuk rrezikon qëndrueshmërinë e sistemit bankar.

Aktiviteti huazues përfaqëson njërin prej burimeve kryesore të financimit të investimeve në Kosovë, ku bizneset vazhdojnë të jenë huamarrësi kryesor me rreth 70% të kredive. Megjithatë, kreditë janë më shumë të orientuara drejt nevojave për kapital punues afat-shkurtë dhe shumë më pak për investime kapitale dhe krijim të vendeve të punës. Pjesa dominuese e kredive ndahet për sektorin e shërbimeve që në masë të madhe pasqyron strukturën e ekonomisë sonë. Burimet e financimit janë tepër të shtrenjta të përfaqësuara nga norma të papërballueshme shumë të larta të interesit, me implikime negative sidomos për industritë që kanë kapacitet për gjenerim të punësimit dhe vlerës së shtuar në ekonomi (siç janë bujqësia, energjia, transporti). Megjithatë, shtrirja e normave të interesit mbetet shumë më e lartë në krahasim me rajonin. Normat e larta të interesit janë për shkak të një kombinimi faktorësh siç janë menaxhimi i riskut, praktikat 'oligopoliste' të bankave, numri i lartë i rasteve të pazgjidhura të ndërlidhura me kontestet pronësore, gjyqësori i dobët që duhet të sigurojë zbatimin efektiv të kontratave dhe shitja e detyruar e hipotekave, të cilat janë vendimtare për të përmirësuar konkurrencën dhe për të ruajtur besimin e tregut, që do të kontribuonte në uljen e kostove operacionale të bankave dhe normave të interesit.

Sa i përket ndarjes së kredive ekzistuese komerciale në sektorin ekonomik (në një ekonomi ku shumica dërrmuese e tregut janë NVM-të), ajo dominohet nga sektori i shitjes me pakicë, me 50.8%, i pasuar nga ai i prodhimit me 12.3%, dhe ai i ndërtimit me 10.6% (të dhënat e vitit 2012). Kjo tregon se kreditë nuk janë të orientuara kah sektorët ekonomik të gjenerimit të rritjes dhe punësimit, që tregon se edhe ata akterë të tregut që disi mund

²³⁰ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetit, f. 113-204.

²³¹ Po aty, f. 237-241, 43-81.

ta përballojnë marrjen e kredive duhet të jenë në gjendje t'i shfrytëzojnë ato në mënyra më fitimprurëse dhe për sektorë ekonomik që janë më të orientuar kah zhvillimi. Si shtesë, qasja e pamjaftueshme dhe e shtrenjtë në kredi kontribuon në konkurrencë ekonomike dhe integrim tregtar të pamjaftueshëm në rajon dhe më gjerë, pasi konsiderohet nga vetë NVM-të si një pengesë shumë e rëndësishme, në vend të dytë vetëm pas korrupsionit (sipas të dhënave të OECD-së me 2012).

Një problem tjetër i ndërlidhur me qasjen e NVM-ve në financa është se ndonëse të gjitha bankat dhe institucionet tjera financiare i shohin NVM-të si segment kryesor për t'i synuar, prapëseprapë asnjë prej tyre nuk përdor përkufizim të njëjtë për NVM-të. Bankat ndërkombëtare kryesisht përdorin parametrat e diktuar nga bankat e tyre amë, ndërsa bankat vendore kanë pragje më të ulëta, duke pasqyruar kapitalin e tyre më të vogël dhe paaftësinë për t'u dhënë kredi bizneseve më të mëdha. Sfida tjera në aspektin e qasjes së NVM-ve në financim kanë të bëjnë me mungesën e mekanizmave stimules (d.m.th. uljen e normave të interesit për ndërmarrje në këmbim të përmirësimit të qeverisjes së korporatave), sistemit kadastral të pareformuar, mungesës së sistemit për regjistrimin e kredive dhe hipotekave, mungesën e zbatimit të borxheve kundrejt hipotekave, paaftësisë së gjykatave për zbatim të kontratave, mungesës së tregut plotësisht funksional të kapitalit, opsionet e kufizuara të qasjes, mungesës së propozimeve të menduara mirë nga NVM-të, e kështu më radhë.²³²

Kjo situatë dëshmon se ekonomia jonë përballlet me qasje të pafavorshme në financim për sektorin privat. Kjo e kufizon shtytjen për investimet në sektorin privat dhe krijimin e vendeve të punës dhe arritjen e normës së nevojshme të rritjes. Në këtë aspekt, përdorimi i kredive hipotekare mbetet në nivel të ulët dhe konsiderohet si një prej segmenteve më të pazhvilluara të sektorit bankar. Për më tepër, ndërmjetësimi financiar ende është i dobët dhe pamjaftueshëm i shpërndarë në mesin e popullsisë, duke ndikuar kështu negativisht në sektorët ekonomik si në bujqësi, energji, transport, të cilat kanë kapacitet për të gjeneruar punësim dhe vlerë të shtuar në ekonomi. Financimi nga bankat vazhdon të përqëndrohet në ekonominë vendore, ndërsa linjat ndërkombëtare të kreditimit po ashtu kanë nevojë të zhvillohen në mënyrë që të rritet konkurrenca në sektorin bankar, që pastaj është e përshtatshme për qasje të favorshme në financim. Në anën tjetër fondet pensionale investohen ndërkombëtarisht për shkak të mungesës së instrumenteve në vend për investim të këtyre fondeve. Këto dy aspekte të investimit duhet të balancohen në mënyrë që ekonomia vendore të zhvillohet në mënyrë të qëndrueshme.²³³

Rritja e ofertës kreditore dhe pasurimi i instrumenteve për zhvillimin financiar do të duhej të shpinte në rënie të madhe të normave të interesit, të krahasueshme me shtetet tjera në rajon. Zgjidhja e kontesteve pronësore dhe zhvillimi i gjyqësorit për përmbarrim efektiv të kontratave dhe shitje të detyruara të hipotekave po ashtu janë vendimtare për të përmirësuar konkurrencën dhe për të ruajtur besimin në treg, i cili kontribuon në kosto të larta operacionale të bankave dhe norma të larta të interesit.

²³² Po aty, f. 71-72.

²³³ Raporti i TRrT mbi Ekonominë, Financat dhe Statistikat, f. 32-37, 40-42.

- *Mungesa e konkurrencës së drejtë*

Një tjetër sfidë vendimtare për krijimin e ekonomisë së tregut në Kosovë që është e favorshme për rritje është mungesa e konkurrencës së drejtë në treg.²³⁴

Sigurimi i konkurrencës së drejtë në treg kontribuon drejtpërdrejtë në vendosjen e ekonomisë konkurruese të tregut. Brenda vendit, ajo është e favorshme për terren të barabartë në mesin e operatorëve të tregut, duke u bazuar në rregulla të drejta dhe përmirësim të mirëqenies së konsumatorëve. Në kontekstin e Kosovës, si një treg i vogël që ka nevojë për rritje të shpejt dhe për integrim ekonomik me tregjet rajonale dhe të BE-së, zbatimi efektiv dhe pajtueshmëria me rregullat e konkurrencës së drejtë është tregues i tregut të brendshëm funksional. Si e tillë, ajo është parakusht vendimtar për tërheqjen e IHD-ve, zhvillimin e NVM-ve, prodhimin dhe ringjalljen industriale. Kjo bashkësi rrethanash është thelbësore për rritjen e prodhimit vendor, që në fund shpie në përmirësim gradual të bilancit tregtar. Duke zgjeruar tregun, tregtia e rritur mundëson ndarjen e fuqisë punëtore dhe ekonomive të mëdha, me eksporte që po ashtu shërbejnë si kanal transmetues i shkathtësive, ideve dhe teknologjisë. Në fund, tregtia avancon konkurrencën dhe rrit mundësitë për punësim, të ardhurat për fuqinë punëtore dhe të hyrat e qeverisë.²³⁵

Politika e konkurrencës në mënyrë specifike përbëhet nga një gamë rregullash e standardesh të ndërlidhura të ndara në tre komponentë: ndikimin e shtetit në treg, mbrojtjen e konkurrencës (kryesisht kundër-besim dhe shkrirje) dhe ndihma e shtetit. Në shtetet si Kosova, me reforma të vazhdueshme drejt ekonomisë plotësisht konkurruese të tregut, ka nevojë për më shumë avancim, përmes privatizimit dhe korporatizimit të NP-ve. Paralelisht me përshpejtimin e procesit të aderimit, ndihma shtetërore do të jetë e nevojshme të ndërpritet aty ku e shtrembëron konkurrencën e tregut në masën e tillë që do të mund të shpinte në abuzim të pozitës dominuese të monopoleve publike dhe/ose shtetërore. Në fund, konkurrenca mbrohet drejtpërdrejtë përmes rregullave ligjore, mekanizmave dhe organeve të dizajnuara që në mënyrë efektive të mbikëqyrin tregun, me synimin për të siguruar parandalimin dhe penalizimin e atyre që bashkohen ilegalisht, monopoleve dhe oligopoleve dhe formave tjera të shkeljes dhe shtrembërimit të konkurrencës.²³⁶

Për momentin, situata në Kosovë është mjaft e kënaqshme në aspektin e përfundimit të legjislacionit dhe vendosjes së strukturave institucionale për mbrojtjen e konkurrencës, ndonëse themelimi i organeve për ndihmë shtetërore deri më tani ka ngecur mbrapa. Gjatë viteve të fundit, ka pasur masa që në fakt kanë kontribuar në forcimin e monopolit, përmes politikave dhe masave siç janë licencimi, autorizimet, metrologjia dhe inspektimi i tregut. Prandaj, sigurimi i konkurrencës së drejtë në treg përballet me sfida të ndërlidhura me forcimin e kapaciteteve dhe pavarësisë së institucioneve relevante dhe

²³⁴ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

²³⁵ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetit, f. 82-112.

²³⁶ Po aty, f. 113-204.

mekanizmave zbatues. Zbatimi dhe respektimi i rekemondimeve të lëshuara nga Autoriteti i Konkurrencës po ashtu është i dobët dhe gjordat kundër thyerjes së rregullave të konkurrencës janë pamjaftueshëm adekuate.

Derisa zbatimi efektiv i rregullave të konkurrencës është vendimtare për besueshmërinë e kompanive dhe qytetarëve në qeverisjen ekonomike, një bashkësi tjetër sfidash për aplikimin e rregullave dhe standardeve të tilla ndërlidhet me tregun e brendshëm. Kjo ka të bëjë me miratimin dhe zbatimin e standardeve dhe praktikave evropiane mbi infrastrukturën cilësore, që përfshin fushat e metrologjisë, akreditimit, standardizimit dhe çertifikimit, rregulloret teknike për produkte dhe të drejtat e pronës intelektuale. Kompletimi i legjislacionit në pajtim me *Acquis* në këto fusha është mjaft i kënaqshëm e po ashtu edhe mekanizmat institucional përgjegjës të zbatimit dhe përmbarimit të tyre. Megjithatë, zhvillimi dhe zbatimi i politikave, bashkëpunimi ndërkombëtar dhe vetë përmbarimi duhet të përmirësohen dukshëm.²³⁷ Së fundi, niveli i lartë i ekonomisë joformale dhe evazioni fiskal përbëjnë faktorë shtesë që kontribuojnë në mungesën e konkurrencës së drejtë në tregun e Kosovës.²³⁸

- *Procesi joefektiv i privatizimit*

Konkurrenca është themeli i ekonomisë së tregut përmes së cilës prona private luan rol të rëndësishëm, sidomos në ekonominë në tranzicion me një numër të madh të NSh-ve dhe NP-ve. Privatizimi dhe likuidimi i ndërmarrjeve të tilla është vendimtar për zhvillimin e ekonomisë konkurruese të tregut. Parimet e BE-së të ndërlidhura me privatizimin përfshijnë: hapjen dhe liberalizimin e tregut, transparencën, konkurrencën e hapur dhe të drejtë pa shkelur ofruesit publik të shërbimeve për interesat e qytetarëve, eliminimin e monopolit dhe/ose pozitës dominuese në treg dhe llogaridhënien.

Kosova ka filluar procesin e privatizimit dhe likuidimin e NSh-ve dhe NP-ve por besohet se procesi i privatizimit ishte joefektiv pasi ai ka pasur vonesa të mëdha dhe pengesa të ndryshme që kishin ndikim negativ në vlerat e aseteve, tregut dhe investitorëve. Procesi u pasua nga kontestet pronësore në mungesë të dokumenteve kadastrale dhe të pronësisë, ku Dhoma Speciale nuk ka arritur të zgjidh të gjitha rastet në mënyrë efektive. Mungesa e komunikimit adekuat me palët e interesit rezultoi pa konsensus të gjithmbarshëm social gjatë procesit, ndërsa transparenca e ulët dhe akuzat për korrupsion nga proceset e kontestueshme tenderuese, dhe kontestet nga ana e punëmarrësve të ndërmarrjeve e bënë procesin edhe më të diskutueshëm. Përkundër gjithë kësaj, procesi vazhdoi dhe një numër i madh i ndërmarrjeve u privatizuan dhe likuiduan. Njëra prej sfidave kryesore të procesit ishte mungesa e një strategjie me tregues qartë të matshëm për të arritur objektivat dhe ndikimin e dëshiruar socio-ekonomik. Kompanitë e privatizuara jo gjithmonë iu përmbahen obligimeve kontraktuale në aspektin e punësimit, investimeve dhe modernizimit të teknologjive dhe madje edhe e ndryshuan destinacionin e aseteve/pronës së privatizuar. Një sfidë e veçantë kishte të bënte me privatizimin

²³⁷ Po aty.

²³⁸ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

e ndërmarrjeve në veri të Kosovës.²³⁹

Të hyrat e gjeneruara nga procesi i privatizimit mbahen në një fond mirëbesimi në BQK me norma shumë të ulëta të interesit: 20% i rezervuar për punëtorët e NSh-ve si aksionarë, 5% tarifa administrative për AKP-në, dhe 75% shërbejnë për zgjidhjen e ankesave të kreditorëve. Ka një konsensus se një pjesë e fondeve do të mund të mbeteshin si rezervë për kreditorët potencialë, ndërsa pjesa tjetër do të duhej futur në ekonominë në nevojë për investime kapitale dhe promovim të rritjes ekonomike për të avancuar konkurrencën dhe zhvillimin ekonomik.²⁴⁰

Procesi i privatizimit/likuidimit të NSh-ve parashihet të kompletohet në vitin 2016; megjithatë ka dyshime nëse kjo do të arrihet sidomos sa i përket mungesës së dokumenteve kadastrale dhe çështjeve tjera pronësore.

Qeveria, në anën tjetër, është duke shqyrtuar mundësitë për të tërhequr investime edhe në NP (siç janë menaxhimi i mbeturinave, riciklimi, menaxhimi i ujërave të zeza, etj.) që më shpresë do të kontribuojë në qeverisje më efektive të ndërmarrjeve dhe shërbime të përmirësuara për qytetarët.

- *Zhvillimi i pamjaftueshëm i NVM-ve*

Zhvillimi i NVM-ve është vendimtar për përshpejtimin e rritjes ekonomike dhe konkurrencës. Shumica dërmuese (rreth 98%) e ndërmarrjeve që funksionojnë në Kosovë janë ndërmarrje mikro, të vogla apo të mesme. NVM-të me 2012 kanë ofruar rreth 80% të vendeve të punës në të gjitha ndërmarrjet, dhe si të tilla janë kontribuesi më i madh për rritje ekonomike dhe punësim dhe gjenerojnë pjesën më të madhe të buxhetit të shtetit. Faza diagnostikuese ka treguar se mjedisi që mundëson zhvillimin dhe rritjen e NVM-ve është përmirësuar dukshëm gjatë viteve të fundit. Në këtë aspekt, reformat gjithëpërfshirëse ligjore dhe institucionale kanë çuar tek sistemi që mundëson hyrje të shpejtë dhe të lirë të NVM-ve në treg, ndërsa politikatat tatimore janë në mesin e më të thjeshtave dhe më të ulëtave në rajon. Në nivelin e politikave, një Strategji afat-mesme për Zhvillimin e NVM-ve përcakton prioritetet dhe masat e shumta të politikave për zhvillimin dhe rritjen e NVM-ve.

Megjithatë, ende ka shumë sfida me të cilat përballen NVM-të në Kosovë. Sektori është përgjithësisht i dobët dhe jo-konkurruar. Në aspektin e strukturës së tyre, më shumë se gjysma angazhohen në shitje me pakicë dhe më pak se 10% në prodhim, me prodhime që nuk janë konkurrense në tregjet rajonale dhe të BE-së. Kjo kontribuon me rritje të ngadalshme, pasi vlerësohet se duke pasur parasysh numrin e punëtorëve të rinj që hyjnë në tregun e punës çdo vit, kërkohet një rritje ekonomike në shkallën prej 7% që të plotësohen nevojat e tyre.

²³⁹ Raporti i TRrT mbi Ekonominë, Financat dhe Statistikat, f. 65-68.

²⁴⁰ Po aty, f. 66-68.

Po ashtu ka shumë sfida edhe në aspektin e qeverisjes. Disponueshmëria e pamjaftueshme, e po ashtu edhe cilësia e dobët dhe mospërputhja e të dhënave statistikore e bëjnë të vështirë që më saktësi të vlerësohet madhësia reale e NVM-ve në raport me ekonominë dhe potencialin e tyre për të kontribuar në rritjen dhe konkurrencën ekonomike. Si shtesë, mungesa e një sistemi plotësisht funksional për falimentim ndikon negativisht në besimin në qeverisjen ekonomike, duke ndikuar kështu negativisht në tërheqjen e IHD-ve, ndërsa po ashtu duke penguar drejtpërdrejtë konkurrencën e drejtë dhe duke vënë pengesa në adresimin e ekonomisë joformale. Në këtë po ashtu ndikohet nga mungesa e Vlerësimit të Ndikimit Rregullativ(VNRR) dhe e mekanizmave joefektiv për revokimin e akteve normative të anuluar apo plotësuara nga rendi ligjor, që shpie tek paqartësitë ligjore për operatorët privatë (shiko Kapitullin 1). Përmbartimi i dobët i kontratave dhe aplikimi joefektiv i legjislacionit po ashtu ndikon negativisht në besimin në qeverisjen ekonomike dhe tërheqjen e IHD-ve. E fundit por jo më pak e rëndësishme, mungesa e politikave për zhvillim industrial, qasja e shtrenjtë në financa dhe kapacitetet joadekuate të infrastrukturës fizike publike pengojnë rritjen dhe zhvillimin e NVM-ve, veçanërisht duke pasur parasysh nevojën për rritjen e prodhimit vendor.

Kjo situatë dëshmon se një sfidë tjetër strategjike më të cilën përballet Kosova është zhvillimi dhe zbatimi i politikave më të qëndrueshme për zhvillim industrial dhe të NVM-ve.²⁴¹ Në anën tjetër, mungesa e politikave industriale horizontale e parandalojnë rritjen e kapaciteteve konkurruese pa krijuar pengesa në treg, ndërsa mungesa e mekanizmave dhe politikave gjithëpërfshirëse të arsimit profesional dhe inovacionit, ekonomisë joformale e po ashtu edhe mungesa e dialogut tërësisht funksional publiko-privat në këtë sektor dhe në integrimin e Kosovës në të gjitha programet relevante të BE-së janë faktorë shtesë që kontribuojnë në zhvillimin e pamjaftueshëm të NVM-ve.²⁴²

- *Sistemi i dobët arsimor²⁴³ dhe mospërputhja e shkathtësive*

Njëra prej fushave kryesore të agjendës Evropë 2020 është hulumtimi dhe zhvillimi për të adresuar sfidat kryesore të BE-së si ndryshimet klimatike, energjia dhe efikasiteti i resurseve, shëndeti dhe ndryshimet demografike, me synim të forcimit të lidhjeve në zinxhirin e inovacionit.

Kosova ka sistem të dobët arsimor pasi ka qenë e privuar nga arsimit adekuat për pothuaj 20 vjet, i cili u rithemelua vetëm pas luftës. Sistemi arsimor ende është duke u reformuar ku cilësia e arsimit, në veçanti arsimit mesëm i lartë dhe ai universitar nuk janë në nivel të kënaqshëm. Arsimit në nivelin fillor dhe të mesëm është relativisht i përgjithshëm ku një numër fushash nuk konsiderohen të rëndësishme ekonomikisht. Sportet dhe artet janë dy prej rasteve, të cilave u kushtohet shumë pak vëmendje edhe në aspektin e mësimdhënies por po ashtu edhe në aspektin e objekteve shkollore dhe infrastrukturës jo-adekuate. Tutje, ka mospërputhje të dukshme mes arsimit/shkath-

²⁴¹ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

²⁴² Po aty. Shiko po ashtu në Raportin e TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetin, f. 43-81.

²⁴³ Shiko po ashtu 3.1.

tësive dhe nevojave të tregut, sidomos për komunitetet rom, ashkali dhe egjiptian si dhe për femrat. Sistemi i arsimit dhe aftësimit profesional (AAP) kryesisht bazohet në shkollë të cilave iu mungojnë kushtet adekuate për punë praktike, ndërsa sektori ekonomik dhe privat nuk marrin pjesë aktivisht e sistematikisht në planifikimin dhe zbatimin e AAP-së.²⁴⁴ Në anën tjetër, arsimi i të rriturve dhe sistemi i trajnimeve është në fazën fillestare të zhvillimit, ku të dyja këto e pengojnë konceptin e mësimi tërëjetësor si element themelor për avancimin e e shkathtësive dhe punësimit. Arritja e standardeve të cilësisë së BE-së në arsim paraqet njërën prej sfidave kryesore dhe më të rëndësishme për autoritetet dhe institucionet arsimore.²⁴⁵

Pas përfundimit të shkollës së mesme, mes 25,000 dhe 30,000 personave hyjnë në tregun e punës çdo vit, megjithatë numri i punëkërkuessive të regjistruar në vitet e fundit është duke rënë pasi një pjesë e madhe besohet se janë në ekonominë joformale.²⁴⁶ Shërbimet publike për punësim, që janë qendrat rajonale për punësim ofrojnë trajnime për punëkërkuessit e regjistruar, megjithatë këto trajnime nuk u përshtaten nevojave të tregut dhe nuk i mbulojnë fushat si bujqësia, industria, etj., të cilat kanë potencialë për gjenerimin e vendeve të punës dhe për të kontribuar në përmirësimin e situatës së gjithmbarshme socio-ekonomike.²⁴⁷

- *Hulumtimi dhe zhvillimi i dobët*

Sistemi joadekuat arsimor ka ndikim negativ në kapacitetet për hulumtim dhe zhvillim, sidomos në ato që ndërlidhen me nevojat e tregut. Prandaj, një sfidë tjetër vendimtare për zhvillimin e ekonomisë konkurruese të tregut në Kosovë është hulumtimi dhe zhvillimi i dobët.²⁴⁸

Hulumtimet dhe zhvillimi janë themeli i shoqërisë së bazuar në dije, me anë të së cilave përkrahet zhvillimi socio-ekonomik dhe forcohet lidhja mes komuniteteve të biznesit dhe hulumtimit. Institucionet e Kosovës e kanë prioritetizuar këtë fushë dhe janë duke e konsoliduar kornizën ligjore dhe të politikave. Programi Kombëtar për Hulumtime 2010-2015 është në fuqi si dhe një Strategji për inovacione pritet të miratohet së shpejti. Qendrat për inovacion po ashtu janë duke u konsoliduar. Megjithatë, politikat kombëtare për hulumtime nuk janë duke u zbatuar, dhe buxheti i dedikuar për hulumtime përbën vetëm 0.1% të BPV-së.²⁴⁹

Ende pritet të zhvillohet ‘mentaliteti i hulumtimeve dhe inovacionit’ në shoqëri. Kapacitetet njerëzore të veçanta për hulumtime nuk janë të zhvilluara dhe hulumtuesit nuk financohen mjaftueshëm për të nxitur hulumtimet për nevojat e tregut. Ka mungesë të

²⁴⁴ Raporti i TRrT mbi Inovacionin, Shoqërinë e Informacionit, Politikat Shëndetësore dhe Sociale, f. 22.

²⁴⁵ Po aty, f. 24-27.

²⁴⁶ Raporti i TRrT mbi Ekonominë, Financat dhe Statistikat, f. 11.

²⁴⁷ Raporti i TRrT mbi Inovacionin, Shoqërinë e Informacionit, Politikat Shëndetësore dhe Sociale, f. 179.

²⁴⁸ Përfundimet e Punëtorisë Strategjike, 27-29 maj 2013.

²⁴⁹ Raporti i TRrT mbi Inovacionin, Shoqërinë e Informacionit, Politikat Shëndetësore dhe Sociale, f. 35.

programeve hulumtuese në arsimin e lartë. Hulumtimet e pakta që janë duke u realizuar nuk dizajnohen për të drejtuar investimet e synuara në sektorët prioritarë industrial drejt arritjes së qëllimit tjetër për zhvillim të qëndrueshëm ekonomik. Programet universitare për doktoratë së voni kanë marrë pak hov, megjithatë kryesisht janë të orientuara kah qëllimet akademike pa lidhje të qarta me prioritetet strategjike dhe nevojat e sektorëve të caktuar ekonomik. Investimet për zhvillim të infrastrukturës adekuate fizike (laboratorët, bibliotekat dhe pajisjet) në masë të madhe mungojnë.²⁵⁰

Hulumtimet dhe inovacioni jashtë universiteteve është po ashtu i kufizuar dhe lë shumë për të dëshiruar. Në anën tjetër, kërkesa për hulumtime nga industria është në nivel shumë të ulët dhe bashkëpunimi mes institucioneve hulumtuese vendore dhe atyre ndërkombëtare dhe operatorëve ekonomik lë hapësirë për përmirësim. Prioritet do të duhej dhënë teknologjisë së informacionit si çështje e ndërlidhur që do të shërbente për inovacione për më shumë produktivitet dhe konkurrencë më të lartë për tregun e Kosovës në rajon dhe më larg. Në botën e globalizuar kompanitë në Kosovë nuk mund të funksionojnë në një mjedis të mbyllur. Ato kanë nevojë që të përkrahen për të ndërtuar lidhjet e nevojshme me kapacitetet e pashfrytëzuara për hulumtime të universiteteve dhe institucioneve në nivel dërkombëtar.²⁵¹

- *Dialogu i pamjaftueshëm social*

Siç u theksua më lartë, një sfidë tjetër kryesore me të cilën përballlet qeverisja ekonomike në Kosovë është dialogu i pamjaftueshëm social.²⁵² Më saktësisht, ndonëse i paraparë, në parim, nga korniza relevante ligjore, dialogu social nuk është i strukturuar mirë dhe prandaj jo plotësisht funksional, prandaj po ashtu pengon rregullimin dhe zbatimin e konkurrencës në ekonominë e tregut. Në këtë aspekt, zhvillimi i pamjaftueshëm i legjislacionit (veçanërisht zbatimi i legjislacionit) dhe përafrimi i pamjaftueshëm dhe i ngadalshëm me standardet dhe *Acquis* e BE-së po ashtu kontribuojnë negativisht në tërheqjen e IHD-ve duke penguar lëvizjen e lirë të punëtorëve. Kjo e fundit, më pas, kërkon vendosje të rregullave për trajtim të barabartë të punëtorëve, pavarësisht prej nacionalitetit, sa i përket punësimit, shpërblimit dhe kushteve të punës.

Siç është treguar gjatë fazës diagnostikuese në nivelin e sektorëve për këtë strategji, shpërndarja e interesave të fuqisë punëtorë të organizuar është pamjaftueshëm lineare edhe në sektorin publik edhe atë privat edhe në sektorët ekonomik përgjithësisht. Në anën tjetër, efektiviteti organizativ dhe përfaqësimi i të drejtave të punëtorëve po ashtu duhet të përmirësohet në masë të madhe. Së treti, sindikatat që funksionojnë në nivelin nacional duhet që të avancojnë shumë legjitimitetin e tyre përmes një procesi të ri për punëdhënësit dhe sindikatat e punëmarrësve. Së katërti, sektori privat është larg prej mbulimit nga sindikatat e punëtorëve, duke e bërë atë të pafuqishëm për të përmirësuar situatën, që pastaj rezulton me shkelje të shtuara të të drejtave të punëtorëve në këtë sektor.²⁵³

²⁵⁰ Po aty, f. 35-37.

²⁵¹ Po aty, f. 35-39.

²⁵² Përfundimet e Punëtorisë Strategjike, 27-29 maj 2013.

²⁵³ Raporti i TRrT mbi Inovacionin, Shoqërinë e Informacionit, Politikat Shëndetësore dhe Sociale, f. 114-116, 179.

Më fjalë tjera, ende ka besueshmëri dhe përfaqësim të pamjaftueshëm të sindikatave në tërë territorin dhe sektorët ekonomik në Kosovë. Në anën tjetër, si shtesë ndaj mos-përfshirjes së punëtorëve të sektorit privat në strukturat e gjithmbarshme të sindikatave, ka shumë pak ose aspak mbikëqyrje të sektorit privat në aspektin e respektimit të tyre të legjislacionit për të drejtat e punëtorëve. Të fundit por jo më pak të rëndësishme, kapacitetet organizative të partnerëve social për të përfaqësuar interesat e tyre në kornizën e Këshillit Socio-Ekonomik po ashtu mbesin të pamjaftueshme.²⁵⁴

3.3. Klima e jo e favorshme për investime

Për ekonominë e vogla dhe në zhvillim si ajo e Kosovës, IHD-të e drejtpërdrejta kontribuojnë në rritjen ekonomike si dhe në konkurrencën ekonomike dhe integrimin në ekonominë rajonale dhe të BE-së. Si pikë fillestare, klima e favorshme për investime ofron kornizën bazë për të gjithë investitorët, si ata vendorë po ashtu edhe të huaj, për të siguruar se investimet e tyre mbrohen dhe bëhen në një mjedis të qëndrueshëm dhe të besueshëm. Një klimë e tillë nënkupton tregje të hapura financiarisht, sundim të ligjit, aftësi në dispozicion, parashikueshmëri ekonomike, infrastrukturë të nevojshme, tregje të brendshme dhe veçanërisht treg efikas të fuqisë punëtore. Deri më tani, Kosova ka arritur të tërheq një shumë të vogël të IHD-ve, vetëm 8.5% të BPV-së, kryesisht e përqendruar në shërbime dhe sektorët financiar (me shumë më pak potencial për të përmirësuar bilancin tregtar dhe për të krijuar vende pune, krahasuar me sektorët tjerë siç janë bujqësia apo prodhimi). Prejardhja e IHD-ve është kryesisht nga shtetet e BE-së, ku kryesojnë Sllovenia, Gjermania dhe Britania e Madhe.²⁵⁵

Gjatë viteve të fundit janë ndërmarr një numër masash të politikave. Ekziston legjislacion mjaft modern për mbrojtjen e investitorëve të huaj dhe një numër marrëveshesh reciproke për mbrojtje të investimeve. Liberalizimi i tregut dhe përmirësimi i mjedisit të përgjithshëm biznesor po ashtu ka kontribuar në përmirësimin e klimës investuese. Megjithatë, nevojiten kushte më të qëndrueshme, transparente dhe të parashikueshme për investitorët. Në këtë kontekst, ende ka mangësi ligjore sa i përket krijimit të kushteve për investime dhe lehtësimin e të bërit biznes. Tutje, ende ka hapësirë për lehtësimin e obligimeve administrative e të ngjashme sa i përket funksionimit të ndërmarrjeve. Përveç masave që synojnë përmirësimin e qeverisjes dhe konkurrencës ekonomike, e po ashtu edhe të atyre që synojnë sistemin e arsimit, NVM-të dhe politikat industriale, një sfidë tjetër me të cilën përballlet zhvillimi ekonomik është klima jo mjaft e favorshme për investime, kryesisht për shkak të zbatimit të pamjaftueshëm të politikave për promovim të investimeve dhe politikave tjera relevante në të gjitha nivelet. Një mori e faktorëve të tjerë kanë të bëjnë me politikat tatimore, duke përfshirë stimulimet tatimore për përkrahje të investimeve.

Në fund, ka një numër sfidash specifike në nivel të sektorëve relevantë, që kontribuojnë në klimën e pafavorshme për investime. Sa u përket politikave makro-ekonomike dhe

²⁵⁴ Po aty.

²⁵⁵ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorit dhe Shëndetit, f. 12-37, 82-112.

fushave të tjera të zhvillimit ekonomik, sfidat kryesore përfshijnë stabilitetin e brishtë financiar, riindustrializimin e dobët²⁵⁶, mbrojtjen e pamjaftueshme të të drejtave të pronës industriale të kompanive të huaja që investojnë në Kosovë (në veçanti të atyre nga tregu i BE-së), politika jo e mjaft e favorshme ekonomike dhe fiskale, ekzistimi i ngarkesave administrative dhe ngarkesave të tjera në funksionimin e ndërmarrjeve²⁵⁷, si dhe normat e larta të interesit (duke përfshirë edhe në sektorin e bujqësisë²⁵⁸). Në raport me infrastrukturën, sfidat kryesore përfshijnë zhvillimin e pamjaftueshëm të infrastrukturës së transportit dhe furnizimin e paqëndrueshëm me energji elektrike (duke përfshirë shkakun e mungesës së konkurrencës në tregun energjetik).²⁵⁹

- ***Zbatim i dobët i sundimit të ligjit***

Siç u theksua më lartë, sundimi i ligjit është parakusht i rëndësishëm për zbatimin e kontratave dhe për fitimin e besimit në treg, pasi ai krijon kushtet dhe sigurinë për investime të huaja dhe kontribuon në krijimin e vendeve të punës, rritjen dhe zhvillimin ekonomik (shiko Kapitullin 2).

Sundimi i ligjit shihet nga një këndvështrim më i gjerë, dhe jo vetëm në raport me punët e brendshme dhe gjyqësorin. Në këtë aspekt, zbatimi i politikave është i rëndësishëm parësor. Faza diagnostikuese ka treguar se që për zbatimin e suksesshëm të politikave kombëtare, përfshirja e qeverisjes lokale në procesin e politikë-bërjes që nga fillimi është e një rëndësia themelore. Fatkeqësisht, politikat e qeverisë qendrore jo gjithmonë konsultohen me qeveritë lokale në këtë proces, edhe nëse politikat i prekin drejtpërdrejt kompetencat komunale. Kjo, së bashku me kapacitetet e kufizuara dhe mjetet financiare shpijnë në zbatim jo adekuat apo mos zbatim të politikave kombëtare nga niveli lokal (shiko kapitullin 1), të cilat nuk janë përkrahëse të mjedisit të favorshëm për investorët dhe për zhvillimin e ekonomisë funksionale të tregut.²⁶⁰

- ***Infrastruktura e dobët***

Infrastruktura e përshtatshme është esenciale për investimet vendore dhe të huaja; megjithatë Kosova në përgjithësi ka infrastrukturë joadekuate dhe të pazhvilluar e karakterizuar me furnizim të paqëndrueshëm të rrymës dhe ujit, rrugë dhe hekurudha joadekuate, mungesë të burimeve të energjisë alternative dhe ripërtëritëse, dhe shërbime tjera joadekuate publike siç janë menaxhimi i mbeturinave, trajtimi i ujërave të zeza, etj. Ka mungesë të konkurrencës në tregun e energjisë, menaxhimin e mbeturinave, etj., gjë që nuk lehtëson zhvillimin e sektorit privat në fushën e shërbimeve publike.²⁶¹ Rrethanat e tilla të kombinuara me qasje të pafavorshme në financa dhe klimën e investimeve

²⁵⁶ Raporti i TRrT mbi Ekonominë, Financat dhe Statistikat, f. 106.

²⁵⁷ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorit dhe Shëndetit, f. 237-241, 43-81.

²⁵⁸ Raporti i TRrT mbi Bujqësinë, Zhvillimin Rural, Pylltarinë, Peshkatarinë dhe Sigurinë e Ushqimit, f. 23.

²⁵⁹ Raporti i TRrT mbi Transportin, Energjinë, mjedisin dhe zhvillimin rajonal, f. 95-97.

²⁶⁰ Raporti i TRrT mbi Administratën Publike, f. 80.

²⁶¹ Raporti i TRrT mbi Transportin, Energjinë, Mjedisin dhe Zhvillimin Rajonal, f. 115-117.

të shtjelluar më lartë, investimet, sidomos ato të huaja, ka gjasë të mos arrijnë nivelin e dëshiruar që do të gjeneronin vende të reja pune dhe do të kontribuonin në ri-industrializim, modernizim të infrastrukturës, ekonominë e tregut dhe në fund zhvillimin e qëndrueshëm (shiko po ashtu Kapitullin 5).

3.4. Mobiliteti i kufizuar i qytetarëve

Lëvizja e lirë e njerëzve është njëra prej katër lirive të BE-së, që është vendimtare për funksionimin e tregut të saj të brendshëm. Lëvizja e lirë e qytetarëve të Kosovës në tregun e BE-së është e kufizuar, dhe e vë Kosovën në pozitë mjaft të pafavorshme në aspektin e biznesit dhe punësimit në BE, bashkëpunimin në kërkimet shkencore, etj. Lëvizja e kufizuar e qytetarëve të Kosovës përbën njërën prej pengesave në kontekstin e zhvillimit të një ekonomie funksionale të tregut që nxitë zhvillim ekonomik më të shpejtë. Kontribuesit në mobilitetin e kufizuar përfshijnë regjimin e vizave, mosnjohjen e dokumenteve personale e profesionale nga disa shtete anëtare të BE-së, dhe mungesën e marrëveshjeve për punësim dhe sigurime sociale.

- *Mungesa e regjimat pa viza me Zonën e Schengen-it*

Kosova është i vetmi shtet në Ballkanin Perëndimor që ende nuk është duke përfituar nga liberalizimi i vizave me zonën e Schengen-it. Kjo përbën një barrë për qytetarët e Kosovës në dy fronte.

Së pari, i kufizon ndërmarrësit që të udhëtojnë në zonën e Schengen-it për të marrë pjesë në takime e panaire të komunitetit të biznesit, këmbimin e njohurive dhe arritjen e kontratave të reja. Bashkëpunimi më i lehtë me bizneset e BE-së ka potencial që të tërheq investimet e huaja me teknologji të reja për qëllime prodhuese që do të kontribuonin në krijimin e vendeve të punës dhe zvogëlimin e deficitit të lartë tregtar të Kosovës.

Së dyti, lëvizja e kufizuar e bën më të vështirë dhe më të shtrenjtë qasjen në arsimin e lartë në shtetet anëtare të Schengen-it. Ndonëse vetë liberalizimi i vizave nuk ndërlihet me arsimin, prapëseprapë do të mundësonte eksplorim më të lehtë e më të lirë të mundësive nga studentët dhe hulumtuesit e Kosovës. Do ta lehtësonte zhvillimin e kapaciteteve vendore për hulumtime dhe prodhim, sidomos në fushat ku Kosova ka mungesë të profesioneve dhe ekspertizës në raport me nevojat e tregut.

Qeveria e Kosovës ka ndërmarrë masa të njëanshme që nga viti 2009, por zyrtarisht e filloi procesin e liberalizimit të vizave me BE-në vetëm në fillim të vitit 2012. Megjithatë besohet se zbatimi i udhërrëfyesit për liberalizimin e vizave është i ngadalshëm dhe se ka mundur të bëhet më shumë deri më tani në fushat e luftimit të korrupsionit dhe krimit të organizuar, politikave të migrimit duke përfshirë riplanimin dhe riintegrimin e personave të riatdhesuar, sigurinë e dokumenteve dhe procedurat për lëshimin e dokumenteve biometrike, menaxhimin e kufirit në pajtim me Kodin e Kufijve të Schengen-it dhe forcimin e respektimit të të drejtave të njeriut dhe mbrojtjen e pakicave. Korniza ligjore në pajtim me këto kritere është duke u konsoliduar, megjithatë ka kapacitete joadekuate për zbatimin e tyre. Shembujt në këtë aspekt përfshijnë bashkëpunimin e

pamjaftueshëm ndër-institucional, luftën joefektive kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar, kapacitetet e pamjaftueshme për zbatimin e politikave të ndërlidhura me migrimin e parregullt, etj.²⁶²

- *Mos-njohja e dokumenteve personale*

Dokumentet personale dhe profesionale përfshijnë dokumentet personale civile si dhe kualifikimet akademike dhe profesionale, njohja ndërkombëtare e të cilave, sidomos nga Shtetet Anëtare, është vendimtare për lëvizjen e qytetarëve të Kosovës për qëllime të studimit/hulumtimit dhe biznesit në BE.

Dokumentet personale përfshijnë dokumentet si letërnjoftimet, pasaportat, regjistrimi i automjetit, etj. Kjo ka ndikim të veçantë jo vetëm në mobilitetin e ndërmarrësve, por po ashtu edhe në lëvizjen e mallrave, e cila nëse është i kufizuar pengon eksportin e mallrave dhe shërbimeve të Kosovës. Një numër Shtetesh Anëtare nuk i kanë njohur dokumentet personale të qytetarëve të Kosovës; kjo krijon pengesa dhe rritë koston e prodhimit për ndërmarrësit vendor, dhe krijon kushte të pafavorshme për investitorët e huaj potencial, të cilët ngurrojnë të investojnë në një vend që nuk ka qasje të lirë në tregun e rajonit.²⁶³

Njohja reciproke e kualifikimeve dhe titujve profesional është po aq e rëndësishme. Njohja akademike aplikohet kryesisht për vazhdimin e studimeve në BE. Studentët e Kosovës mund të studiojnë në shtetet anëtare të BE-së ndonëse shfrytëzimi i kësaj mundësie është mjaft e kufizuar për shkak të arsyeve financiare.

Në anën tjetër, njohja e kualifikimeve dhe titujve profesional është masë e nevojshme për të ushtruar aktivitetin profesional në BE. Në aspektin e kualifikimeve profesionale, është në mandatin e shteteve anëtare të BE-së të vendosin nëse do të njohin apo jo kualifikimet e fituara jashtë shtetit të tyre. Kjo është e nevojshme për tregun e brendshëm të BE-së, pasi që një aktivitet profesional mund të ushtrohet nëse shteti anëtar i njeh kualifikimet. Qasja në vende pune në tregun e brendshëm kufizohet vetëm për qytetarët e Kosovës dhe njohja reciproke e kualifikimit nuk nënkupton të drejtën automatike në punësim në shtetet anëtare të BE-së. Për këtë qëllim, kërkohet që të arrihen marrëveshjet bilaterale për punësim në mes të Kosovës dhe Shtetit Anëtar përkatës.²⁶⁴

- *Mungesa e marrëveshjeve për punësim*

Lëvizja e lirë e punëtorëve është rrënjësore për rritjen ekonomike dhe konkurrencën, si një nga forcat kryesore shtytëse të një ekonomie të hapur dhe konkurruese të tregut në BE. Ajo po ashtu kontribuon në integrimin ekonomik me BE-në duke avancuar mobilitetin e fuqisë punëtore dhe transferin e shkathtësive dhe teknologjisë. Kjo kërkon heqjen e çfarëdo diskriminimi në bazë të nacionalitetit sa i përket punësimit, shpërblimit dhe

²⁶² Përfundimet e Punëtorisë diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

²⁶³ Po aty.

²⁶⁴ Po aty.

kushteve tjera të punës. Sikur në çdo shtet tjetër që nuk është shtet anëtar i BE-së, aktualisht çdo person i huaj që kërkon leje pune në Kosovë konsiderohet si punëtor i huaj.

Prapëseprapë, për ekonomitë e vogla si ajo e Kosovës, qasja e punëtorëve në tregun e BE-së në veçanti do të kontribuonte drejtpërdrejtë në adresimin e papunësisë. Fusha e lëvizjes së lirë të punëtorëve mbulon qasjen në tregun e punës dhe koordinimin e skemave të sigurimit social. Derisa nuk ka asnjë marrëveshje me asnjë shtet anëtar të BE-së apo me shtetet e Zonës Ekonomike Evropiane (ZEE) për qasjen në tregun e punës, për bashkërendimin e skemave të sigurimeve sociale, ekzistojnë disa marrëveshje dypalëshe me disa shtete anëtare të BE-së të trashëguara nga ish Republika Socialiste Federative e Jugosllavisë, aktualisht duke u zbatuar vetëm brenda fushës së pensioneve të punësimit, pensioneve familjare dhe pjesërisht pensioneve të aftësisë së kufizuar. Kosova është duke bërë përpjekje të ripërtërijë marrëveshjet e tilla, në tërë fushëveprimin e tyre, me Zvicrën, Austrinë dhe Gjermaninë.

Në këtë fazë, një mënyrë për të arritur këtë do të ishte përmes arritjes së marrëveshjeve dypalëshe për punësim me Shtetet Anëtare të BE-së. Prandaj, një sfidë tjetër është mungesa e marrëveshjeve për punësim me shtetet e ZEE-së.²⁶⁵ Sa i përket koordinimit të skemave të sigurimeve sociale, Kosovës i mungon korniza e plotë ligjore dhe mekanizmat e zbatimit për një skemë të uniformuar të sigurimeve sociale dhe financimi i mjaftueshëm. Në fund, mungesa e marrëveshjeve dypalëshe për koordinimin e skemave të sigurimeve sociale e kufizon qasjen e punëtorëve tonë në tregjet e këtyre shteteve.²⁶⁶

- *Mungesa e marrëveshjeve dypalëshe për sigurime sociale*

Për ekonomitë e vogla si Kosova, qasja e punëtorëve në tregun e BE-së në veçanti do të kontribuonte drejtpërdrejtë në zvogëlimin e papunësisë dhe përmirësimin e mirëqenies së tyre. Fusha e lëvizjes së lirë të punëtorëve mbulon qasjen në tregun e punës dhe bashkërendimin e skemave të sigurimit social. Aktualisht nuk ka marrëveshje për sigurime sociale mes Kosovës dhe Shteteve Anëtare të BE-së ose shteteve të Zonës Ekonomike Evropiane (ZEE).²⁶⁷ Kjo është për shkak të sistemit të pazhvilluar të sigurimeve në Kosovë i cili është larg prej standardeve të kërkuara të BE-së. Korniza ligjore dhe mekanizmat për zbatim të një skeme të uniformuar për sigurime sociale nuk ekzistojnë. Konkretisht Kosova nuk është anëtare e Kartës së Gjellbër, ka mungesë të plotë të sigurimeve për papunësi, sistem të dobët për sigurime shëndetësore, etj.

Ka pak marrëveshje dypalëshe me disa Shtete Anëtare të BE-së të trashëguara nga ish Republika Socialiste Federative e Jugosllavisë, aktualisht duke u zbatuar vetëm brenda fushës së pensioneve të punësimit, pensioneve familjare dhe pjesërisht për pensionet e aftësisë së kufizuar. Kosova është duke bërë përpjekje që të ripërtërijë marrëveshjet e tilla, në tërë fushëveprimin e tyre, me Zvicrën, Austrinë dhe Gjermaninë.

²⁶⁵ Po aty.

²⁶⁶ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorit dhe Shëndetit, f. 237-241, 113-204.

²⁶⁷ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

Në anën tjetër, ka një numër marrëveshesh për punësim me një numër shtetesh anëtare të BE-së kryesisht për punë sezonale. Megjithatë, këto nuk janë sistematike dhe të qëndrueshme. Skemat për sigurime sociale janë vendimtare për arritjen e marrëveshjeve dypalëshe për punësim me këto shtete, pasi këto të fundit nuk janë të gatshme t'iu lejojnë qasje punëtorëve të Kosovës në tregun e BE-së pa sigurimet adekuate.²⁶⁸

4. Përfshirja e palëve të interesit

Në demokracitë bashkëkohore, politikë-bërja adekuate dhe e qëndrueshme nuk është kompetencë ekskluzive vetëm e politikanëve dhe autoriteteve shtetërore. Përveç plotësimit të parimeve të demokracisë që promovojnë pjesëmarrje dhe gjithëpërfshirje, proceset si integrimi evropian i cili është proces shumë i ngarkuar dhe dinamik, nuk mund të reduktohen vetëm në detyra burokratike shtetërore të menaxhuara vetëm nga institucionet shtetërore. Në të kundërtën, përfshirja e të gjitha palëve relevante të interesit në planifikim dhe zbatim të politikave është thelbësore dhe shumë e nevojshme, pasi që agjenda e integritimit nxitë reforma të thella në të gjitha sferat e shoqërisë.

Koncepti “palë e interesit” në këtë dokument i referohet përkufizimit i cili ngërthen në vete të gjithë akterët e përfshirë në proceset e politikë-bërjes, si institucionet shtetërore po ashtu edhe akterët jo-shtetëror. Sa i përket akterëve jo-shtetëror, ky term përfshinë Organizatat e Shoqërisë Civile (OshC) e po ashtu edhe sektorin privat, sindikatat, grupet e interesit, shoqatat profesionale, institucionet akademike dhe mediat.

Përfshirja e një game të gjerë të palëve të interesit në proceset e politikë-bërjes është një nga themelet kryesore të politikë-bërjes së BE-së e që po ashtu përbën edhe një nga kriteret themelore “horizontale” për aderim. BE promovon në mënyrë aktive përfshirjen e palëve të interesit në shumë mënyra dhe në shumë nivele, formalisht dhe jo-formalisht, duke përfshirë procesin e aderimit. Shumë grupe të interesit, sindikata, interesa të korporatave, OshC janë pjesë e proceseve të politikë-bërjes në nivel të BE-së dhe në nivel kombëtar. Arsyetimi mbizotërues në BE i cili favorizon rëndësinë e përfshirjes së akterëve të ndryshëm të shoqërisë rrjedh nga parimi i saj demokratik, i cili përqendrohet në zvogëlimin e të ashtu-quajturit ‘deficit demokratik’ sa i përket dimensionit të legjitimitetit të politikave dhe legjislacionit. Kështu, së voni në BE dhe më gjerë shohim një zgjerim të kulturës/praktikës së proceseve të ‘vendim-marrjes pjesëmarrëse’ në të gjitha sferat e jetës publike e institucionale. Në Kosovë, Komisioni Evropian përfshinë akterë kombëtar jo-shtetëror në DPSA, në kapacitet konsultativ, dhe i fton ata të kontribuojnë në procesin e hartimit të Raporteve vjetore të Progresit.

Në Kosovë, procesi i përfshirjes së palëve të interesit në planifikim dhe zbatim të politikave ka histori relativisht të shkurtë të zhvillimit. Megjithatë, procesi i pjesëmarrjes dhe përfshirjes së palëve të interesit është përmirësuar vazhdimisht gjatë dekadës së fundit. Palët e interesit janë ftuar të marrin pjesë në bërjen e politikave dhe ligjeve në fusha të ndryshme të politikave në nivele të ndryshme të qeverisjes, edhe pse jo në mënyrë të

²⁶⁸ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorit dhe Shëndetit, f. 237-241, 113-204.

strukturuar dhe të koordinuar. Korniza ligjore është përmirësuar gradualisht, ku tanimë ekziston një kornizë ligjore sipas së cilës përfshirja e palëve të interesit në procesin e politikë-bërjes është e obligueshme. Në këtë mënyrë ajo është bazë e mirë për përmirësimin e procesit të përfshirjes së palëve të interesit. Për me tepër, varësisht nga fazat dhe proceset e zhvillimit, ka pasur disa mekanizma që janë përdorur dhe ende përdoren për të përfshirë palë të ndryshme të interesit në politikë-bërje në nivel kombëtar si dhe në nivel sektorial. Ndonëse këta mekanizma nuk kanë qenë gjithmonë funksional, ata kanë qenë një fillim i mirë për përfshirjen e palëve të interesit në politikë-bërje.

Në përgjithësi si akterët shtetëror po ashtu edhe ata jo-shtetëror të përfshirë në fazën diagnostikuese pajtohen se bashkëpunimi mes palëve të ndryshme të interesit është i dobët dhe i pakënaqshëm.²⁶⁹ Derisa njohja dhe të kuptuarit e rolit të shoqërisë civile nga shërbyesit civil mbetet i ulët, shoqëria civile vazhdon të ketë njohuri të pamjaftueshme për proceset e politikë-bërjes dhe punën e organeve qeverisëse.²⁷⁰

Në njërën anë, Qeveria përballlet me sfida në aspekt të zhvillimit dhe zbatimit të politikave që duhet t'i plotësojnë nevojat e qytetarëve të saj. Në anën tjetër nuk ka kushte adekuate për përfshirje më të madhe të akterëve jo-shtetëror në politikë-bërje. Prandaj, palët e interesit në Kosovë nuk janë të angazhuar mjaftueshëm në zhvillimin e përbashkët të politikave, dhe në një masë të caktuar kjo ndikon gjithashtu në cilësinë e politikave dhe zbatimin e tyre. Më saktësisht, mungesa e përfshirjes adekuate dhe të vazhdueshme të akterëve jo-shtetëror pengon procesin e pasqyrimin të nevojave, të drejtat dhe pritjet e qytetarëve përmes politikave dhe legjislacionit.²⁷¹

Njëra prej problemeve kryesore që pengon procesin e përfshirjes aktive dhe efektive të palëve të interesit konsiderohet të jetë mungesa apo mos funksionimi i mekanizmave konsultues. Më fjalë tjera, ose nuk ka fare mekanizma konsultues në sektorë të caktuar ose ka mekanizma të cilët nuk janë tërësisht funksional. Ekzistimi i mekanizmave të përfshirjes së palëve të interesit dhe funksionimi i tyre është shumë me rëndësi. Megjithatë kjo mbetet vetëm parakusht për angazhim efektiv të palëve të interesit.

Përveç sfidave të ndërlidhura me mos-ekzistencën apo mungesën e mekanizmave funksional të përfshirjes së palëve të interesit, është dëshmuar që pjesëmarrja e palëve të interesit në proceset e zhvillimit të politikave dhe legjislacionit nuk është gjithmonë aktive dhe nuk shfrytëzohet si duhet për shkak të përkushtimit të ulët të palëve të interesit. Procesi ka treguar që edhe në ato raste kur ekzistojnë mekanizma të tillë për konsultim dhe përfshirje të palëve të interesit, pjesëmarrja e tyre nuk është e kënaqshme si në aspekt të sasisë po ashtu edhe në aspekt të cilësisë. Ekziston një pikëpamje e përhapur në mesin e përfaqësuesve të akterëve shtetëror dhe jo-shtetëror se ka mungesë të besimit dhe komunikimit të ndërsjellë mes institucioneve shtetërore dhe palëve të ndryshme të interesit. Kështu, ndonëse kjo situatë është duke pësuar disa ndryshime solide, pasqyra

²⁶⁹ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

²⁷⁰ Qeveria e Kosovës / Zyra e Krye-Ministrit. Strategjia e Qeverisë për Bashkëpunim me Shoqërinë Civile 2013 – 2017. Prill 2013.

²⁷¹ Po aty.

e përgjithshme sa i përket përfshirjes së palëve të interesit mbetet e turbullt.²⁷² Shpesh ndodh që përfaqësuesit nga shoqëria civile, mediat apo përfaqësuesit e akterëve tjerë nuk ftohen të marrin pjesë apo të kontribuojnë në një kohë adekuate me rastin e filimit të një politike apo akti legjislativ. Si pasojë, kjo nuk është duke e penguar vetëm mundësinë për kontribut të vërtetë dhe substancial nga këta akterë por po ashtu tek disa përfaqësues të këtyre akterëve lë përshtypjen se pjesëmarrja e tyre është disi formale ose procedurale, që shpie në mosbesim më të thellë dhe përkushtim më të ulët. Ndodhëse shoqëria civile dhe autoritetet publike kanë role të ndryshme, qëllimi i përbashkët i përmirësimit të jetës së njerëzve mund të arrihet kënaqshëm vetëm nëse mbështetet në besim, që nënkupton transparencë, respekt dhe besueshmëri të ndërsjellë.

Mungesa e pjesëmarrjes aktive e palëve të interesit në shumë raste shkaktohet nga mungesa e kapaciteteve të mjaftueshme për pjesëmarrje dhe dhënie të kontributit të plotë në bërjen, zbatimin dhe monitorimin e politikave. Palëve të interesit shpesh u mungon ekspertiza dhe njohuritë e nevojshme, kapacitetet teknike e njerëzore në fushat përkatëse që ato mbulojnë, që pastaj shpie në pjesëmarrje mjaft pasive, pjesëmarrje sipërfaqësore apo mos-pjesëmarrje. Si shembull, pranohet gjerësisht se edhe pse ka një numër organizatash të shoqërisë civile që kanë vizion dhe objektiva të qarta, ato shpesh, për shkak të kapaciteteve të kufizuara njerëzore dhe financiare të nevojshme për përfshirje aktive, detyrohen të prioritetizojnë dhe përzgjedhin disa prej fushave të politikave në të cilat mund të përfshihen në mënyrë më aktive, dhe ato fusha në të cilat ata kanë ekspertizën e nevojshme dhe do të dëshironin të përfshiheshin por nuk kanë mundësi financiare ta bëjnë atë. Në veçanti kjo është shqetësim i shprehur nga disa OJQ dhe institute me reputacion të avancuar profesional, të cilat ankohen se mekanizmat ekzistues janë të pamjaftueshëm për të siguruar përfshirje në shumë-nivele dhe shumë-dimensionale në proceset e politikave qeveritare.

4.1. Mungesa ose mos funksionimi i mekanizmave për konsultim

Nuk mund të arrihet një përfshirje efektive e palëve të interesit në zhvillimin e politikave pa pasur mekanizma dhe platforma konsultative funksionale për dialog. Mekanizmat dhe platformat iu referohen strukturave të ndryshme në nivelin kombëtar, sektorial apo komunal (siç janë këshillet, grupet punuese, forumet, shoqatat, etj.) të cilat janë themeluar me synim të përfshirjes së palëve relevante të interesit në bërjen, zbatimin dhe monitorimin e politikave. Procesi ka theksuar disa marrëdhënie që duhet të forcohen për të siguruar kontribut më të fuqishëm të të gjitha palëve të interesit. Kjo pjesë përqendrohet në marrëdhëniet e Qeverisë dhe OshC-ve, bashkëpunimin mes qeverisë së nivelit qendror dhe lokal si dhe në dialogun publiko-privat.

Gjatë dekadës së fundit, vëmendja e politikë-bërësve për përfshirjen dhe konsultimin e palëve të interesit në procesin e politikë-bërjes ka pësuar ndryshim të konsiderueshëm. Krahësuar me rregulloret e mëparshme dhe mjaft kufizuese, Rregullorja aktuale e Punës e Qeverisë së Republikës së Kosovës (Nr. 09/2011) ka avancuar çështjen e konsultimit

²⁷² Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

dhe bashkërendimit me të gjitha palët e interesit sa i përket nismave të legjislacionit dhe politikave. Sipas kësaj rregulloreje procesi i konsultimit është obligativ krahasuar me rregulloren e mëparshme në të cilën konsultimi ishte thjeshtë vullnetar. Rregullorja ka katër Nene të cilat e adresojnë konsultimin publik: Neni 32-Konsultimi Publik; Neni 39-Hartimi i procedurave në ministri, Neni 69-Bashkëpunimi i qeverisë me shoqërinë civile, dhe Neni 70-Përgjigjet në pyetjet, nismat dhe propozimet e adresuara tek Qeveria.

Përveç kësaj, në pajtim me Rregulloren e mësipërme, në shtator 2011 është publikuar një Doracak për Konsultim Publik i cili përshkruan tërë procesin e konsultimit publik në raport me proceset e legjislacionit dhe politikave. Doracaku shpjegon se si palët e interesit mund të kontribuojnë në secilën fazë të politikë-bërjes, që nga përcaktimi i agjendës deri tek monitorimi dhe riformulimi i politikave.²⁷³ Tutje ai shpjegon se kush duhet konsultuar dhe format e konsultimit.²⁷⁴ Për me tepër, është shumë me rëndësi që doracaku po ashtu jep udhëzime për përgatitjen e procesit të konsultimit dhe pjesën pasuese të tij.

Rregullorja e Punës së Kuvendit e miratuar në vitin 2010 po ashtu parasheh rregullat për pjesëmarrje të palëve të interesit në takimet e komisioneve parlamentare dhe në dëgjimet publike. Ka edhe akte të tjera ligjore që parashohin dispozita sa i përket konsultimit, siç janë Ligji për Lirinë e Asociimit në Organizatat Jo-qeveritare Nr. 04/L-57, Ligji për Qasjen në Dokumentet Zyrtare Nr. 03/L-215, Ligji për Vetë-qeverisjen Lokale dhe rregulloret komunale për transparencë, Rregullorja Nr. 03/2011 për Shërbimin e Komunikimit Qeveritar me Publikun, Udhëzimi Administrativ Nr. 02/2012 për Procedurat, Kriteret dhe Metodologjinë e Përgatitjes dhe Miratimin e Dokumenteve Strategjike dhe Planet për Zbatimin e Tyre.

Ekzistojnë një numër mekanizmesh formal, të cilët tentojnë të sigurojnë pjesëmarrjen e palëve të interesit dhe procese më të mira të konsultimit dhe bashkërendimit. Megjithatë ekziston një tendencë që mekanizmat e konsultimit shpesh të përdoren vetëm formalisht sa për të respektuar procedurat obligative për konsultim publik në bërjen e politikave dhe legjislacionit. Për me tepër shumë mekanizma ekzistues për konsultim nuk janë të qëndrueshëm për shkak të mungesës së burimeve financiare, teknike dhe operacionale. Si rezultat pas një kohe këta mekanizma nuk takohen rregullisht apo bëhen praktikisht jo-funksional.²⁷⁵

Përkundër përparimit të arritur në aspektin e bërjes së legjislacionit dhe politikave, praktikisht ka mungesë të mekanizmave për angazhimin e palëve të interesit për monitorim. Shumë pak raste mund të hasen në këtë aspekt, siç është për shembull rasti i monitorimit të zgjedhjeve; raste të tilla në nivelin sektorial ose në nivele të veçanta të politikave shpesh mungojnë. Një shembull i mirë i një mekanizmi të tillë mund të merret nga sektori i arsimit ku për çdo vit të gjitha palët relevante të interesit takohen në të ashtuquajturin “Rishikimi i Përbashkët Vjetor” në mënyrë që të vlerësojnë përparimin

²⁷³ Qeveria e Kosovës. Zyra e Krye-Ministrit. Doracaku i Procesit të Konsultimit Publik. Shtator 2011. f. 10-11.

²⁷⁴ Po aty, f. 12-14.

²⁷⁵ Po aty.

në aspektin e zbatimit të Planit Strategjik të Arsimit në Kosovë 2010-2016 dhe për të planifikuar aktivitetet për vitin pasues. Megjithatë, ky është njëri prej rasteve të rralla, i cili përkrahet e promovohet nga partnerët ndërkombëtarë dhe i cili nuk garanton qëndrueshmëri të këtij mekanizmi në planin afat-gjatë.²⁷⁶

Përkundër përparimit të bërë deri me tani, cilësia e përfshirjes së palëve të interesit ndryshon shumë varësisht nga fusha, sektorët dhe nivelet. Edhe në ato raste ku kërkohet përfshirja dhe ekzistojnë mundësitë për konsultim, pjesëmarrja shpesh është e dobët.

- ***Bashkëpunimi mes akterëve shtetëror dhe jo-shtetëror***

Një aspekt i rëndësishëm i forcimit dhe funksionalizimit të mekanizmave për përfshirjen e palëve të interesit është bashkëpunimi mes akterëve shtetëror dhe jo-shtetëror. Është dëshmuar se, përkundër përparimit të konsiderueshëm të arritur në dekadën e fundit në zhvillimin e bazës ligjore për konsultim publik dhe nisma për të strukturuar bashkëpunimin dhe dialogun për politika, procesi dhe mekanizmat për konsultim dhe bashkëpunim mes institucioneve qeveritare dhe akterëve jo-shtetëror nuk janë konsoliduar ende.

Në shumë fusha, bashkëpunimi i akterëve shtetëror dhe jo-shtetëror identifikohet si sfidë kryesore. Për shembull, në fushën e shërbimeve këshilluese, Qeveria e Kosovës ka miratuar Ligjin për Shërbime Këshilluese për Bujqësi dhe Zhvillim Rural, ka përgatitur Strategjinë për Shërbime Këshilluese 2012-2016, dhe po ashtu ka themeluar Departamentin për Shërbime Këshilluese e Teknike. Megjithatë, ndonëse janë ndërmarrë masa të tilla, procesi diagnostikues ka treguar se ka përfshirje të pamjaftueshme të fermerëve në shërbimet këshilluese/shtesë. Kjo është për shkak të numrit të madh të fermerëve që kanë nevojë për përkrahje, numrit të ulët të konsulentëve që ofrojnë shërbime këshilluese, mobilitetit të kufizuar të këshilltarëve, e po ashtu edhe mungesës së qendrave këshilluese.²⁷⁷ Po ashtu dukshëm është vërejtur bashkëpunimi i pamjaftueshëm ndër-institucional mes autoriteteve kompetente qendrore dhe organeve lokale, operatorëve biznesor dhe organizatave të shoqërisë civile në fushën e sigurisë së ushqimit.²⁷⁸ Për më tepër, përveç Këshillave të Veprimit Rinor që tashmë ekzistojnë në nivelin qendror dhe atë lokal si mekanizma kryesor për përfaqësim rinor, politikat rinore nuk pasqyrojnë nevojat e rinisë në nivelin qendror dhe atë lokal.²⁷⁹ Faza diagnostikuese ka theksuar rëndësinë e përfshirjes së sektorit jo-qeveritar në kontekst të ofrimit të përkrahjes për të varurit nga droga në Kosovë, në veçanti përmes ofrimit të kujdesit shëndetësor dhe rehabilitimit, kujdesit social dhe riintegritit e gjithashtu edhe në zhvillimin dhe realizimin e programeve vetëdijësuese për të rinjtë.²⁸⁰

²⁷⁶ Raporti i TRrT mbi Inovacionin, Shoqërinë e Informacionit, Politikat Shëndetësore dhe Sociale. Prill 2013, f. 10-53.

²⁷⁷ Raporti i TRrT mbi Bujqësinë, Zhvillimin Rural, Pylltarinë, Peshkatarinë dhe Sigurinë e Ushqimit, f. 13-16, 38.

²⁷⁸ Po aty, f. 101.

²⁷⁹ Raporti i TRrT mbi Inovacionin, Shoqërinë e Informacionit, Politikat Shëndetësore dhe Sociale, f. 178.

²⁸⁰ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 159.

Në këtë aspekt, ky dokument do të nënvizoj tri mënyra themelore për pjesëmarrje dhe konsultim të palëve të interesit:

Së pari, në pajtim me kornizën ligjore të paraqitur më lartë, konsultimi publik është hap i obligueshëm në procesin legjislativ, që është mirëpritur edhe nga Komisioni i BE-së. Kjo kërkesë përveç Zyrës së Kryeministrit vlen edhe për të gjitha ministrat si dhe Kuvendin. Megjithatë, mënyra se si realizohet konsultimi publik mund të variojë prej informatave dhe komenteve me shkrim deri te tryezat e rrumbullakëta, punëtoritë dhe dëgjimet publike.

Në këtë aspekt, Qeveria, së bashku me platformën e shoqërisë civile CiviKos, kanë zhvilluar Strategjinë Qeveritare për Bashkëpunim me Shoqërinë Civile 2013-2017 e cila, mes tjerash, synon të sigurojë pjesëmarrjen e shoqërisë civile në bërjen dhe zbatimin e politikave e ligjeve. Strategjia i ka katër objektiva kryesore: 1. Sigurimin e pjesëmarrjes së fuqishme të shoqërisë civile në hartimin dhe zbatimin e politikave dhe legjislacionit, 2. Sistemin e kontraktimit të shërbimeve publike nga organizatat e shoqërisë civile, 3. Ndërtimin e sistemit dhe përcaktimin e kriterëve për përkrahjen financiare të OshC-ve, 4. Promovimin e një qasje të integruar për zhvillimin e vullnetarizmit. Zyra e Kryeministrit/Zyra për Qeverisje të Mirë, me ndihmën e CiviKos do të jetë përgjegjëse për koordinimin e tërë procesit të zbatimit të Strategjisë dhe Planit të Veprimit.

Së dyti, ndonëse ende ka shumë hapësirë për përmirësimin e funksionimit të tyre, janë disa shembuj të mirë të përfshirjes dhe konsultimit të palëve të interesit në politikë-bërje siç janë Këshilli Kombëtar Ekonomik, Këshilli Kombëtar për Statistika, Këshilli Ekonomik Social, Këshilli Kombëtar për Integrim Evropian, Task Forca për Integrim Evropian, Këshilli Kombëtar Kundër-Korrupsionit, Këshilli Kombëtar për Hulumtime, Këshillat e Veprimit Rinor Qendror dhe Lokal, Këshilli për Arsim dhe Aftësim Profesional, strukturat ndër-institucionale për politika tregtare (Grupi Punues për Politika Tregtare dhe pesë nën-grupet punuese), Këshilli Konsultativ për NVM, Këshilli për Mbrojtje të Konsumatorit, Këshilli për Akreditim, Këshilli për Raportim Financiar, Këshilli Shtetëror për Pronën Intelektuale dhe Task Forca Kundër Falsifikimit dhe Piratërisë²⁸¹ dhe struktura tjera të ngjashme. Përveç organeve shtetërore, këto struktura po ashtu përfshijnë palë relevante të interesit nga komuniteti i biznesit, academia dhe organizatat jo-qeveritare dhe mund të shërbejnë si shembuj të mirë të mekanizmave formal. Megjithatë, jo të gjithë këta mekanizma janë plotësisht funksional dhe angazhimi aktiv dhe kontributi përmbajtësor i palëve të interesit në politikë-bërje ende nuk është në nivelin adekuat. Përveç kësaj varet shumë nga vetë palët jo-shtetërore të interesit që t'i bindin institucionet publike për rëndësinë e madhe për t'i konsultuar ato.

Përveç mekanizmave të përmendur më lartë, edhe shoqëria civil ka ndërmarrë nisma për të pasur një konsultim më të strukturuar dhe formalizuar në mes të shoqërisë civile dhe Qeverisë, të përkrahura nga një numër platformash. Megjithatë, mekanizmat e

²⁸¹ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorit dhe Shëndetin, f. 9-42, 43-78, 113-204.

tillë nuk janë plotësisht funksional dhe efektiv për shkak se ata nuk janë promovuar sa duhet.

Së treti, përveç politikë-bërjes, përfshirja e palëve të interesit në proceset e monitorimit është vendimtare. Deri më tani ka pasur shumë pak mekanizma monitorues, ndërsa mekanizmat ekzistues për angazhimin e palëve të interesit në fusha dhe sektorë të ndryshëm nuk përdoren sa duhet për këmbim të informatave dhe monitorim. Shoqëria civile është relativisht aktive në monitorimin e zbatimit të politikave, kryesisht të përkrahura nga donatorët.

Ka një numër platformash dhe rrjetesh funksionale të cilat luajnë rolin e tyre si përfaqësuese të anëtarëve të tyre. Shembuj të tillë përfshijnë Rrjetin e Grave të Kosovës apo Demokracinë në Veprim, ku kjo e fundit është një bashkëpunim formal i një numri organizatash që monitorojnë procesin e zgjedhjeve dhe synon të kontribuojë në reformën zgjedhore në Kosovë. Megjithatë, praktika e krijimit të rrjeteve të OshC-ve është relativisht e rrallë, ajo përfshinë numër relativisht të ulët të tyre (prej një numri total rreth 7,000 prej tyre të regjistruara zyrtarisht në MAP, ndonëse vetëm disa qindra janë aktive²⁸²) dhe përqendrohen vetëm në nivel qendror (OshC-të që operojnë në Prishtinë). Rrjeti më i madh aktiv aktualisht është Platforma CiviKos, zyrtarisht e themeluar në shtator 2007. Ajo është një “forum i OshC-ve i hapur për të gjitha OshC-të në Kosovë që janë të përkushtuara të funksionojnë në mënyrë transparente dhe të gatshme të kërkojnë të njëjtën edhe prej Qeverisë dhe institucioneve tjera publike.”²⁸³ CiviKos deri me tani ka arritur numrin e 83 OshC-ve anëtare në tërësi.²⁸⁴ Në nëntor 2007, CiviKos nënshkroi një Memorandum Bashkëpunimi me Qeverinë.²⁸⁵ Ky është dokumenti i parë zyrtar që tregon përkushtimin e ndërsjellë për bashkëpunim institucional dhe partneritet të vërtetë mes Qeverisë dhe shoqërisë civile. Megjithatë, llojet e tilla të nismave nuk janë zhvilluar mjaftueshëm dhe kanë nevojë për konsolidim më të mirë për të siguruar përfshirje efektive të palëve të interesit.

Përveç sfidës së shumë përmendur të OshC-ve të diktuar nga donatorët, një tjetër faktor që pengon përfshirjen e OshC-ve në proceset e politikave ndërlidhet me caktimin e prioritetëve brenda vetë OshC-ve. Në këtë aspekt, përveç faktit që prioritetet e politikave qeveritare nuk i pasqyrojnë mjaftueshëm ato që avokohen publikisht nga OshC-të, një tjetër sfidë e identifikuar nga vlerësime të besueshme neutrale është se OshC-të në Kosovë mbesin mjaft të izoluara nga publiku, interesat e të cilit thonë se i përfaqësojnë ato, dhe ku institutet kryesisht kanë si cak qarqet e politikave kombëtare dhe ndërkom-bëtare në vend që t’i kenë cak qytetarët. Kjo pastaj konsiderohet se kontribuon në distan-

²⁸² Indeksi i Qëndrueshmërisë së OshC-ve 2102: Kosovë, f. 2, <http://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/CS-KM.pdf>.

²⁸³ Platforma CiviKos: Konteksti, <http://www.civikos.net/?page=2,26>.

²⁸⁴ Platforma CiviKos: Anëtarët, <http://www.civikos.net/?page=1,5>.

²⁸⁵ Memorandumi i Bashkëpunimit mes Qeverisë dhe Platformës CiviKos, http://www.civikos.net/repository/docs/Memorandum_of_Understanding_between_the_Government_and_Civikos_Platform.pdf.

cimin e vazhdueshëm të publikut nga proceset politike.²⁸⁶ Prandaj, në mënyrë që OjQ-të të jenë në gjendje të ushtrojnë presion në mënyrë efektive mbi institucionet shtetërore për politikatat që do të adresonin më mirë nevojat e qytetarëve, ato duhet të bëjnë përpjekje të theksuar që në mënyrë efektive të arrijnë deri te publiku i gjerë ashtu që të krijojnë bazën e tyre përfaqësuese, që është themelore për qëndrueshmërinë e tyre.

- *Bashkëpunimi mes niveleve qendrore dhe lokale të qeverisë*

Edhe pse politikatat dhe ligjet bëhen në nivelin qendror, organet përgjegjëse për zbatim e atyre politikave shpesh janë qeveria lokale, ku sipas kornizës ligjore (duke u bazuar në Propozimin Ahtisaari dhe Kartën Evropiane të Vetë-Qeverisjes Lokale) niveli lokal ka afër njëzet kompetenca të vetat dhe një numër kompetencash të deleguara e po ashtu edhe kompetenca të zgjeruara për komunat me shumicë serbe. Këto kompetenca variojnë prej zhvillimit ekonomik lokal deri tek arsimi, shëndetësia dhe shërbimet sociale, rrugët lokale, mjedisi, etj. Derisa qeveria lokale është e pavarur në kompetencat e saj, ministritë e linjës janë partnerë të rëndësishëm pasi që dy nivelet shtetërore bashkëveprojnë në sektorë të ndryshëm të ndërlidhur me përgjegjësitë komunale. Kështu që përfshirja aktive e palëve të interesit në nivel lokal ka rëndësi të veçantë në përfaqësimin dhe mbrojtjen adekuate të interesave të qytetarëve në procesin e politikë-bërjes dhe përformancën dhe shërbimet kualitative institucionale.

Deri më tani, është dëshmuar se bashkëpunimi dhe bashkërendimi mes organeve qendrore dhe lokale në procesin e bërjes dhe zbatimit të politikave dhe legjislacionit është joadekuat dhe i pamjaftueshëm. Shqetësimi i autoriteteve komunale shpesh është që institucionet e qeverisë qendrore nuk i ndajnë informatat, konsultojnë apo përfshijnë ato në proceset e vendim-marrjes që kanë ndikim në qeverisjen lokale. Kështu, konsultimi joadekuat mes nivelit qendror dhe lokal identifikohet si njëra prej arsyeve kryesore që shumë politika dhe ligje përballen me sfida të theksuara gjatë zbatimit në terren. Qeveria qendrore miraton ligje që prekin strukturat e brendshme komunale, caktojnë përgjegjësi të reja pa konsultim paraprak dhe pa ndarë mjetet adekuate financiare e mjete të tjera në mënyrë që të sigurohet zbatimi i plotë i ligjeve (siç është rasti me ligjin për energjinë). Një shembull tjetër është rasti kur para disa vitesh qeveria qendrore e centralizoi inspektoratin e tregut pa konsultimin e madje dhe informimin e komunave për këtë zhvillim.

Procesi i integritimit në BE në nivelin lokal është në gjendje të njëjtë; përfshirja komunale në këtë proces, përgjithësisht ishte shumë e kufizuar deri me tani. Ky proces kryesisht kishte të bënte me raportim, i cili nganjëherë ishte penguar nga gabimet institucionale dhe sistematike që kanë rezultuar në mos raportimin e komunave për 2-3 periudha raportuese. Komunat nuk janë të përfshira në procesin e DPSA-së, dhe Qeveria nuk ka paraparë që komunat të përfshihen në procesin e negociatave për MSA-në, të cilat pritet që të fillojnë më vonë gjatë këtij viti.

Në anën tjetër, departamenteve komunale në shumë raste u mungojnë kapacitetet që të

²⁸⁶ Indeksi i Qëndrueshmërisë së OshC-ve 2102: Kosovë, f. 2, <http://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/CS-KM.pdf>.

marrin pjesë aktivisht në politikë-bërje. Ato shpesh luajnë rol reagues e jo proaktiv në proceset e politikave. Edhe kur përfshihen e konsultohen, komunat nuk janë të informuara mirë me zhvillimet e fundit, kanë të dhëna joadekuate dhe si rezultat nuk arrijnë t'i bindin partnerët.

Në vitin 2001, Asociacioni i Komunave të Kosovës (AKK) u themelua si përfaqësuese e interesave të përgjithshme të autoriteteve lokale. Ky mekanizëm luan rol të rëndësishëm në konsultimin mes vetë komunave e po ashtu edhe në adresimin e sfidave kryesore të nivelit lokal në nivel qendror. AKK-ja si organ kryesor përfaqësues i komunave po ashtu shërben si derë e parë për të gjitha palët e interesit në proceset e konsultimit. Megjithatë, themelimi i një asociacioni të ri që buron nga marrëveshja e arritur në negociatat Kosovë-Serbi mund të krijojë pabarazi dhe ndërlikime tjera në përfaqësimin e interesave komunale.

Ndryshe prej Kosovës, niveli lokal i qeverisjes në BE ka rol të rëndësishëm në bërjen dhe zbatimin e politikave. Në planin afat-gjatë, edhe institucionet lokale të Kosovës do të kenë nevojë të luajnë këtë rol. Avancimi i procesit të integrimit evropian të Kosovës patjetër do të kërkojë rritje graduale të përfshirjes komunale si njëra nga institucionet ekzekutive më të rëndësishme që duhet të zbatoj reformat. MSA do të ketë implikime ligjore dhe institucionale për komunat në një numër të kompetencave të tyre, duke përfshirë, por jo vetëm prokurimin dhe menaxhimin publik financiar, bujqësinë dhe zhvillimin ekonomik lokal, mbrojtjen mjedisore, respektimin e të drejtave të njeriut, etj. Procesi i liberalizimit të vizave ka dëshmuar se reformat nuk mund të realizohen pa qeveritë lokale dhe se decentralizimi është parësor për menaxhimin e suksesshëm të riatdhesisimit të personave të kthyer. Prandaj, sa më herët që të krijohen mekanizmat e duhur për përfshirje komunale më shpejtë do të lehtësohet avancimi i reformave të nevojshme dhe procesi i integrimit në BE në përgjithësi.

Shumë përgjegjësi për planifikim dhe zbatim u decentralizuan në nivelin lokal në kuadër të procesit të decentralizimit, megjithatë në praktikë autoritetet lokale përballen me sfida reale në zbatimin e tyre. Ka dilema të vazhdueshme në ndarjen e përgjegjësi dhe burimeve financiare mes dy niveleve shtetërore, ndërsa korniza relevante rregullative ende është në zhvillim e sipër. Sfiduese mbetet ndërhyrja në autonominë e qeverisjes lokale dhe ndarja joadekuate e burimeve financiare për t'iu përshtatur përgjegjësi komunale dhe për të siguruar zbatimin adekuat të ligjeve dhe politikave. Bashkë me mungesën e bashkëpunimit efektiv në mes të institucioneve qendrore e lokale, këto sfida ngadalësojnë procesin e ushtrimit të përgjegjësi përkatëse të decentralizuara nga Komunat dhe nuk krijojnë mundësi për zhvillim të kapaciteteve.

- *Dialogu publiko-privat*

Dialogu publiko-privat është një instrument i rëndësishëm për promovimin e nevojave të sektorit privat duke i dhënë sektorit privat mundësinë për të ngritur zërin në politikë-bërje. Në të njëjtën kohë, është njëra prej mënyrave më të mira që Qeveria të kuptoj nevojat e sektorit privat. Kjo është shumë me rëndësi për të nxitur rritjen dhe zhvillimin e sektorit privat.

Takimet e rregullta tremujore të Këshillit Konsultativ për Biznes vazhduan deri me 2012. Për shkak të faktit se ky format nuk iu shërbejë në mënyrë efektive nevojave të dialogut publiko-privat, Ministria e Tregtisë dhe Industrisë tani synon të gjejë e themelojë një format më të mirë i cili do të bënte dialogun Publiko-Privat shumë më efektiv. Kjo po ashtu parashihet me draft Ligjin e ri për Themelimin e një Agjencie për Zhvillim dhe Promovim të Sektorit Privat.

Kosova ende nuk e ka një dialog publiko-privat plotësisht funksional për sektorë të veçantë të ekonomisë që do të kontribuonte në krijimin e një klime më të mirë biznesore duke përkrahur funksionimin e kompanive. Në këtë aspekt, dialogu publiko-privat për sektorë të veçantë ekonomik me prioritet për përmirësimin e bilancit tregtar negativ të Kosovës mbetet i dobët dhe josistematik. Në fushën e NVM-ve, Këshilli Konsultativ për NVM-të mbetet i dobët në aspekt të formatit të tij, funksionimit dhe arritjen e rezultateve të politikave. Si i tillë, ky organ mbetet i paaftë për të ndikuar në dizajnimin dhe zbatimin e politikave të NVM-ve. Për më tepër, substanca e dialogut publiko-privat në këtë fushë duhet të forcohet me qëllim që t'iu mundësohet institucioneve qeveritare që të reagojnë me kohë dhe në mënyrë adekuate ashtu që të adresojnë çështjet me të cilat përballen NVM-të dhe për t'i përshtatur politikat e tyre në interes të rritjes dhe zhvillimit të NVM-ve.²⁸⁷ I fundit por jo më pak i rëndësishëm, niveli i ulët i përfshirjes së palëve të interesit që përfaqësojnë ndërmarrësit, punëtorët dhe konsumatorët në hartimin e politikave publike që është shumë i rëndësishëm për përmirësimin e transparencës, e po ashtu edhe të cilësisë dhe efektivitetit të politikave, e po ashtu edhe performancës së dobët të institucioneve në këto fusha të politikave. Bërja e institucioneve publike reaguese ndaj nevojave të sektorit privat kërkon dialog të shëndoshë dhe produktiv mes tyre. Procesi i diagnozës ka theksuar që nevojiten përpjekje të mëtejme për të avancuar komunikimin, bashkëpunimin dhe bashkërendimin mes akterëve relevantë.²⁸⁸

Në përgjithësi, Kosova nuk ka dialog tërësisht funksional publiko-privat në mesin e palëve të interesit. Nevojat dhe sugjerimet e komunitetit të biznesit nuk pasqyrohen mjaftueshëm në zhvillimin e politikave dhe legjislacionit.²⁸⁹ Tutje, procesi ka treguar se shoqatat biznesore dhe palët tjera relevante të interesit kanë kapacitete të pamjaftueshme për zhvillim, zbatim dhe monitorim të politikave dhe legjislacionit.²⁹⁰ Për më tepër palët relevante të interesit në këtë fushë nuk janë të mjaft të specializuara ashtu që të gjithë sektorët ekonomik që kontribuojnë në rritje dhe konkurrencë të jenë në gjendje t'i përfaqësojnë interesat e tyre në mënyrë efektive.²⁹¹

Ka nevojë për krijimin e kushteve më të mira për rrjetëzim dhe bashkëpunim të palëve

²⁸⁷ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorit dhe Shëndetit, f. 38, 66, 68, 81.

²⁸⁸ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

²⁸⁹ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorit dhe Shëndetit, f. 237-241.

²⁹⁰ Po aty.

²⁹¹ Po aty.

të interesit me homologët e tyre në rajon, shtetet anëtare të BE-së dhe në nivel të BE-së, që eventualisht do të kontribuonte në forcimin e kapaciteteve të tyre profesionale. Palët e interesit nuk luajnë rol të rëndësishëm në këmbimin e informatave dhe vetëdijësimin e publikut, në aspektin e përshpejtimin të përafrimit me standardet e BE-së e po ashtu edhe respektimin efektiv, zbatimin dhe përmbarimin e legjislacionit dhe politikave. Pastaj nuk ka vetëdije të mjaftueshme të qytetarëve/publikut për të drejtat e konsumatorëve dhe të drejtat e tyre.²⁹²

4.2. Niveli i ulët i pjesëmarrjes së palëve të interesit

Përveç krijimi të mekanizmave të qëndrueshëm për konsultim, palët e interesit duhet të jenë në gjendje të udhëheqin dhe marrin pjesë në procese konsultative e po ashtu edhe të kontribuojnë substancialisht në vendim-marrje dhe zbatim të politikave. Përfshirja e palëve të interesit dhe pjesëmarrja aktive është po ashtu në masë të madhe një përvojë e cila mësohet, pasi që pjesëmarrja e vazhdueshme mundëson kontribut më cilësor dhe ndikim më të madh në procesin e politikë-bërjes. Njëra prej aspekteve kryesore në këtë aspekt është zbatimi i dobët i ligjit për qasje në dokumentet zyrtare i cili më pas e bën procesin e pjesëmarrjes së palëve të interesit më të vështirë. Sipas një studimi të fundit, vetëm 30% e kërkesave për informim publik të adresuara tek institucionet publike kanë pranuar përgjigje. Kjo në veçanti vlen sa i përket shpenzimeve publike, dokumenteve gjyqësore dhe raporteve financiare të partive politike.²⁹³ Përveç kësaj, duke pasur parasysh faktin se Kosova është vend me traditë të re të përfshirjes së qytetarëve dhe përfaqësuesve të palëve të ndryshme të interesit në proceset institucionale, niveli dhe larmia e mjeteve dhe praktikave për sigurim dhe promovim të përfshirjes është mjaft i kufizuar.

Shumica e palëve të interesit në Kosovë, qoftë shtetëror ose jo-shtetëror, nuk kanë profil dhe fushëveprim të qartë të aktiviteteve e po ashtu as kapacitete të nevojshme, si parakusht themelor për një pjesëmarrje më efektive.

Mandati dhe roli i institucioneve shtetërore përkufizohet me anë të akteve ligjore dhe me planet zhvillimore strategjike (aty ku ekzistojnë). Megjithatë, procesi diagnostikues tregoi se vetëm aktet dhe rregulloret e tilla ligjore nuk janë të mjaftueshme pa pasur një vizion afat-gjatë institucional e po ashtu edhe pa kapacitete konsultuese.²⁹⁴

Duke pasur parasysh përkufizimin e akterëve jo-shtetëror, është shumë e vështirë të matet pjesëmarrja e tyre në proceset e politikë-bërjes. Akterët jo-shtetëror në Kosovë janë të shumëllojshëm, që ofron një bazë të mirë për avancimin e politikë-bërjes, pasi që ata ofrojnë vlera dhe interesa të ndryshme në procesin e vendim marrjes dhe monitorimin e politikave. Megjithatë, këta të fundit do të duhej të bënin më shumë përpjekje për ta

²⁹² Po aty.

²⁹³ Shteti 30% i qasshëm për qytetarët, Jeta në Kosovë, f. 8, http://gazetajnk.com/repository/docs/Raporti_per_qasje_ne_dokumente_publike_final_40191_779858.pdf.

²⁹⁴ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

avancuar kapacitetet e tyre dhe për të zgjeruar tutje fushëveprimin e tyre. Si rezultat, procesi konsultativ nuk është mjaft i orientuar kah përmbajtja ndërsa potenciali i tyre për të ndikuar politikë-bërjen në të mirë të shoqërisë në përgjithësi nuk shfrytëzohet maksimalisht. Për më tepër, mbizotëron vlerësimi i përgjithshëm se shumë akterë jo-shtetërorë janë mjaft të varur nga projektet e shtyra nga donatorët sidomos organizatat që kanë vështirësi në sigurimin e mjeteve operative bazike.

Problemet kryesore sa i përket pjesëmarrjes dhe kontributit cilësor të palëve të interesit ndërlidhen me mungesën e kornizës së konsoliduar strategjike dhe ndërtimit të strukturuar të kapaciteteve njerëzore dhe institucionale. Për më tepër, duhet të krijohet një gamë para-kushtesh për përfshirje dhe pjesëmarrje të palëve të interesit, veçanërisht sa i përket pjesëmarrjes së akterëve jo-shtetërorë me theks të veçantë në qasjen më të mirë në informata, fushëveprim më të përqendruar dhe kapacitete më të mira.

- *Shërbimi civil*

Shërbimi civil ka rol kryesor në përfshirjen e palëve të interesit në vendim-marrje. Me kohë qasja e zyrtarëve shtetëror sa i përket përfshirjes së palëve të interesit dhe dialogut civil në përgjithësi është duke ndryshuar nga një bashkëpunim *ad hoc* në një bashkëpunim më të strukturuar. Prapëseprapë, numri i shërbyeseve civil që e kuptojnë nevojën dhe përfitimin e bashkëpunimit me palët tjera të interesit ende është i kufizuar. Në këtë aspekt, shumica e institucioneve në të gjitha nivelet ballafaqohen me kapacitete të pamjaftueshme për t'iu përmbajtur kërkesave aktuale.

Faza diagnostikuese ka treguar se shërbyeseve civil shpesh u mungojnë kapacitetet dhe njohuritë e nevojshme për të realizuar konsultimin e nevojshëm me palët relevante të interesit. Kjo mungesë shpesh rezulton në frikën e shërbimit civil nga konsultimi, në konsultim sipërfaqësor apo madje edhe fare mos konsultim. Problem tjetër me rëndësi është që palëve të interesit shpeshherë nuk u dërgohen informata paraprakisht që ata të jenë në gjendje të japin kontributin e tyre. Përveç kësaj nuk ka informata pasuese për procesin nga shërbimi civil në raport me palët relevante të interesit, që në shumë raste shpie në mos-interesim të palëve të interesit për pjesëmarrje.

Në shumë sektorë, siç është për shembull zhvillimi i rinisë dhe mbrojtja sociale²⁹⁵, mungesa e bashkëpunimit dhe bashkërendimit konsiderohet një nga problemet kryesore. Në anën tjetër, vetëdija në rritje e publikut dhe palëve tjera të interesit për çështjet si pylltaria²⁹⁶, të drejtat e konsumatorit, të drejtat e pronësisë intelektuale, vetëdijësimi për politikat biznesore dhe konkurruese etj.²⁹⁷, tregohet të jetë e pamjaftueshme. Për më tepër, vetëdijësimi i shoqërisë civile nga autoritetet publike mbi bazën ligjore dhe mekanizmat për konsultim publik konsiderohet i pamjaftueshëm.²⁹⁸

²⁹⁵ Raporti i TRrT mbi Inovacionin, Shoqërinë e Informacionit, Politikat Shëndetësore dhe Sociale, f. 178-179.

²⁹⁶ Raporti i TRrT mbi Bujqësinë, Zhvillimin Rural, Pylltarinë, Peshkatarinë dhe Sigurinë e Ushqimit, f. 75.

²⁹⁷ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorit dhe Shëndetin, f. 237-241.

²⁹⁸ Raporti i Vlerësimit të Nevojave, Asistenca Teknike për Organizatat e Shoqërisë Civile (ATOSHC), Tetor 2011, f. 25.

Përgjithësisht, përveç ndryshimit të shërbimit civil në dekadën e fundit drejtë një qasje pak më të hapur dhe më të strukturuar ndaj përfshirjes së palëve të interesit në bërjen e politikave dhe legjislacionit, ai ende mbetet mjaft jo-transparent dhe i mbyllur për aktet jo-shtetëror. Shërbimi civil ende nuk e konsideron kontributin dhe ekspertizën nga jashtë si shumë të nevojshëm dhe të rëndësishëm për bërje dhe zbatim realist të politikave dhe përgjithësisht përfshirja e tyre mbetet mjaft formal dhe sipërfaqësor.

- *Aktet jo-shtetëror*

Edhe pse gjatë dekadës së fundit janë implementuar shumë aktivitete për ndërrimin e kapaciteteve, procesi diagnostifikues ka treguar se përfshirja dhe konsultimi i pamjaftueshëm ndërlidhet me kapacitetet e aktet jo-shtetëror, duke përfshirë mediat, që në mënyrë substanciale të marrin pjesë në politikë-bërje dhe monitorim të proceseve. Shumë aktet jo-shtetëror janë në konsolidim e sipër në aspektin e resurseve financiare dhe njerëzore, dhe me kohë do të plotësojnë boshllëqet në politikë-bërjen e institucioneve publike.

Aktet jo-shtetëror, veçanërisht OshC-të kanë mungesë të kapaciteteve të duhura për planifikim strategjik, menaxhim dhe qeverisje, kapacitete për të mobilizuar burimet e tyre apo kapacitetet për të avancuar llogaridhënien dhe për të rritur legjitimitetin. Ekziston një vlerësim i përgjithshëm se prioritetet e shoqërisë civile i pasqyrojnë prioritetet e donatorëve ndërkombëtarë²⁹⁹ duke i bërë kështu aktivitetet e shoqërisë civile të udhëhequra kryesisht nga donatorët më shumë sesa nga interesat e komunitetit. Burimet njerëzore brenda shoqërisë civile tregojnë se ka vështirësi të mëdha në mobilizimin e stafit të aftë e profesional për shkak të pamundësisë për rritjen e fondeve institucionale nga burimet alternative përveç financimit nga donatorët, dhe kjo i rrezikon OshC-të nga ndryshimi i shpeshtë i stafit, duke e bërë këtë pikën më të dobët në tërë sektorin.³⁰⁰ Për më tepër, sektori ka mungesë të informatave të mjaftueshme për parimet kryesore të shoqërisë civile, veçanërisht sa i përket qeverisjes së mirë, transparencës, dhe llogaridhënies së OshC-ve. Zakonisht, organet e tyre qeverisëse themelohen vetëm formalisht, ndërsa nuk shfrytëzohen në praktikë.³⁰¹

Për shembull, procesi ka treguar se në fushën e zhvillimit rural procesi ka treguar se ekziston organizim i dobët i komunitetit rural për të adresuar dhe përfaqësuar nevojat e tyre.³⁰² Derisa në fushën e tregtisë dhe industrisë, kapacitetet e shoqatave biznesore për zhvillimin e politikave konsiderohen si të pamjaftueshme.³⁰³

Mediat janë një faktor i rëndësishëm që forcon rolin e balancit të pushtetit dhe burimit të informacionit për qytetarët. Mediat do të duhej të përfshiheshin në secilën fazë të

²⁹⁹ Po aty. f. 16.

³⁰⁰ Po aty. f. 25.

³⁰¹ Po aty.

³⁰² Raporti i TRrT mbi Bujqësinë, Zhvillimin Rural, Pylltarinë, Peshkatarinë dhe Sigurinë e Ushqimit, f. 38.

³⁰³ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorit dhe Shëndetin, f. 237-241.

politikë-bërjes, nga formulimi i problemit deri te monitorimi dhe vlerësimi i politikave. Edhe pse mediat në Kosovë janë përgjithësisht aktive, ato nuk ushtrojnë rregullisht ndikim të rëndësishëm mbi procesin e vendim-marrjes politike dhe për politika, pa marrë parasysh që ato luajnë rol të rëndësishëm në sjelljen e çështjeve në vëmendjen e publikut dhe në formësimin e opinionit të publikut. Një shembull i mirë ishte Kodi i ri Penal i Kosovës në fillim të vitit 2013 ku mediat luajtën rol të rëndësishëm në heqjen e dy ne-neve të cilat u kundërshtuan shumë nga gazetarët. Prapëseprapë, në veçanti sa i përket çështjeve të integritetit në BE, mediat në Kosovë shumë shpesh janë të prira t'i paraqesin çështjet dhe problemet shumë sipërfaqësisht për shkak të mungesës së njohurive dhe ekspertizës së specializuar për fushat dhe çështjet që ato ngrisin.

Në Kosovë mediat janë të prira që kryesisht të mbulojnë temat e nivelit të lartë siç janë korrupsioni dhe ngjarjet ditore politike. Nuk ka shumë raste kur mediat vërtetë janë përqendruar në raportimin dhe analizimin e po ashtu edhe hetimin e çështjeve në fusha specifike të politikave. Shembuj të mirë në këtë aspekt përfshijnë Kosovo 2.0³⁰⁴ dhe Rrjeti Ballkanik për Gazetari Hulumtuese -BIRN³⁰⁵, të cilat përcjellin dhe hulumtojnë çështje siç janë gjykatat, shërbimet publike, çështjet sociale dhe çështjet policore.

Në anën tjetër, autoritetet publike jo gjithmonë janë shumë të hapura dhe transparente, duke përfshirë këtu edhe mediat.³⁰⁶ Ka shumë raste që shumë institucione publike nuk kanë zyrtarë për komunikim dhe informim – ose janë të prira të funksionojnë për ca kohë pa zyrtarë të tillë – dhe kjo krijon vështirësi për mediat në marrjen e informatës së duhur dhe me kohë për punën e autoriteteve publike. Mungesa e transparencës dhe marrëdhënia konstruktive mes mediave dhe autoriteteve publike ka krijuar një marrëdhënie mosbesimi mes tyre dhe shumë shpesh mediat përfundojnë duke raportuar në mënyrë të pasaktë derisa autoritetet publike paraqiten në media në mënyrë të gabuar, që si rezultat çon në boshllëk dhe mosbesim më të madh mes tyre. Prandaj sinqeriteti, transparenca dhe marrëdhënia konstruktive në mesin e autoriteteve publike është element shumë i rëndësishëm i politikë-bërjes, zbatimit dhe monitorimit.

Gjithashtu, procesi ka treguar se qeveria nuk ka krijuar mundësi të mjaftueshme për zhvillim për akterët jo-shtetëror. Nuk janë formalizuar ende marrëdhëniet mes autoriteteve publike me akterët jo-shtetëror, në veçanti me shoqërinë civile. Nuk ka asnjë program formal për përkrahje financiare dhe programe për zhvillim të kapaciteteve njerëzore për shoqërinë civile. Si shtesë akterët jo-shtetëror nuk janë nxitur mjaftueshëm që të krijojnë marrëdhënie të reja me homologët e tyre në nivelin rajonal e të BE-së, që do të ofronte mundësi për shkëmbimin e përvojave dhe kështu të forcoj rolin e tyre në politikë-bërje, zbatim dhe monitorim.

³⁰⁴ Faqja e internetit e Kosovo 2.0: <http://www.kosovotëopointzero.com/en>.

³⁰⁵ Faqja e internetit e BIRN-it në Kosovë: <http://birn.eu.com/en/network/birn-kosovo-home>.

³⁰⁶ Shteti 30% i qasshëm për qytetarët, Jeta në Kosovë, f. 8, http://gazetajnk.com/repository/docs/Raporti_per_qasje_ne_dokumente_publike_final_40191_779858.pdf.

5. Mungesa e marrëdhënieve kontraktuale me BE-në

Pesë vite pas shpalljes së pavarësisë, marrëdhëniet mes Kosovës dhe BE-së kanë avancuar me ritëm të ngadalshëm. Kosova ka marrëdhënie formale me BE-në: ajo vazhdon të merr pjesë në Dialogun për Politikat e Stabilizim-Asociimit dhe kështu deri më tani është raportuar rregullisht për përparimin e arritur në procesin e Integritimit Evropian. Në janar 2012 ka filluar Dialogu për Liberalizimin e Vizave ndërsa Udhërrëfyesi për Liberalizimin e Vizave është dorëzuar tek institucionet e Kosovës në qershor 2012.

Me 28 qershor 2013, Këshilli Evropian ka vendosur të fillojë negociatat për Marrëveshjen për Stabilizim dhe Asociim mes Kosovës dhe BE-së. Ky ishte rezultat i përparimit të arritur në arritjen e marrëveshjeve me Serbinë mbi normalizimin e marrëdhënieve mes dy vendeve, pas vlerësimit pozitiv sa i përket përmbushjes së standardeve të përcaktuara në studimin e fizibilitetit me 2012 në sundimin e ligjit, administratën publike, mbrojtjen e pakicave dhe tregti. Deri me tani, Kosova nuk ka kurrfarë marrëdhënie kontraktuale me Bashkimin Evropian, megjithatë, pritet që negociatat për MSA-në do të fillojnë në vjeshtë 2013.³⁰⁷

Ka një gamë faktorësh kryesorë të brendshëm e të jashtëm që kontribuojnë në marrëdhëniet me BE-në. Faktorët e brendshëm ndërlidhen me progresin e ngadalshëm të Kosovës në zbatimin e reformave të nevojshme për të forcuar administratën publike dhe sundimin e ligjit, në veçanti në luftën kundër krimit të organizuar dhe korrupsionit, reformën gjyqësore dhe lirinë e shprehjes. Sfida tjera kryesore të theksuara në studimin e fizibilitetit ndërlidhen me forcimin e mëtejshëm të kornizës legjislative dhe institucionale dhe kapacitetet për të zbatuar përkushtimet sipas marrëveshjes për MSA-në. Përkundër përpjekjeve të bëra, Kosova përballlet me nevojën për t'u angazhuar në procese të shumëfishta njëkohësisht, siç janë konsolidimi i shtetit, zhvillimi ekonomik dhe objektivi i gjithmbarshëm për anëtarësim në BE. Në këtë aspekt, Kosova ka nevojë të jetë me proaktive dhe të arrij përparim në zbatimin e legjislacionit dhe politikave duke u dhënë prioritet dhe duke u përqendruar më shumë në burimet njerëzore dhe buxhetore për adresimin e kërkesave të BE-së. Megjithatë, institucionet e Kosovës shpesh përbalen me presionin për adresimin e prioritetëve garuese siç janë investimi në sektorin e transportit e po ashtu edhe prioritetet tjera qeveritare.

Sa i përket faktorëve të jashtëm, mos-njohja nga pesë Shtetet Anëtare të BE-së dhe mungesa e konsensusit të BE-së për Kosovën paraqet një sfidë të madhe për vendosjen e marrëdhënieve kontraktuale me BE-në. Në këtë aspekt mos-njohja po ashtu ndikon në procesin e liberalizimit të vizave, pasi që është e pamundur për Kosovën që të përmbush disa kriteret të vëna nga BE brenda Udhërrëfyesit për Liberalizimin e Vizave. Për shembull, aktualisht është e pamundur për Kosovën që të anëtarësohet apo të nënshkruajë marrëveshje me BE-në dhe në organizatat dhe nismat rajonale si në EUROPOL, EUROJUST, FRONTEX, EASO, EMCDDA, etj.

³⁰⁷ Përfundimet e Këshillit Evropian të 28 qershorit 2013, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/137634.pdf; takimi i katërt plenar i Dialogut për Stabilizim dhe Asociim i mbajtur në Prishtinë me 22 korrik 2013, <http://www.mei-ks.net/?page=2,5,711>.

Si shtesë, mos-njohja nga shtete tjera dhe mungesa e anëtarësimit në organizmat ndërkombëtar, ne veçanti në Kombet e Bashkuara dhe Organizatën Botërore të Tregtisë, po ashtu është duke ndikuar negativisht në kapacitetet e Kosovës për t'u angazhuar në marrëdhënie kontraktuale me akterë e organizata të ndryshme ndërkombëtare, në veçanti me BE-në.

Faktorë shtesë të jashtëm që shpijnë në progresin e ngadalshëm mendohet të jenë çështjet rreth paragjytimeve, imazhit të tranzicionit dhe shtetit të pas-luftës me korrupsion të përhapur dhe krim të organizuar të vazhdueshëm të cilat sigurisht kanë ndikim negativ në pozitën e Kosovës në marrëdhëniet ndërkombëtare.

Për shkak të faktorëve të lartë-përmendur (të brendshëm e të jashtëm) Kosova është dukë përparuar ngadalë në procesin e Integritimit Evropian. Kjo e bën Kosovën shtetin e vetëm në rajon pa marrëdhënie kontraktuale me BE-në dhe të vetmin shtet në Ballkan që nuk ka përfituar nga liberalizimi i vizave me BE-në. Përkundër kësaj, Kosova ka shkallë relativisht të ulët të përfitimit nga programet e ndryshme të BE-së në fushat përkatëse. Procesi tregon se njëra prej sfidave për një shkallë të tillë të ulët të përfitimit nga programet e BE-së ndërlidhet me kapacitetet njerëzore dhe teknike të pamjaftueshme dhe nevoja për organizim më të mirë për të përfituar nga programet përkatëse dhe buxheti i nevojshëm i kërkuar për anëtarësim në programe të tilla.

5.1. Mospërbushja joefektive e kriterëve për integritim në BE

Një shtet që aspirojnë të anëtarësohet në BE kërkon të përmbush dhe arrijë disa kriterë për aderim që kryesisht janë Kriteret e Kopenhagës të pasqyruara përmes *Acquis* së BE-së. Përbushja e kriterëve të tilla kërkon reforma të mëdha që duhet t'i ndërmarrë një shtet nëse synon të bëhet shtet anëtar i BE-së. Shpejtësia dhe efektiviteti i përmbushjes së kriterëve varet në masë të madhe nga përkushtimi dhe kapacitetet për të ndërmarrë dhe zbatuar reformat.

Përbushja e kriterëve të Kopenhagës përmbledh reforma të ndërlidhura në konsolidimin e sundimit të ligjit, forcimin e reformës së administratës publike, mbrojtjen e pakicave, reformat në tregti dhe zbatimin e marrëveshjes rajonale. Kjo përshkruhet më së miri në objektivat afat-shkurta të Komisionit Evropian (të përmbledhura në Studimin e Fizibilitetit për MSA-në me Kosovën) dhe në rrugën përpara. Planifikimi dhe zbatimi i reformave të nevojshme pengohet nga administrata publike e dobët që karakterizohet nga kapacitete të kufizuara njerëzore dhe institucione që performojnë dobët (shiko Kapitullin 1). Prandaj, sfidat kryesore mbesin në fushën e demokracisë dhe sundimit të ligjit; gjyqësinë dhe luftën kundër korrupsionit, kur Raportet e Progresit të KE-së vazhdimisht theksojnë përparim të kufizuar (shiko Kapitullin 2). Tutje, përveç zbatimi të reformave fillestare themelore, Kosova përballlet me sfida të mëdha për të siguruar ekonominë plotësisht funksionale të tregut që është në gjendje të përballlet me forcat e tregut brenda BE-së (shiko Kapitullin 3).

Studimi i Fizibilitetit për Kosovën ka pranuar se vazhdon themelimi dhe konsolidimi i strukturave të Kosovës për Integritim Evropian, duke theksuar strukturat e fundit si

Këshilli Kombëtar për Integrim Evropian i kryesuar nga Presidentja dhe Task Forca për Integrim Evropian e themeluar nga Ministria për Integrime Evropiane.

Si shteti i ri, Kosova ka arritur të ndërmarrë një numër të konsiderueshëm reformash në aspektin e miratimit të legjislacionit dhe reformimit të institucioneve. Hapa të rëndësishëm për të përmirësuar administratën publike janë ndërmarrë duke zbatuar rishikimin funksional vertikal e horizontal të organeve ekzekutive. Megjithatë, kjo nuk është përcjellë me zbatim efikas e të kënaqshëm në terren. Për me tepër procesi ka treguar se ekziston përkushtim i pamjaftueshëm i institucioneve të Kosovës për të ndërmarrë reformat e nevojshme në procesin e Integritimit në BE. Masat e monitorimit dhe mekanizmat për të siguruar llogaridhënie më të mirë dhe përkushtim të institucioneve të Kosovës janë të dobëta dhe joefektive. Prandaj pengesa për të zbatuar planin e veprimit dhe strategjinë për administratën publike dhe të gjitha masat e ndërlydhura, dhe dëshmimi se ajo është e gatshme të depolitizojë e profesionalizojë shërbimin civil dhe t'i fuqizojë kapacitetet njerëzore është ende e vlefshme dhe e rëndësishme.

Kosova ka vënë në funksion elemente të rëndësishme të kornizës legjislative të nevojshme për luftimin e korrupsionit. Megjithatë, sfida kryesore për qeverinë është që në mënyrë efektive të zbatohet legjislacioni i saj kundër-korrupsion duke dëshmuar përkushtim të qartë për të arritur rezultate në luftën kundër krimit të organizuar. Në ndërlydhje me sektorin e sundimit të ligjit, gjyqësori i dobët, grumbulli i rasteve të trashëguara në gjykata dhe paaftësia që me kohë të trajtohen rastet e po ashtu edhe mungesa e përmbarimit të vendimeve të Agjencisë Kundër-korrupsion të ndërlydhura me konfliktin e interesit mbesin sfidat kryesore për t'u adresuar.

Kur vie çështja tek zhvillimi ekonomik, korrupsioni (bashkë me informalitetin ekonomik, evazionin fiskal dhe kontrabandën) përfaqëson një rën prej sfidave kryesore të identifikuara në ndërlydhje me tregtinë. Dobësitë në luftën kundër korrupsionit kontribuojnë drejtpërdrejtë në ekonominë joformale, që ende konsiderohet të jetë relativisht e madhe. Sfida e të pasurit të një sektori të madh joformal, pastaj, zvogëlon bazën tatimore dhe efikasitetin e politikave ekonomike. Në fushën e NVM-ve, një anketë e OECD-së me 2012 me biznese nëpër tërë rajonin ka treguar se korrupsioni shihet të jetë pengesa më e madhe për zhvillimin e NVM-ve. Në të njëjtën kohë, korrupsioni brenda institucioneve relevante përgjegjëse dhe paaftësia për të kontrolluar korrupsionin (dhe krimin e organizuar) konsiderohet të jetë në mesin e faktorëve kryesorë që kanë ndikim negativ sa i përket zhvillimit të ekonomisë së Kosovës në nivelin që do të jetë në gjendje të garojë dhe të përballat me forcat e tregut brenda BE-së. Në fund, kjo ndikon në qeverisjen ekonomike, e cila ende përballat me sfida të rënda, pasi që korrupsioni po ashtu ka ndikim negativ në mjedisin biznesor dhe buxhetin kombëtar dhe ndikon në jetën e përditshme të qytetarëve në fushat si shëndetësia dhe arsimi.³⁰⁸

Sa i përket të drejtave të njeriut dhe mbrojtjes së pakicave, ndonëse Kosova nuk është

³⁰⁸ Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetit, f. 42, 47, 71, 91-92, 103, 110.

anëtare e OKB-së dhe Këshillit të Evropës, kushtetuta e saj përcakton se konventat dhe protokollet kryesore të OKB-së dhe Këshillit të Evropës janë drejtpërdrejtë të aplikueshme në Kosovë dhe kanë përparësi mbi legjislacionin e Kosovës. Kosova ka bërë hapa përpara sa i përket mbrojtjes dhe promovimit të këtyre të drejtave. Megjithatë sfidat mbesin në mbrojtjen dhe lirinë e shprehjes dhe ndjekjen e sulmeve fizike ndaj gazetarëve. Sfida po ashtu mbesin edhe në zbatimin e të drejtave pronësore dhe harmonizimin e legjislacionit për mbrojtjen e të dhënave personale me legjislacionin e BE-së.

Sa i përket të drejtave të pakicave, korniza normative është në funksion, duke përfshirë aplikueshmërinë e drejtpërdrejtë të instrumenteve të brendshme të të Drejtave të Njeriut siç është *Konventa e Kornizës së Këshillit të Evropës për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare*.³⁰⁹ Pakicat në Kosovë janë të përfaqësuara mirë në Kuvendin e Kosovës dhe institucionet qeveritare, janë ndërmarrë hapa konkret për të nxitur kthimin e personave të zhvendosur, si dhe procesi i decentralizimit është zbatuar përmes komunave të sapo-themeluara me shumicë të popullsisë pakicë. Megjithatë, ka sfida të mbetura për të krijuar një shoqëri shumë-etnike ku pakicat ndihen pjesë e së ardhmes së Kosovës dhe krijohen kushtet për ata që dëshirojnë të kthehen.

KE thekson se Kosova ka zbatuar reformat fillestare themelore drejt krijimit të një ekonomie plotësisht funksionale të tregut, ndonëse mbesin sfida siç janë shkalla e lartë e papunësisë dhe sektori i dobët privat. Si shtesë, ekonomia joformale është e përhapur dhe ka nevojë për forcimin e sundimit të ligjit për të përmirësuar mjedisin e favorshëm biznesor dhe për të përkrahur zhvillimin e sektorit privat. Për me tepër sfida mbesin në zhvillimin e politikave më të mira ekonomike, konsolidimin fiskal, krijimin e vendeve të punës dhe konkurrencës, promovimin e investimeve në sektorin privat të cilat janë të nevojshme për të arritur rritje më gjithëpërfshirëse dhe më të qëndrueshme.

Në përgjithësi, vështirësitë në zbatimin e legjislacionit dhe politikave ekzistuese të miratuara nga Qeveria e Kosovës u vërejtën në shumicën e raporteve të BE-së për progresin e Kosovës. Kështu, përkushtimi i fuqishëm politik për të adresuar zbatimin e kërkesave të BE-së jo gjithmonë është përcjellë me masa në terren dhe mbështetur me ndarje adekuate të burimeve njerëzore e po ashtu edhe buxhetore.

5.2. Bashkëpunimi i kufizuar rajonal

Kosova është duke kontribuar aktivisht në paqen dhe stabilitetin rajonal përmes angazhimit të saj në nismat për bashkëpunim rajonal. Prapëseprapë, situata e përgjithshme sa i përket pjesëmarrjes në nisma të ndryshme rajonale mbetet e pakënaqshme. Një nismë për të përmirësuar bashkëpunimin rajonal përfshin marrëveshjet politike të arritura mes Kosovës dhe Serbisë në dialogun e lehtësuar nga BE-ja. Megjithatë, zbatimi i marrëveshjeve është duke ngecur mbrapa, veçanërisht marrëveshja për bashkëpunim rajonal.

³⁰⁹ Kushtetuta e Republikës së Kosovës, Neni 22(4), <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Constitution1Kosovo.pdf>.

- ***Mungesa e përkushtimit rajonal***

Për shkak të konflikteve të fundit ende ka armiqësi dhe mungesë të komunikimit dhe/ose keqkomunikimit mes shteteve të Ballkanit Perëndimor, gjë që ka dëmtuar kapacitetet e Kosovës dhe potencialin e saj që të jetë në një pozitë më të avancuar në procesin e Integrimit Evropian. Në këtë aspekt si pasojë e trashëgimisë së konflikteve ka tensione që ende janë të pranishme, – edhe pse në rënie.

Pavarësisht prej situatës, pothuajse të gjitha shtetet e rajonit formalisht deklarojnë dhe pranojnë nevojën dhe rëndësinë për përmirësimin e bashkëpunimit. Megjithatë, në praktikë bashkëpunimi shpesh është i ngadalshëm, i komplikuar dhe i penguar për shkak të dallimeve politike. Në kontekstin e Kosovës, negociatat në vazhdim e sipër me Serbinë, të ndërmjetësuara nga Përfaqësuesi Special i BE-së, tashmë kanë rezultuar me një numër marrëveshjesh themelore në aspektin e bashkëpunimit dypalësh, që sigurisht ndikojnë pozitivisht në jetën e përditshme të shumë qytetarëve në të dyja shtetet. Në këtë kontekst, një arritje specifike është marrëveshja për përfaqësim rajonal, ku modalitetet janë pajtuar për pjesëmarrjen e Kosovës në nismat rajonale.³¹⁰ Palët kanë arritur një numër marrëveshjesh teknike siç janë ato për lëvizjen e lirë të personave, vulat doganore, regjistrat kadastral, regjistrat civil, MIK-un dhe për bashkëpunimin rajonal, njohjen e diplomave universitare, ndonëse përparimi në zbatimin e këtyre marrëveshjeve është shumë i ngadalshëm. Për shembull, përkundër faktit se zbatimi i marrëveshjes për librat e regjistrat civil ka arritur përparim të madh, raportet e BE-së tregojnë se ka pasur vonesa nga pala serbe që nuk ka mundur t'i përgjigjet kërkesave me plotësimin e legjislacionit të nevojshëm. Çështje të ngjashme u vërejtën edhe në fusha tjera.³¹¹

Për më tepër një hap i rëndësishëm në aspektin e përkushtimit rajonal është marrëveshja mes Serbisë dhe Kosovës për normalizimin e marrëdhënieve mes dy shteteve që është e rëndësishme për stabilitetin në Rajonin e Ballkanit Perëndimor. Marrëveshja përmban 14 parime kryesore për të cilat të dyja palët janë pajtuar.³¹²

Ka gatishmëri nga institucionet e Kosovës për të përmirësuar relacionet me shtetet fqinje dhe më tutje, megjithatë, pengesat e veta veçanërisht nga Serbia ende janë sfiduese për Kosovën që të jetë partnere e barabartë në rajon.

- ***Bashkëpunimi rajonal***

Përveç të pasurit të marrëdhënieve të mira politike fqinjësore, pjesë e bashkëpunimit rajonal po ashtu është edhe bashkëpunimi në dimensionin ekonomik duke përfshirë zhvillimin e infrastrukturës, zhvillimin e marrëdhënieve më të mira tregtare, përmirësimin e mjedisit biznesor në rajon për të krijuar kushte për investime të huaja dhe vendore, të gjitha me synim të rritjes së prosperitetit dhe rritjes ekonomike. Po ashtu

³¹⁰ Marrëveshja për Përfaqësim Rajonal dhe Bashkëpunim mes Kosovës dhe Serbisë, 24 shkurt 2012, në dispozicion në <http://www.balkanopen.com/article.php?id=559>.

³¹¹ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 120.

³¹² Teksti i Marrëveshjes së Parë të Parimeve Qeverisëse për Normalizimin e Marrëdhënieve mund të gjendet në <http://www.europeanvoice.com/page/3609.aspx?&blogitemid=1723>

tu, dimensionimi i sigurisë në luftimin e korrupsionit dhe krimit të organizuar, menaxhimi i integruar i kufirit dhe migrimi ilegal përfaqësojnë një pjesë të rëndësishme të bashkëpunimit rajonal.

Prandaj sfidat e mbetura përfshijnë zbatimin e marrëveshjes për përfaqësim dhe bashkëpunim, zbatimin e dobët të programeve territoriale, infrastrukturën e vjetër (rrugore, hekurudhore dhe tjetër) e po ashtu edhe zvogëlimin e pengesave jo-tarifore për tregtinë.

• *Mos-zbatimi i marrëveshjes për përfaqësim rajonal*

Marrëveshja për përfaqësim rajonal dhe bashkëpunimi që u arrit në shkurt 2012³¹³ i mundëson Kosovës që të marrë pjesë dhe të flasë në emër të saj në të gjitha takimet rajonale. Në dekadën e fundit Kosova ka marrë pjesë kryesisht si vëzhgues apo e përfaqësuar nga UNMIK-u në nisma të ndryshme rajonale. Gjendja është përmirësuar pas nënshkrimit të marrëveshjes ku Kosova u bë anëtare e plotë në disa organizata dhe nisma rajonale duke përfshirë anëtarësimin në Këshillin për Bashkëpunimin Rajonal që nga shkurti 2013.

Që nga nënshkrimi i marrëveshjes Kosova ka aplikuar në më shumë se 34 organizata dhe nisma dhe ka pranuar përgjigje pozitive në përafërsisht 13 prej tyre. Derisa procesi i aplikimit dhe anëtarësimit është në vazhdim e sipër disa prej organizatave e kanë kushtëzuar anëtarësinë e tyre me anëtarësimin në organizata tjera, ose në disa raste këto organizata kanë kushtëzuar që anëtarësimi do të duhej të negociohej vetëm nga UNMIK-u. Që nga nënshkrimi i marrëveshjes për përfaqësimin rajonal, Kosova ka marrë pjesë në disa takime rajonale por Qeveria e Kosovës ende përballlet me vështirësi siç janë refuzimi i Serbisë të marrë pjesë në prani të përfaqësuesve të Kosovës, apo çështje tjera administrative. Një shembull i fundit është samiti i SEECp (Procesi për Bashkëpunim në Evropën Jug-Lindore) ku Presidentja e Kosovës nuk u ftua gjë që si rezultat i pasua me bojkotim nga disa shtete dhe u anulua.

Rëndësia dhe vështirësitë e përballura në anëtarësim u theksuan gjatë procesit diagnostikues në takimet e TT duke përfshirë fushat tematike: sundimin e ligjit, transportin dhe energjinë.³¹⁴ Kështu, zbatimi i marrëveshjes është i ngadalshëm dhe Qeveria e Kosovës ende përballlet me vështirësi për pjesëmarrjen në këto nisma.³¹⁵ Ndonëse të dyja shtetet janë pajtuar për zbatim ka raste kur Qeveria e Kosovës përballlet me rezistencë për shkak të lobimit të Serbisë për të parandaluar anëtarësimin në organizatat që nuk janë përfshirë në listën e marrëveshjes (p.sh. Nisma Rajonale për Refugjatët e Azilit dhe Migrimit - MARRI dhe SELEC³¹⁶ dhe Shkolla Rajonale e Administratës Publike - RESPA).

³¹³ Marrëveshja për Përfaqësimin Rajonal dhe Bashkëpunim mes Kosovës dhe Serbisë, 24 shkurt 2012, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/128138.pdf, <http://www.balkanopen.com/article.php?id=559>.

³¹⁴ Raporti i TRrT mbi Mjedisin, Energjinë, Transportin dhe Bashkëpunimin Rajonal, f. 95-97.

³¹⁵ Përfundimet e Punëtorisë Diagnostikuese, 16-19 maj 2013.

³¹⁶ Raporti i TRrT mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë, f. 121.

Në aspektin e koordinimit të brendshëm të procesit, Ministria e Punëve të Jashtme si organi përgjegjës ka vënë anëtarësimin në organizatat rajonale dhe ndërkombëtare si njërin prej prioritetëve kryesore. Megjithatë, institucionet e Kosovës kanë nevojë për një qasje më proaktive dhe të koordinuar në aspektin e lobimit dhe aplikimit për anëtarësim. Si shtet i ri, Kosovës i mungon përvoja dhe ekspertiza relevante për lobim dhe për plotësimin e kriterëve relevante për anëtarësim.

Në këtë aspekt, Ministria e Punëve të Jashtme mbështetet nga Qeveria Britanike me projektin “Komunikimi me Evropën përmes diplomacisë”, i zbatuar nga Zyra e Këshillit Britanik në Prishtinë që nga viti 2011. Projekti promovon diplomacinë publike si instrument për përmirësimin e marrëdhënieve mes Kosovës dhe shteteve tjera që ende nuk e kanë njohur atë.

Njëra prej sfidave të mbetura është sigurimi i zbatimit të lehtë e të pandërprerë të marrëveshjeve mes Kosovës dhe Serbisë diçka që kërkon përqëndrim të fuqishëm, qasje konstruktive dhe në veçanti një përkushtim të vendosur politik nga palët nënshkruese. Si shtesë, duke pasur parasysh dimensionin obligativ ligjor ndërkombëtar të këtyre marrëveshjeve, duke përfshirë rëndësinë që BE ka si monitoruese dhe garantuese për zbatim, çdo vonesë apo pengesë në normalizimin e marrëdhënieve mes dy vendeve vetëm do ta dëmtonte perspektivën e Integritetit Evropian të të dyja vendeve. Prandaj, pjesa e zbatimit e këtyre marrëveshjeve është e rëndësishë parësore. Përkushtimi për zbatimin e marrëveshjes mbështetet po ashtu edhe në besimin e mirë të të dy palëve. Marrëveshja u ratifikua nga Kuvendi i Kosovës që dëshmon gatishmërinë e institucioneve të Kosovës që të lëvizin përpara në përmirësimin e marrëdhënieve me Serbinë. Ky përkushtim do ta tregojë Qeverinë e Kosovës si partnere serioze në respektimin e marrëveshjeve ndërkombëtare dhe më anë të kësaj kontribuese në paqen dhe stabilitetin në rajon.

• *Zbatimi i pamjaftueshëm i programeve të bashkëpunimit territorial*

Një aspekt i rëndësishëm i bashkëpunimit rajonal është pjesëmarrja dhe zbatimi i programeve të përbashkëta për bashkëpunim territorial. Ish programet për BNK (tani programet për bashkëpunim territorial) janë zbatuar si pjesë e IAP-së që nga viti 2010 me synim të përmirësimit të bashkëpunimit ekonomik, social dhe kulturor mes vendeve fqinje.

Institucioni kryesor përgjegjës për programet për bashkëpunim territorial është Ministria e Administratës së Pushtetit Lokal (MAPL). Si shtesë, pesë agjenci për zhvillim rajonal në Kosovë formojnë fushat programore për tri projektet aktuale ndër-kufitare me Shqipërinë, Maqedoninë dhe Malin e Zi. Sfidë ende mbetet roli dhe qëndrueshmëria e AzhR-ve e po ashtu edhe bashkëpunimi me MAPL-në.³¹⁷

Kosova ka marrë pjesë në zbatimin e përbashkët të programeve BNK me Shqipërinë, Malin e Zi dhe Maqedoninë. Janë nënshkruar marrëveshje dypalëshe financiare për zbatimin e programeve dhe janë krijuar struktura të përbashkëta operative për pro-

³¹⁷ Raporti i TRrT mbi Mjedisin, Energjinë, Transportin dhe Bashkëpunimin Rajonal, f. 130-132.

gramet me Shqipërinë, Maqedoninë dhe Malin e Zi. Programet për BNK me Shqipërinë dhe IRFJM u miratuan në fund të vitit 2010 me synim të promovimit të zhvillimit socio-ekonomik, kulturës, traditës, burimeve natyrore, zhvillimin e mjedisit të qëndrueshëm; duke nxitur bashkëpunim dhe partneritet dhe ndërtim të kapaciteteve për të menaxhuar e zbatuar projektet për BNK. Programi për Bashkëpunim Territorial me Malin e Zi u miratua në dhjetor 2011 me synim të mbrojtjes së biodiversitetit dhe promovimit të shfrytëzimit të qëndrueshëm të burimeve natyrore, kohezionin social dhe zhvillimin ekonomik – turizmin dhe infrastrukturën.³¹⁸

Zbatimi i programeve për Bashkëpunim Territorial u përcjell me vështirësi, kryesisht sfida të ndryshme të ndërlidhura me kapacitetet e pamjaftueshme të palëve të interesit për të menaxhuar dhe zbatuar këto programe³¹⁹: sfidat në menaxhimin dhe monitorimin e zbatimit; vetëdijësimi dhe përfshirja e pamjaftueshme e akterëve vendorë; mungesa e kapaciteteve të OshC-ve në përgatitjen dhe zbatimin e projekteve BNK dhe mungesa e kapaciteteve dhe bashkëpunimit mes organizatave biznesore; e po ashtu edhe kapacitetet e pamjaftueshme dhe niveli i ulët i përfshirjes së komunave në identifikimin e nevojave dhe angazhimin e projekteve të përbashkëta.

Si shtesë, një sfidë e rëndësishme që duhet të adresohet mbetet nevoja për përcaktimin e rajoneve të Kosovës sipas kritereve të Nomenklaturës së Njësisve Territoriale për Statistika (NNjTS) duke marrë parasysh karakteristikat specifike gjeografike, burimet dhe numrin e qytetarëve.

- *Infrastruktura e dobët*

Zhvillimi i infrastrukturës ka qenë njëri prej prioriteteve kryesore të Qeverisë së Kosovës duke synuar përmirësimin e qasjes në rajon. Siç u tregua në fazën diagnostikuese Kosova ka arritur përparim të rëndësishëm në ndërtimin e infrastrukturës së nevojshme të favorshme për operacionet biznesore dhe bashkëpunimin rajonal. Megjithatë, ngritja i infrastrukturës fizike në nivelet konkurruese dhe qasja në korridoret rrugore rajonale mbetin sfida.³²⁰

Punët janë duke vazhduar në autoudhën Kosovë-Shqipëri, e cila në njërin anë mundëson qasje më të shpejtë në det përmes portit të Durrësit dhe në anën tjetër siguron lidhjen me rrugën evropiane E851 dhe Korridorin Pan-Evropian X që lidhet me Serbinë. Një projekt tjetër për një autoudhë të madhe mbetet ai që lidh Kosovën qendrore dhe jugore me Maqedoninë. Megjithatë fonde të mjaftueshme dhe të qëndrueshme kërkohen për mirëmbajtje të vazhdueshme të infrastrukturës së re.

Infrastruktura hekurudhore në Kosovë është në gjendje të varfër.³²¹ Kështu, linja e

³¹⁸ Po aty.

³¹⁹ Po aty.

³²⁰ Po aty, f. 115-117.

³²¹ Po aty.

infrastrukturës që lidh Kosovën me Serbinë dhe Maqedoninë, një rrugë e përdorur për pjesën më të madhe të transportit hekurudhor është e vjetër dhe kërkon investime, gjë që theksohet edhe nga studimi i fizibilitetit i kryer me 2010. Si shtesë ndaj infrastrukturës, ka shpërndarje joadekuate të burimeve ekzistuese njerëzore dhe financiare.

Si shtesë ndaj infrastrukturës rrugore e hekurudhore, zhvillimi i infrastrukturës është i pamjaftueshëm në sektorë tjerë duke përfshirë energjinë, mjedisin dhe sektorë tjerë që kontribuojnë në përmirësimin e bashkëpunimit rajonal.

- *Pengesat jo-tarifore, pengesat administrative dhe teknike ndaj tregtisë*

Zvogëlimi i pengesave jo-tarifore dhe heqja e pengesave administrative dhe teknike janë identifikuar si njëra prej çështjeve më të rëndësishme që duhet të adresohet e që do të mund të kontribuonte në përmirësimin e bashkëpunimit rajonal (shiko kapitullin 3).³²²

5.3. Faktorët e jashtëm politik

Konflikti i fundit në Kosovë dëmtoi rëndë marrëdhëniet mes etnive të ndryshme që banojnë në Kosovë. Ndonëse disa vite kanë kaluar ende ka shumë armiqësi politike në Ballkanin Perëndimor.

Përkundër një numri marrëveshjesh të arritura dhe përpjekjeve nga Qeveria e Kosovës, për të përmirësuar bashkëpunimin me shtetet fqinje, ende ka disa çështje të mbetura që duhet të adresohen në këtë aspekt. Bashkëpunimi me Serbinë është përmirësuar, megjithatë Qeveria e Serbisë ka udhëhequr lobim aktiv drejt mosnjohjes së Kosovës. Përkundër lobimit të tillë aktiv kundër Kosovës shtetet fqinje, përveç Bosnjës e Hercegovinës, e kanë njohur Kosovën.

Si shtesë faktorë tjerë të rëndësishëm të jashtëm politik që kanë ndikuar në rrugën e Kosovës drejt BE-së janë mosnjohja nga 5 shtetet e BE-së, mos-anëtarësimi në OKB dhe në organizata tjera relevante ndërkombëtare dhe imazhi i keq i Kosovës i pasqyruar në mediat e huaja.

- *Mosnjohja nga 5 Shtetet Anëtare të BE-së*

Deklarata e pavarësisë së Kosovës u përcjell nga një përgjigje mjaft e menjëhershme pozitive nga bashkësia ndërkombëtare në vitin e parë sa i përket njohjes së shtetit më të ri. Si rezultat kjo solli deri tek njohjet në një total prej 101 shtetesh,³²³ duke përfshirë 23 Shtete Anëtare të BE-së. Megjithatë, një sukses i tillë në fillim vazhdimisht është penguar nga mosnjohja prej 5 shteteve anëtare të BE-së.

Mosnjohja e tillë nga 5 shtetet e BE-së - Spanja, Rumania, Sllovakia, Qiproja dhe Greqia

³²² Raporti i TRrT mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetit, f. 203-206, 8-37.

³²³ Deklarata e Ministrit Hoxhaj me 26 korrik në takimin e Komisionit për Punë të Jashtme, <http://www.balkanweb.com/kosova/2686/hoxhaj-kosoven-e-kane-njohur-101-shtete-142855.html>.

– është debatuar aktivisht në mesin e politikë-bërësve. Në mënyrë më specifike, ekziston një diskutim i vazhdueshëm për atë nëse mosnjohja është rezultat i politikave të jashtme apo të brendshme të shteteve të tilla.³²⁴ Politikë-bërësit sugjerojnë që kjo është më shumë për shkak të çështjeve të brendshme të këtyre shteteve përkatëse se sa i politikës së jashtme. Megjithatë, kjo ende është një çështje e madhe në të cilën Kosova duhet të punojë.

Përkundër faktit që mos-njohja nga 5 shtetet e BE-së është problematike ekspertët e Integritimit Evropian kanë pranuar faktin se ky është problem me të cilin Kosova do të përballlet në të ardhmen kur të vjen puna tek anëtarësimi si shtet kandidat i plotë i BE-së. Aktualisht negociatat e MSA-së janë pjesërisht të ndikuara nga kjo çështje në vazhdim e sipër; fakti që MSA-ja me Kosovën do të jetë marrëveshje vetëm me BE-në është rezultat i mos-njohjes.

Qeveria e Kosovës deri me tani ka bërë përpjekje për t'iu qasur 5 shteteve të BE-së në mënyrë që të lëviz përpara. Megjithatë, Kosova ende nuk ka zhvilluar një qasje të strukturuar që do të funksiononte drejtpërdrejtë individualisht me secilin vend. Nuk ka asnjë politikë në zbatim që sugjeron qasjen që mund të aplikohet për secilin shtet përkatës. Sa i përket kësaj, do të duhej bërë një analizë më e detajuar e situatës në mënyrë që të ketë një qasje të unifikuar të Qeverisë së Kosovës në vend të përpjekjeve të pastrukturuara.

Mund të vërehet se ndonëse Kosova mund të lehtësojë njohjet nga këto 5 shtete të BE-së me nisma të vazhdueshme që vijnë nga qeveria e Kosovës, kjo megjithatë është çështje mjaft problematike duke pasur parasysh çështjen kontekstuale të secilit shtet.

- *Mungesa e anëtarësimin në OKB dhe në organizatat e organet e specializuara ndërkombëtare*

Ngjarjet e vazhdueshme politike në Kosovë po ashtu kanë ndikim edhe në ndërkombëtarizimin dhe integrimin në institucione ndërkombëtare të njohura gjerësisht. Përkundër pengesave, Kosova me përkrahjen ndërkombëtare ka arritur të ketë qasje në institucione të rëndësishme si: Banka Botërore, Fondi Monetar Ndërkombëtar dhe Banka Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim.

Megjithatë sfida të mëdha mbesin për Kosovën që të jetë në gjendje të jetë pjesë e organizatave relevante ndërkombëtare si Kombet e Bashkuara (OKB), OSBE, dhe Këshilli i Evropës, etj. Vështirësitë e tilla në anëtarësimin në organizatat ndërkombëtare u theksuan në shumicën e fushave relevante tematike duke përfshirë ato në sundimin e ligjit (INTERPOL, WCO, EUROPOL, FRONTEX, EASO); NVM – Mungesa e pjesëmarrjes në programet e BE-së mbi NVM-të; Arsim, e Drejta për themelim dhe Liria për të ofruar shërbime ndër-kufitare (mungesa e marrëveshjeve dypalëshe për njohjen e kualifikimeve profesionale); Lëvizja e lirë e punëtorëve (Mungesa e marrëveshjeve dypalëshe për koordinimin e skemave të sigurisë sociale); Sporte (anëtarësimi në FIFA, UEFA); kul-

³²⁴ Përmbledhje e politikës– Rifitimi i Rëndësisë: Si të ndihmohen Kosova dhe Serbia të lëvizin drejt BE-së? Një rishikim strategjik i mos-njohjes së Kosovës i përkrahur nga SOROS, CIDOB, CRPE, Mars 2012, http://www.europesworld.org/NewEnglish/Home_old/PartnerPosts/tabid/671/PostID/3019/language/en-US/Default.aspx.

turë (Kosova nuk merr pjesë në programin e BE-së “Kultura”); shoqëria e informacionit (mungesa e anëtarësimit në ITU dhe shumë organizata tjera relevante, kodit shtetëror të internetit, kodit të operatorëve mobil dhe kodit për banka) etj.

Vështirësitë e tilla në anëtarësimin në organizata ndërkombëtare pengojnë bashkëpunimin operacional mes agjencive për përmbarim të ligjit të Kosovës me agjencitë ndërkombëtare dhe evropiane për përmbarim të ligjit, në veçanti me INTERPOL, EVROPOL, FRONTEX, etj. Bashkëpunimi ndërkombëtar është i një rëndësie të madhe edhe për Kosovën edhe për BE-në që në mënyrë efektive të trajtojnë e luftojnë rastet komplekse të krimit të organizuar, përmes këmbimit të informatave dhe operacioneve të përbashkëta. Për më tepër, bashkëpunimi i tillë do të ishte përfitues për agjencitë kosovare për përmbarim të ligjit në aspektin e programeve për ndërtimin e kapaciteteve në pajtim me metodologjinë më të mirë dhe të fundit të aplikuar nga agjencitë e specializuara të OKB-së dhe BE-së.

- *Imazhi negativ ndërkombëtar i Kosovës*

Kosova vuan nga imazhi i keq por jo realist dhe i shtrembëruar jashtë vendit. Ndonëse përpjekje dhe reforma të rëndësishme janë ndërmarrë deri me tani, të shënuara e të pranuar nga bashkësia ndërkombëtare, Kosova ende nuk ka arritur të përmirësojë imazhin e keq i cili mbizotëron në mediat e huaja. Reputacioni ndërkombëtar i një vendi ndikon në aftësinë e tij për t’u angazhuar ndërkombëtarisht, për të tërhequr investime, biznese e turistë. Kjo është e rëndësishme edhe në aspektin e marrëdhënieve me pesë shtetet anëtare të BE-së që nuk e kanë njohur ende pavarësinë e Kosovës.

Një faktor i madh kontribues në këtë imazh të Kosovës është niveli i lartë i korrupsionit, krimit të organizuar, trafikimit të njerëzve dhe trafikimit të drogës dhe shpërlarjes së parave. Kosova vazhdimisht është ranguar në raportet e njohura në tërë botën si Transparency International, Freedom House dhe Këshillin i Evropës e Departamentin e Shtetit të SHBA-ve si një prej vendeve me nivele të larta të korrupsionit, shkeljen e të drejtave të njeriut, duke përfshirë trafikimin e njerëzve, et.

Përkundër reformave të vazhdueshme në gjyqësi të cilat në një masë të caktuar mund të ulin ndodhitë e përmendura më lartë Kosova ende ka shumë për të bërë sa i përket këtyre çështjeve. Përveç reformave të thella, Qeveria e Kosovës duhet të punojë intensivisht në përmirësimin e jetës së qytetarëve të saj. Kjo po ashtu është faktor kontribues duke pasur parasysh që shumë anketa të këtyre organizatave bazohen në perceptimet e qytetarëve për shtetin e tyre. Si rezultat, përmirësimi i problemeve të brendshme me të cilat përballlet Kosova do të ndihmonte edhe në përmirësimin e përgjithshëm të imazhit të Kosovës.

Si rezultat i imazhit të keq, Kosova ka pasur probleme sa i përket ndërtimit të partneritetit me vendet perëndimore në mënyrë më specifike për të tërhequr Investimet e Huaja Direkte (IHD). Ne pajtohemi se disa përpjekje janë bërë për tërheqjen e bizneseve të reja duke lehtësuar procedurat për regjistrimin e bizneseve. Si rezultat i kësaj Kosova ka përmirësuar rangimin në Të Bërit Biznes publikuar nga Banka Botërore por ende

mbetet shumë për t'u bërë.

Ndonëse imazhi i keq i Kosovës jashtë vendit nuk e përfaqëson situatën reale në terren, autoritetet qeveritare, shoqëria civile, komuniteti i mediave dhe bizneseve deri më tani nuk kanë krijuar përpjekje të përbashkëta dhe të unifikuara të cilat do të trajtonin çështjen e imazhit të keq në mënyrë më konsistente. Procesi ka treguar se institucionet e Kosovës kanë aplikuar një politikë të jashtme mjaftë të fragmentuar e të pakoordinuar e cila thjeshtë ishte e ndërlidhur me njohjet e reja të cilat janë shumë të rëndësishme për vendin. Si shtesë, ne nuk kemi bërë shumë përpjekje dhe nuk kemi ndërmarrë nisma që së pari të kuptojmë

Grupi tematik	Lloji i ngjarjes	Tema	Data(t)
Task Forca për Integrimin Evropian të Kosovës (TFIEK)	Takim inaugurues	Prezantimi dhe themelimi i TFIEK dhe shtatë TRrT-ve	3 Maj 2012
	Takim pune	Diskutim për punën e TRrT-ve dhe procesin e gjithmbarshëm të TFIEK	17 Dhjetor 2012
	Takim pune	Prezantimi dhe miratimi i draft-Strategjisë për Integrim Evropian 'Kosova 2020'	19 Qershor 2013
Tryeza e Rrumbullakët Tematike (TRrT) mbi Administratën Publike n	Takimi inaugurues	Prezantimi	17 Korrik 2012
	Takim tematik	Kuvendi	31 Tetor 2012
	Punëtori tematike	Ekzekutivi	23-25 Nëntor 2012
	Punëtori tematike	Shërbimi civil	19-22 Dhjetor 2012
	Takim tematik	Decentralizimi	28 Shkurt 2013
	Takim plenar	Përfundimet dhe rekomandimet	29 Prill 2013
Tryeza e Rrumbullakët Tematike (TRrT) mbi Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë	Takim inaugurues	Prezantimi	27 Korrik 2012
	Takim tematik	Kundër-korrupsioni	24 Tetor 2012
	Takim tematik	Sistemi i drejtësisë	6 Nëntor 2012
	Punëtori tematike	Të drejtat e njeriut	15-17 Nëntor 2012
	Takim tematik	Procesi zgjedhor	15 Janar 2013
	Takim tematik	Mbrojtja e të dhënave personale	21 Shkurt 2013
	Punëtori tematike	Punët e brendshme	21-24 Mars 2013
	Takim plenar	Përfundimet dhe rekomandimet	30 Prill 2013

Grupi tematik	Lloji i ngjarjes	Tema	Data(t)
Tryeza e Rrumbullakët Tematike (TRrT) mbi Ekonominë, Financat dhe Statistikat	Takimi inaugurues	Prezantim	16 Korrik 2012
	Takim tematik	Statistikat	8 Tetor 2012
	Takim tematik	Shërbimet financiare	22 Tetor 2012
	Takim tematik	Privatizimi dhe menaxhimi i NP-ve	5 Nëntor 2012
	Takim tematik	Kontrolli Financiar i Brendshëm Publik	19 November 2012
	Takim tematik	Makro-ekonomia dhe politikat fiskale	17-19 Janar 2013
	Punëtori tematike	Përfundimet dhe rekomandimet	22 Prill 2013
Tryeza e Rrumbullakët Tematike (TRrT) mbi Tregtinë, Industrinë, Doganat dhe Tatimet, Tregun e Brendshëm, Konkurrencën, Mbrojtjen e Konsumatorëve dhe Shëndetit	Takim inaugurues	Prezantimi	22 Korrik 2012
	Takim tematik	Tregtia	15 Tetor 2012
	Takim tematik	Industria dhe NVM-të	16 Nëntor 2012
	Takim tematik	Ekzistimi i ekonomisë funktionale të tregut dhe kapaciteti për t'u marrë me forcat e tregut brenda BE-së	14 Dhjetor 2012
	Takim tematik	Doganat dhe Tatimet	14 Janar 2013
	Punëtori tematike	Tregu i brendshëm I	7-10 Shkurt 2013
	Punëtori tematike	Tregu i brendshëm II	14-17 Mars 2013
	Takim plenar	Përfundimet dhe rekomandimet	24 Prill 2013
Tryeza e Rrumbullakët Tematike (TRrT) mbi Inovacionin, Shoqërinë e Informacionit, Politikat Shëndetësore dhe Sociale	Takim inaugurues	Prezantimi	18 Korrik 2012
	Punëtori tematike	Arsimi dhe hulumtimi	17-18 Tetor 2012
	Punëtori tematike	Punësimi, Politikat Shëndetësore dhe Sociale	21-2 Nëntor 2012
	Takim tematik	Shoqëria e informacionit	11 Dhjetor 2012
	Punëtori tematike	Kultura, Rinia dhe Sportet	12-13 Mars 2013
	Takim tematik	Përfundimet dhe rekomandimet	23 Prill 2013

Grupi tematik	Lloji i ngjarjes	Tema	Data(t)
Tryeza e Rrumbullakët Tematike (TRrT) mbi Mjedisin, Energjinë, Transportin dhe Zhvillimin Rajonal	Takimi inaugurues	Prezantimi	19 Korrik 2012
	Punëtorja tematike	Mjedisi	15-18 Nëntor 2012
	Punëtori tematike	Energjia	6-9 Dhjetor 2012
	Punëtori tematike	Transporti	31 Janar-3 Shkurt 2013
	Punëtori tematike	Zhvillimi rajonal	8-10 Mars 2013
	Takim plenar	Përfundimet dhe rekomandimet	26 Prill 2013
Tryeza e Rrumbullakët Tematike (TRrT) mbi Bujqësinë, Peshkatarinë, Pylltarinë, Sigurinë e Ushqimit dhe Zhvillimin Rural	Takimi inaugurues	Prezantimi	17 Korrik 2012
	Takim pune	Bujqësia dhe zhvillimi rural	30 Tetor 2012
	Takim pune	Pylltaria dhe peshkataria	22 Nëntor 2012
	Takim pune	Siguria e ushqimit	23 Janar 2013
	Takim plenar	Përfundimet dhe rekomandimet	28 Prill 2013
Anëtarë të zgjedhur nga shtatë Tryezat e Rrumbullakëta Tematike (TRrT)	Punëtori	Punëtorja Diagnostikuese	16-19 Maj 2013
Selected members of the seven Thematic Roundtables (TRTs)	Punëtori	Punëtorja Strategjike	17-19 Maj 2013

• *Shtojca 2: Lista e pjesëmarrësve në takime dhe punëtori*

	Institucioni/Organizata/Kompania	Emri i pjesëmarrësit
1	Administrata Tatimore e Kosovës (ATK)	Behxhet Haliti
2	Administrata Tatimore e Kosovës (ATK)	Blerta Nikqi
3	Administrata Tatimore e Kosovës (ATK)	Ekrem Hysenaj
4	Administrata Tatimore e Kosovës (ATK)	Fjolla Muja
5	Administrata Tatimore e Kosovës (ATK)	Nahit Sharku
6	Administrata Tatimore e Kosovës (ATK)	Nikson Mirdita
7	Administrata Tatimore e Kosovës (ATK)	Tefik Ujkani
8	Agjencia Austriake për Zhvillim (ADA)	Arsim Aziri
9	Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombtar (USAID)	Arben Musliu
10	Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombtar (USAID)	Brian Kemple
11	Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombtar (USAID)	Jeton Cana
12	Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombtar (USAID)	Kushtrim Tolaj
13	Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombtar (USAID)	Selvet Dibrani
14	Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombtar (USAID)	Ardian Kryeziu
15	Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombtar (USAID)	Florie Storie
16	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Avni Kastrati
17	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Bashkim Bellaqa
18	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Bekim Canolli
19	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Besnik Dermaku
20	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Haki Kurti
21	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Ibrahim Rrustemi
22	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Ilir Berisha
23	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Isa Krasniqi
24	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Ismajl Sahiti
25	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Ramiz Ulaj
26	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Sanije Uka
27	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Mensure Çerkezi
28	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Ilir T. Berisha
29	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Alush Musaj
30	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Arben Mehmeti
31	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Bafti Murati
32	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Blerim Hajdari
33	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Eroll Shehu
34	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Fahrije Asllanaj
35	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Faton Haziri
36	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Flamur Kadriu
37	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Gani Kamberi
38	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Ilirjana Zymberi
39	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Kujtim Uka

	Institucioni/Organizata/Kompania	Emri i pjesëmarrësit
1	Administrata Tatimore e Kosovës (ATK)	Behxhet Haliti
2	Administrata Tatimore e Kosovës (ATK)	Blerta Nikqi
3	Administrata Tatimore e Kosovës (ATK)	Ekrem Hysenaj
4	Administrata Tatimore e Kosovës (ATK)	Fjolla Muja
5	Administrata Tatimore e Kosovës (ATK)	Nahit Sharku
6	Administrata Tatimore e Kosovës (ATK)	Nikson Mirdita
7	Administrata Tatimore e Kosovës (ATK)	Tefik Ujkani
8	Agjencia Austriake për Zhvillim (ADA)	Arsim Aziri
9	Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombtar (USAID)	Arben Musliu
10	Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombtar (USAID)	Brian Kemple
11	Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombtar (USAID)	Jeton Cana
12	Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombtar (USAID)	Kushtrim Tolaj
13	Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombtar (USAID)	Selvete Dibrani
14	Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombtar (USAID)	Ardian Kryeziu
15	Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombtar (USAID)	Florie Storie
16	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Avni Kastrati
17	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Bashkim Bellaqa
18	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Bekim Canolli
19	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Besnik Dermaku
20	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Haki Kurti
21	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Ibrahim Rrustemi
22	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Ilir Berisha
23	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Isa Krasniqi
24	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Ismajl Sahiti
25	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Ramiz Ulaj
26	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Sanije Uka
27	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Mensure Çerkezi
28	Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	Ilir T. Berisha
29	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Alush Musaj
30	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Arben Mehmeti
31	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Bafti Murati
32	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Blerim Hajdari
33	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Eroll Shehu
34	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Fahrije Asllanaj
35	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Faton Haziri
36	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Flamur Kadriu
37	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Gani Kamberi
38	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Ilirjana Zymberi

39	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Kujtim Uka
40	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Lamir Thaqi
41	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Nazmi Collaku
42	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Sadik Heta
43	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Shaban Gallopeni
44	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Skender Jonuzi
45	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Valdet Gjinovci
46	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Xhemajl Dervishi
47	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Naser Krasniqi
48	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë (AUV)	Habib Elshani
49	Agjencia Kosovare e Akreditim (AKA)	Ferdije Zhushi Etemi
50	Agjencia Kosovare për Prona (AKP)	Xhevat Azemi
51	Agjencia Kundër Korrupsionit (AKK)	Arben Krasniqi
52	Agjencia Kundër Korrupsionit (AKK)	Milot Krasniqi
53	Agjencia Kundër Korrupsionit (AKK)	Shemsi Elezi
54	Agjencia Kundër Korrupsionit (AKK)	Blerim Kelmendi
55	Agjencia Kundër Korrupsionit (AKK)	Hasan Preteni
56	Agjencia Kundër Korrupsionit (AKK)	Dardan Nuhiu
57	Agjencia për Administrimin e Pasurisë së Sekuestruar ose të Konfiskuar (AAPSK)	Rrahim Rama
58	Agjencia për Zhvillim Rajonal (AZHR)	Almir Hyseni
59	Agjencia për Zhvillim Rajonal (AZHR) Jug	Valentin Hoxha
60	Agjencia për Zhvillim Rajonal (AZHR) Perendim	Leman Hatashi
61	Agjencia për Zhvillim Rajonal (AZHR) Qendër	Hasan Neziri
62	Agjencia për Zhvillim Rajonal (AZHR) Veri	Fatos Raifi
63	Agjencia Shtetërore për Mbrojtjen e të Dhënave Personale	Ruzhdi Jashari
64	Agjencia Kosovare për Avokim dhe Zhvillim (AKAZH)	Bashkim Ibishi
65	Agjencia Kosovare për Avokim dhe Zhvillim (AKAZH)	Driton Bakraçi
66	Agjencia Kosovare për Avokim dhe Zhvillim (AKAZH)	Luan Sylaj
67	Agjencia Kosovare për Mbrojtje nga Rrezatimi dhe Siguria Bërthamore (AKMRSB)	Ferki Fejza
68	Agjenconi Kosovar i Privatizimit (AKP)	Arlind Limani
69	Agjenconi Kosovar i Privatizimit (AKP)	Granit Vokshi
70	Agjenconi Kosovar i Privatizimit (AKP)	Avni Jashari
71	Agjenconi Kosovar i Privatizimit (AKP)	Shkelzen Lluka
72	Agjenconi Pyjor I Kosovës (APK)	Ahmet Zejnullahu
73	Aleanca Kosovare e Biznesit (AKB)	Albert Maloku
74	Aleanca Kosovare e Biznesit (AKB)	Lumnije Ajdini
75	Aleanca Kosovare e Biznesit (AKB)	Besim Toska
76	Ambasada Amerikane në Kosovë	Bena Kusari
77	Ambasada Suedeze	Fatos Mulla

78	Ambasada Suedeze	Susanne Matsson
79	Ambasada Zvicrane	Sakibe Jashari
80	Asociacioni i Komunave të Kosovës (AKK)	Fisnik Dushi
81	Asociacioni i Komunave të Kosovës (AKK)	Lindita Daija
82	Asociacioni i Komunave të Kosovës (AKK)	Agim Haziri
83	Asociacioni i Kosovës për Informacion dhe Teknologji (STIKK)	Mjellma Aliaj
84	Asociacioni i Kosovës për Informacion dhe Teknologji (STIKK)	Valon Canhasi
85	Asociacioni i Kosovës për Informacion dhe Teknologji (STIKK)	Bardh Kadiu
86	Asociacioni i Mjekëve Familjar të Kosovës (AMFK)	Valdet Hashani
87	Asociacioni Kosovar i Pronarëve të Pyjeve Private (AKPPP)	Izet Morina
88	Asociacioni Kosovar i Pronarëve të Pyjeve Private (AKPPP)	Bashkim Gashi
89	Autoriteti i Aviacionit Civil (AAC)	Arianit Dobroshti
90	Autoriteti Kosovar i Konkurrencës (AKK)	Avni Gjocaj
91	Autoriteti Kosovar i Konkurrencës (AKK)	Shehrije Saliuku
92	Autoriteti Kosovar i Konkurrencës (AKK)	Avdyl Krasniqi
93	Autoriteti Kosovar i Konkurrencës (AKK)	Etrit Tetova
94	Autoriteti Kosovar i Konkurrencës (AKK)	Gani Asllani
95	Autoriteti Kosovar i Konkurrencës (AKK)	Selajdin Beqa
96	Autoriteti Kosovar i Konkurrencës (AKK)	Ahmet Krasniqi
97	Autoriteti Kosovar i Konkurrencës (AKK)	Arsim Tërnavë
98	Autoriteti Kosovar i Kualifikimeve (AKK)	Milot Hasangjekaj
99	Autoriteti Rregullativ Hekurudhor (ARRH)	Avdyllkader Mucaj
100	Autoriteti Rregullativ Hekurudhor (ARRH)	Enis Berisha
101	Autoriteti Rregullator i Komunikimeve Elektronike dhe Postare (ARKEP)	Besnik Berisha
102	Autoriteti Rregullator i Komunikimeve Elektronike dhe Postare (ARKEP)	Arijan Qorolli
103	Autoriteti Rregullator i Komunikimeve Elektronike dhe Postare (ARKEP)	Nazim Rahimi
104	Autoriteti Rregullator i Komunikimeve Elektronike dhe Postare (ARKEP)	Ekrem Hoxha
105	Autoriteti Rregullator i Komunikimeve Elektronike dhe Postare (ARKEP)	Ilir Imeri
106	Autoriteti Rregullator i Komunikimeve Elektronike dhe Postare (ARKEP)	Makbule Shkodra
107	Banka Botërore (BB)	Agim Demukaj
108	Banka Botërore (BB)	Agron Syla
109	Banka Botërore (BB)	Evis Sulko
110	Banka Qendrore e Kosovës (BQK)	Mentor Geci
111	Banka Qendrore e Kosovës (BQK)	Nexhat Kryeziu
112	Banka Qendrore e Kosovës (BQK)	Sokol Havolli
113	Banka Qendrore e Kosovës (BQK)	Dardan Fusha
114	Bashkimi i Sindikatave të Pavarura të Kosovës (BSPK)	Alush Sejdiu
115	Bashkimi i Sindikatave të Pavarura të Kosovës (BSPK)	Avni Ajdini
116	Bashkimi i Sindikatave të Pavarura të Kosovës (BSPK)	Flamur Gojani

117	Bashkimi i Sindikatave të Pavarura të Kosovës (BSPK)	Haxhi Arifi
118	Bashkimi i Sindikatave të Pavarura të Kosovës (BSPK)	Shukrije Rexhepi
119	Bashkimi i Sindikatave të Pavarura të Kosovës (BSPK)	Ndue Kalaj
120	Bashkimi i Sindikatave të Pavarura të Kosovës (BSPK)	Ryzhdi Baloku
121	Bordi për Menaxhimin e Pyjeve	Kushtrim Cukaj
122	Bordi për Mjedis	Bexhet Mustafa
123	Bylmeti	Zijadin Gojnovci
124	Community Building Mitrovica (CBM)	Afërdita Syla
125	Demokracia për Zhvillim (D4D)	Leon Malazogu
126	Demokracia për Zhvillim (D4D)	Rrezarta Delibashzade
127	Demokracia për Zhvillim (D4D)	Selatin Kllokoqi
128	Demokracia për Zhvillim (D4D)	Shpend Emini
129	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Admir Duraj
130	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Mustafe Kastrati
131	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Wolff-Michael Mors
132	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Agim Rysa
133	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Arben Salihu
134	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Artan Çollaku
135	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Besnik Vasolli
136	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Ekrem Hyseni
137	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Ertan Munoglu
138	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Fatmir Haxholli
139	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Fatmir Sylejmani
140	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Flakron Sylejmani
141	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Gabriele Becker
142	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Günter Grzybek
143	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Ilir Jonuzi
144	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Ilir Rexha
145	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Jehona Serhati
146	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Lucas Fischer
147	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Lumbardh Zagragja
148	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Pierre Bonifassi
149	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Naim Berisha
150	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Nita Ajvazi
151	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Ramadan Islami
152	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Reinhard Trenkle
153	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Richard Tomiak
154	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Rrezarta Jashari
155	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Samir Hyseini

156	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Sokol Elshani
157	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Veronika Hofinger
158	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Vesel Hoxhaj
159	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Witold Sartorius
160	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Luljeta Berisha
161	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Venera Mjekiqi
162	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Sylë Sefaj
163	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH/RED	Xhevat Lushi
164	Dogana e Kosovës (DK)	Bajram Rexha
165	Dogana e Kosovës (DK)	Bujar Shatri
166	Dogana e Kosovës (DK)	Naim Huruglica
167	Dogana e Kosovës (DK)	Sadije Topojani
168	Dogana e Kosovës (DK)	Samir Krasniqi
169	Dogana e Kosovës (DK)	Shaqir Beqiri
170	Dogana e Kosovës (DK)	Valdete Krasniqi
171	Dogana e Kosovës (DK)	Yll Mehmetaj
172	Dogana e Kosovës (DK)	Agim Nika
173	Dogana e Kosovës (DK)	Driton Mustafa
174	Dogana e Kosovës (DK)	Ramadan Latifaj
175	Dogana e Kosovës (DK)	Zana Batusha
176	Dogana e Kosovës (DK)	Agim Nuha
177	Duv International	Ramadan Alijaj
178	Ekologjia	Ismet Haxhimurati
179	Elen - Kompania Elektro Energjetike	Lulzim Sylja
180	Enti V.V	Sylejman Bala
181	EULEX	Frank Maste
182	EULEX	Ahila Bocos
183	EULEX	Maria Cristina Di Cocco
184	Expert lokal	Tush Markaj
185	Expert lokal	Engjellushe Morina
186	Expert lokal	Qazim Kukalaj
187	Expert lokal	Shar Kurtishi
188	Expert lokal	Avni Ramadani
189	Expert lokal	Anjezë Gojani
190	Expert lokal	Arben Lila
191	Expert lokal	Besim Ilazi
192	Expert lokal	Emrush Ujkani
193	Expert lokal	Filloreta Bytyci
194	Expert lokal	Kushtrim Shaipi

195	Expert lokal	Mimoza Miftari
196	Expert lokal	Ramadan Ilazi
197	Expert lokal	Zeqir Veselaj
198	Expert lokal	Levent Koro
199	Fakulteti i Inxhinierise Mekanike	Naser Sahiti
200	Federata e Futbollit të Kosovës (FBK)	Eroll Salihu
201	Federata e Karatesë së Kosovës (FKK)	Alvin Karaqi
202	Federata e Peshkatarëve Sportiv/Rekreativ	Sadik Dragaj
203	Federata e Peshkatarëve Sportiv/Rekreativ	Arianit Sllamniku
204	Ferronikeli	Agron Veliu
205	FMN	Jose Sulemane
206	FMN	Selim Thaci
207	Fondacioni Kosovar për Shoqëri Civile (KSCF)	Taulant Hoxha
208	Fondacioni Kosovar për Shoqëri Civile (KSCF)	Venera Hajrullahu
209	Fondacioni Kosovar për Shoqëri Civile (KSCF)	Fatmir Curri
210	Fondacioni Kosovar për Shoqëri të Hapur (KFOS)	Luan Shllaku
211	Fondacioni Kosovar për Shoqëri të Hapur (KFOS)	Valon Syla
212	Fondacioni Ndërkombtar për Sisteme Zgjedhore (IFES)	Ben Goldsmith
213	Fondacioni Ndërkombtar për Sisteme Zgjedhore (IFES)	Driton Qeriqi
214	Forumi Kulturor (Teatri ODA)	Florent Mehmeti
215	Gjykata Themelore e Prishtinës	Hamdi Ibrahim
216	Gjykata Themelore e Prishtinës	Florent Latifaj
217	Grupi për Studime Politike dhe Juridike (GSPJ)	Albana Merja
218	Grupi për Studime Politike dhe Juridike (GSPJ)	Behlul Beqaj
219	Grupi për Studime Politike dhe Juridike (GSPJ)	Dren Doli
220	Grupi për Studime Politike dhe Juridike (GSPJ)	Fisnik Korenica
221	Grupi për Studime Politike dhe Juridike (GSPJ)	Mentor Musa
222	Handikos	Osman Shatri
223	Handikos	Rinor Gashi
224	Hekurudhat e Kosovës	Agron Thaci
225	Humanitas	Ismail Muqiçi
226	IFC World Bank Group	Shpresa Kastrati
227	Infrakos	Hysen Fazliu
228	Iniciativa Kosovare për Stabilitet (IKS)	Brikena Hoxha
229	Iniciativa Kosovare për Stabilitet (IKS)	Florina Duli
230	Iniciativa Kosovare për Stabilitet (IKS)	Vesa Zogjani
231	Iniciativa Kosovare për Stabilitet (IKS)	Vjosa-Rogova Damoni
232	Iniciativa për Zhvillimin e Bujqësisë së Kosovës (IADK)	Gursel Arifi
233	Iniciativa për Zhvillimin e Bujqësisë së Kosovës (IADK)	Zenel Bunjaku

234	Iniciativa Rinore për të Drejtat e Njeriut në Kosovë (YIHR Kosovo)	Natyra Avdiu
235	Iniciativa Rinore për të Drejtat e Njeriut në Kosovë (YIHR Kosovo)	Granit Gashi
236	Institucioni i Avokatit të Popullit (IAP)	Faton Morina
237	Institucioni i Avokatit të Popullit (IAP)	Jashar Kastrati
238	Institucioni i Avokatit të Popullit (IAP)	Ibrahim Arslan
239	Institucioni i Avokatit të Popullit (IAP)	Valbona Puka
240	Instituti Demokratik i Kosovës (KDI)	Besnik Ramadanaj
241	Instituti Demokratik i Kosovës (KDI)	Driton Selmanaj
242	Instituti Demokratik i Kosovës (KDI)	Merita Mustafa
243	Instituti i Kosovës për Drejtësi (IKD)	Jason Tashga
244	Instituti i Kosovës për Drejtësi (IKD)	Adem Gashi
245	Instituti Kombëtar i Shëndetësisë Publike të Kosovës (IKSHPK)	Drita Zogaj
246	Instituti Kombëtar i Shëndetësisë Publike të Kosovës (IKSHPK)	Merita Berisha
247	Instituti Kombëtar i Shëndetësisë Publike të Kosovës (IKSHPK)	Burbuqe Nushi Latifi
248	Instituti Kombëtar i Shëndetësisë Publike të Kosovës (IKSHPK)	Ilir Begolli
249	Instituti Kosovar për Administratë Publike (IKAP)	Bujar Thaqi
250	Instituti Kosovar për Kërkime dhe Zhvillime të Politikave (KIPRED)	Ardian Arifaj
251	Instituti Kosovar për Kërkime dhe Zhvillime të Politikave (KIPRED)	Krenar Shala
252	Instituti Kosovar për Kërkime dhe Zhvillime të Politikave (KIPRED)	Shpend Kursani
253	Instituti për Hulumtime të Avancuara (GAP)	Jeton Mehmeti
254	Instituti për Kërkime Rinore (IKR)	Ruzhdi Ademaj
255	Instituti për Kërkime Rinore (IKR)	Taulant Hoti
256	Instituti për Politika Zhvillimore (INDEP)	Sinan Neziri
257	Instituti për Politika Zhvillimore (INDEP)	Darsej Canhasi
258	Instituti RIINVEST	Lumir Abdixhiku
259	Instituti RIINVEST	Muhamet Sadiku
260	IPON Prishtina	Fran Karaqi
261	IQMM “Obiliq”	Sejdi Halimi
262	Këshillat Qëndrore të Veprimit Lokal (KQVL)	Qendresa Jashanica
263	Këshilli Gjyqësor i Kosovës (KGJK)	Fatmir Rexhepi
264	Këshilli Gjyqësor i Kosovës (KGJK)	Hydajet Hyseni
265	Këshilli Gjyqësor i Kosovës (KGJK)	Bashkim Hyseni
266	Këshilli Gjyqësor i Kosovës (KGJK)	Edita Kusari
267	Këshilli i Evropës (KE)	Luljeta Plakolli
268	Këshilli i Evropës (KE)	Andrew Forde
269	Këshilli i Evropës (KE)	Edmond Dunga
270	Këshilli i Evropës (KE)	Elona Xhaferi
271	Këshilli i të Rinjve të Kosovës (KRK)	Artan Murati
272	Këshilli për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive të Njeriut (KLDMNJ)	Behxhet Shala

273	Këshilli Prokurorial i Kosovës (KPK)	Shkelzen Maliqi
274	Këshilli Prokurorial i Kosovës (KPK)	Ehat Miftaraj
275	Këshilli Qëndror i Veprimit Rinor (KQVR)	Gazmend Azizi
276	Këshilli Qëndror i Veprimit Rinor (KQVR)	Mensur Morina
277	Këshilli Qëndror i Veprimit Rinor (KQVR)	Murat Murati
278	Kolegji Universitar Universum (KUU)	Alejtin Berisha
279	Kolegji Universitar Universum (KUU)	Ardit Berisha
280	Komisioni i Ndërmjësimit	Fatime Ismajli
281	Komisioni i Pavarur i Medieve (KPM)	Mehdi Geci
282	Komisioni i Pavarur i Medieve (KPM)	Shefki Ukaj
283	Komisioni i Pavarur i Medieve (KPM)	Arsim Dreshaj
284	Komisioni i Pavarur i Medieve (KPM)	Fikrete Çoçaj
285	Komisioni Qëndror i Zgjedhjeve (KQZ)	Adnan Rustemi
286	Komisioni Qeveritar për Persona të Pagjetur	Preнкë Gjetaj
287	Komisioni Rrugullativ I Prokurimit Publik (KRPK)	Safet Hoxha
288	Komiteti Olimpik i Kosovës (KOK)	Besim Hasani
289	Kompania ATI-KOS	Fatos Stavileci
290	Kompania Energjetike e Distributionict (KEDS)	Fllanza Hoxha
291	Komuna e Gjilanit	Arben Dubova
292	Komuna e Kaçanikut	Azem Guri
293	Komuna e Lipjanit	Nijazi Ibrahim
294	Komuna e Novobërdës	Gani Mustafa
295	Komuna e Pejës	Afërdita Grapci
296	Komuna e Prishtinës	Edon Myftari
297	Komuna e Prishtinës	Fatos Azemi
298	Komuna e Prishtinës	Fexhri Hyseni
299	Komuna e Prishtinës	Merita Tolaj
300	Komuna e Prishtinës	Ismet Gashi
301	Komuna e Prizrenit	Visar Islamaj
302	Komuna e Ranillugut	Xhavit Krasniqi
303	Komuna e Shtimës	Ejup Ismajli
304	Komuna e Shtimës	Naim Ismaili
305	Komuna e Skenderajit	Fatmir Balaj
306	Komuna e Vushtrrisë	Afrim Maliqi
307	Komuna e Vushtrrisë	Afrim Bajrami
308	Komuna e Vushtrrisë	Nasuf Aliu
309	Komuna e Junik	Avdyl Gjota
310	Korporata Energjetike e Kosovës (KEK)	Hanumshahe Ibrahim
311	Korporata Energjetike e Kosovës (KEK)	Ismet Raca

312	Korporata Energjetike e Kosovës (KEK)	Naim Sahiti
313	Korporata Energjetike e Kosovës (KEK)	Petrit Pepaj
314	KUR Prishtina	Shyqeri Krasniqi
315	Kuvendi i Kosovës (KK)	Ismet Krasniqi
316	Kuvendi i Kosovës (KK)	Ylber Sherifi
317	Kuvendi i Kosovës (KK)	Agron Istogu
318	Kuvendi i Kosovës (KK)	Ahtere Loxha
319	Kuvendi i Kosovës (KK)	Ali Sadriu
320	Kuvendi i Kosovës (KK)	Arben Loshi
321	Kuvendi i Kosovës (KK)	Armend Ademaj
322	Kuvendi i Kosovës (KK)	Bajram Badivuku
323	Kuvendi i Kosovës (KK)	Besim Haliti
324	Kuvendi i Kosovës (KK)	Daut Beqiri
325	Kuvendi i Kosovës (KK)	Emrush Haxhiu
326	Kuvendi i Kosovës (KK)	Fatime Qorri
327	Kuvendi i Kosovës (KK)	Muhamet Morina
328	Kuvendi i Kosovës (KK)	Muhamet Mustafa
329	Kuvendi i Kosovës (KK)	Nexhat Jashari
330	Kuvendi i Kosovës (KK)	Safet Beqiri
331	Kuvendi i Kosovës (KK)	Safete Hadergjonaj
332	Kuvendi i Kosovës (KK)	Sala Berisha-Shala
333	Kuvendi i Kosovës (KK)	Teuta Sahatqija
334	Kuvendi i Kosovës (KK)	Valbona Dibra
335	Kuvendi i Kosovës (KK)	Vilson Ukaj
336	Kuvendi i Kosovës (KK)	Visar Ymeri
337	Kuvendi i Kosovës (KK)	Xheladin Hoxha
338	Kuvendi i Kosovës (KK)	Xhelatin Hoxha
339	Kuvendi i Kosovës (KK)	Zenun Pajaziti
340	Kuvendi Komunal Fushë Kosovë	Isuf Maxhera
341	Kuvendi Komunal Fushë Kosovë	Mehmet Gërguri
342	Kuvendi Komunal Fushë Kosovë	Sylejman Shabani
343	Kuvendi Komunal Lipjan	Milazim Miftari
344	Kuvendi Komunal Lipjan	Shqipe Rexhepi
345	Kuvendi Komunal Lipjan	Bajram Rizani
346	Kuvendi Komunal Vushtrri	Besim Demiraj
347	Kuvendi/Twinning	Zsafia Czoma
348	Lëvizja FOL	Petrit Zogaj
349	Lëvizja FOL	Fidan Kalaja
350	Luani sh.a.	Xhevat Meha

351	Lux Development	Charel Kriepe
352	Lux Development	Agon Jusufi
353	Lux Development	Driton Berisha
354	Lux Development	Herman Sonneveld
355	Lux Development	Vedat Maqastena
356	MEKA	Burim Piraj
357	Ministria e Administratës së Pushtetit Lokal (MAPL)	Agron Maxhuni
358	Ministria e Administratës së Pushtetit Lokal (MAPL)	Besim Murtezani
359	Ministria e Administratës së Pushtetit Lokal (MAPL)	Fakete Kuka
360	Ministria e Administratës së Pushtetit Lokal (MAPL)	Avni Sahiti
361	Ministria e Administratës së Pushtetit Lokal (MAPL)	Besim Kamberaj
362	Ministria e Administratës së Pushtetit Lokal (MAPL)	Besnik Osmani
363	Ministria e Administratës së Pushtetit Lokal (MAPL)	Blerim Hasani
364	Ministria e Administratës së Pushtetit Lokal (MAPL)	Drin Haraqia
365	Ministria e Administratës së Pushtetit Lokal (MAPL)	Fetije Begolli
366	Ministria e Administratës së Pushtetit Lokal (MAPL)	Arbnor Sadiku
367	Ministria e Administratës së Pushtetit Lokal (MAPL)	Fatmire Thaci
368	Ministria e Administratës së Pushtetit Lokal (MAPL)	Isuf Zeneli
369	Ministria e Administratës së Pushtetit Lokal (MAPL)	Izedin Bytyci
370	Ministria e Administratës së Pushtetit Lokal (MAPL)	Jeton Qela
371	Ministria e Administratës së Pushtetit Lokal (MAPL)	Nazmi Halimi
372	Ministria e Administratës së Pushtetit Lokal (MAPL)	Suzana Kosumi
373	Ministria e Administratës së Pushtetit Lokal (MAPL)	Venera Kosumi
374	Ministria e Administratës Publike (MAP)	Malsore Gashi
375	Ministria e Administratës Publike (MAP)	Bardha Rrustemi
376	Ministria e Administratës Publike (MAP)	Fatos Mustafa
377	Ministria e Administratës Publike (MAP)	Ibadete Mehmeti
378	Ministria e Administratës Publike (MAP)	Driart Elshani
379	Ministria e Administratës Publike (MAP)	Mergim Lushtaku
380	Ministria e Administratës Publike (MAP)	Mirlinda Bojkaj
381	Ministria e Administratës Publike (MAP)	Muhamet Latifi
382	Ministria e Administratës Publike (MAP)	Naser Shamolli
383	Ministria e Administratës Publike (MAP)	Rrahmon Zahiti
384	Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë (MASHT)	Agim Berdyna
385	Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë (MASHT)	Abdurrahman Simnica
386	Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë (MASHT)	Esat Mazreku
387	Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë (MASHT)	Esma Basholli
388	Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë (MASHT)	Fadil Binaku
389	Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë (MASHT)	Imrane Ramadani

390	Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë (MASHT)	Kurt Nielsen
391	Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë (MASHT)	Mensur Neziri
392	Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë (MASHT)	Miranda Kasneci
393	Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë (MASHT)	Qamile Sinanaj
394	Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë (MASHT)	Radica Berishaj
395	Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë (MASHT)	Ryve Prekoragja
396	Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë (MASHT)	Shpresa Mehmeti
397	Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë (MASHT)	Vedat Bajramaj
398	Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë (MASHT)	Afërdita Jaha
399	Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë (MASHT)	Azem Azemi
400	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Fjolla Cakuli
401	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Ismajl Kastrati
402	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Luan Statovci
403	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Lulzim Shamolli
404	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Mediha Halimi
405	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Wolff-Dieter Milhan
406	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Mirjeta Salihaj
407	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Muhamet Gubetini
408	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Tahir Halitaj
409	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Bajram Imeri
410	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Ekrem Gjokaj
411	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Fatmir Lahu
412	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Hakile Xhaferi
413	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Hysen Abazi
414	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Hysni Thaqi
415	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Idriz Gashi
416	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Kapllan Halimi
417	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Sebahate Haradinaj
418	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Bekim Hoxha
419	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Elhami Hajdari
420	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Nysrete Doda Gashi
421	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Shefki Zeqiri
422	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Shqipe Dema
423	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Skender Bajrami
424	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)	Vjollca Bucaliu
425	Ministria e Drejtësisë (MD)	Baki Gimolli
426	Ministria e Drejtësisë (MD)	Gazmend Çitaku
427	Ministria e Drejtësisë (MD)	Jehona Lushaku
428	Ministria e Drejtësisë (MD)	Lulzim Beqiri

429	Ministria e Drejtësisë (MD)	Selvije Elezaj
430	Ministria e Drejtësisë (MD)	Arbër Gegaj
431	Ministria e Drejtësisë (MD)	Ardian Bajraktari
432	Ministria e Drejtësisë (MD)	Bedri Bahtiri
433	Ministria e Drejtësisë (MD)	Lulzim Aliaj
434	Ministria e Financave (MF)	Afrim Shala
435	Ministria e Financave (MF)	Arta Vllasaliu
436	Ministria e Financave (MF)	Artan Mehmeti
437	Ministria e Financave (MF)	Blerina Shabani
438	Ministria e Financave (MF)	Dielleza Arifi
439	Ministria e Financave (MF)	Enis Spahiu
440	Ministria e Financave (MF)	Fatmir Plakiqi
441	Ministria e Financave (MF)	Florije Zabergja
442	Ministria e Financave (MF)	Ismail Xhaku
443	Ministria e Financave (MF)	Jeton Gashi
444	Ministria e Financave (MF)	Kimete Zekaj
445	Ministria e Financave (MF)	Kosum Aliu
446	Ministria e Financave (MF)	Berat Havolli
447	Ministria e Financave (MF)	Lindita Toçi
448	Ministria e Financave (MF)	Lumnije Hetemi
449	Ministria e Financave (MF)	Mirjana Cvetic
450	Ministria e Financave (MF)	Muharrem Kosumi
451	Ministria e Financave (MF)	Nysret Koca
452	Ministria e Financave (MF)	Petrit Popova
453	Ministria e Financave (MF)	Rexhep Vasolli
454	Ministria e Financave (MF)	Shkëlzen Morina
455	Ministria e Financave (MF)	Shyqyri Hyseni
456	Ministria e Financave (MF)	Valmira Rexhëbeqaj
457	Ministria e Financave (MF)	Zilif Lufi
458	Ministria e Financave (MF)	Agim Krasniqi
459	Ministria e Financave (MF)	Alban Fejza
460	Ministria e Financave (MF)	Albulena Bektashi
461	Ministria e Infrastrukturës (MI)	Avdi Kamerolli
462	Ministria e Infrastrukturës (MI)	Cerkin Dukolli
463	Ministria e Infrastrukturës (MI)	Ismail Berisha
464	Ministria e Infrastrukturës (MI)	Jakup Hoti
465	Ministria e Infrastrukturës (MI)	Fejzulla Mustafa
466	Ministria e Infrastrukturës (MI)	Martin Halilaj
467	Ministria e Infrastrukturës (MI)	Milaim Ahmetaj

468	Ministria e Infrastrukturës (MI)	Miranda Kajtazi
469	Ministria e Infrastrukturës (MI)	Naim Kelmendi
470	Ministria e Infrastrukturës (MI)	Nebih Shatri
471	Ministria e Infrastrukturës (MI)	Qamil Feka
472	Ministria e Infrastrukturës (MI)	Rame Qupeva
473	Ministria e Infrastrukturës (MI)	Lulzim Rama
474	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Krenare Bekteshi
475	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Azra Krasniqi
476	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Besfort Rrecaj
477	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Dritero Arifi
478	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Ereza Abrashi
479	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Fatos Kryeziu
480	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Fehmi Hoxha
481	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Feride Zeka
482	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Hysni Nura
483	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Jeton Karaqica
484	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Kastriot Halili
485	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Labinot Smakaj
486	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Lorik Jakupi
487	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Fatmir Ramaj
488	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Florim Canolli
489	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Gëzim Kasapolli
490	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Gresa Selimaj
491	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Ilir Muçaj
492	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Jehona Brovina
493	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Kaltrina Paçarada
494	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Malisa Venhari
495	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Mrika Pepa
496	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Nehat Islami
497	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Nertila Gojani
498	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Novitet Nezaq
499	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Rajmonda Kukalaj
500	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Taulant Kryeziu
501	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Valon Avdiu
502	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Valon Gashi
503	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Visar Zekaj
504	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Tefta Kelmendi
505	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Trendelina Duraku
506	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Adea Gashi

507	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Arbenita Mjekiqi
508	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Arlinda Ahmeti
509	Ministria e Integrimit Evropian (MIE)	Arta Uka
510	Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit (MKRS)	Feim Maliqaj
511	Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit (MKRS)	Burim Mexhuan
512	Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit (MKRS)	Esin Sisko
513	Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit (MKRS)	Faruk Binakaj
514	Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit (MKRS)	Fikret Shatri
515	Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit (MKRS)	Florim Kryeziu
516	Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit (MKRS)	Iber Alaj
517	Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit (MKRS)	Imran Rasimi
518	Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit (MKRS)	Kreshnik Xharra
519	Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit (MKRS)	Vedat Jashari
520	Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit (MKRS)	Veton Firzi
521	Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit (MKRS)	Valon Kashtanjsa
522	Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit (MKRS)	Afërdita Fazlija
523	Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit (MKRS)	Arsim Thaçi
524	Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit (MKRS)	Burbuqe Deva
525	Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit (MKRS)	Driton Rukiqi
526	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapsinor (MMPH)	Arben Citaku
527	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapsinor (MMPH)	Enver Tahiri
528	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapsinor (MMPH)	Hazbije Krasniqi
529	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapsinor (MMPH)	Hazir Cadraku
530	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapsinor (MMPH)	Tafe Veselaj
531	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapsinor (MMPH)	Hikmete Morina
532	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapsinor (MMPH)	Ismail Hetemaj
533	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapsinor (MMPH)	Letafete Latifi
534	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapsinor (MMPH)	Lindita Morina
535	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapsinor (MMPH)	Miradije Asllanaj
536	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapsinor (MMPH)	Mirlinda Lataj
537	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapsinor (MMPH)	Muhamet Malsiu
538	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapsinor (MMPH)	Naser Bajraktari
539	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapsinor (MMPH)	Nezakete Hakaj
540	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapsinor (MMPH)	Remzush Latifi
541	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapsinor (MMPH)	Vehbi Ejupi
542	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapsinor (MMPH)	Zymer Mrasori
543	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Dëfrim Rifaj
544	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Alban Sadiku
545	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Antigona Spahiu

546	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Bajram Kelmendi
547	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Agim Millaku
548	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Fatmire Rexhepi
549	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Gjylinaze Novoberdaliu Gola
550	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Florim Salihaj
551	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Hafiz Leka
552	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Lulzim Karaxha
553	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Murat Vokshi
554	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Fatime Rexhepi
555	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Fisnik Lakna
556	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Hajrullah Hoxha
557	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Izet Shala
558	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Leunora Zylfija
559	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Luan Jahirim
560	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Mentor Morina
561	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Merita Bacaliu
562	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Minire Begaj
563	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Qazim Gashi
564	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Ramadan Kelmendi
565	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Sami Salihu
566	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS)	Ylber Aliu
567	Ministria e Punëve të Brendshme (MPB)	Sefadin Kuqi
568	Ministria e Punëve të Brendshme (MPB)	Arben Osmani
569	Ministria e Punëve të Brendshme (MPB)	Artan Duraku
570	Ministria e Punëve të Brendshme (MPB)	Edona Baruti
571	Ministria e Punëve të Brendshme (MPB)	Habibe Zeqiri
572	Ministria e Punëve të Brendshme (MPB)	Kastriot Gashi
573	Ministria e Punëve të Brendshme (MPB)	Mergim Himaj
574	Ministria e Punëve të Brendshme (MPB)	Fisnik Rexhepi
575	Ministria e Punëve të Brendshme (MPB)	Fitim Zariqi
576	Ministria e Punëve të Brendshme (MPB)	Liridon Neziri
577	Ministria e Punëve të Brendshme (MPB)	Naim Shala
578	Ministria e Punëve të Brendshme (MPB)	Sebahate Muharremi-Pllana
579	Ministria e Punëve të Brendshme (MPB)	Shkodran Manaj
580	Ministria e Punëve të Brendshme (MPB)	Teuta Ramiqi
581	Ministria e Punëve të Brendshme (MPB)	Valon Krasniqi
582	Ministria e Punëve të Brendshme (MPB)	Abedin Mehmeti
583	Ministria e Punëve të Jashtme (MPJ)	Ruzvellt Frrokaj

584	Ministria e Punëve të Jashtme (MPJ)	Albinot Bimbashi
585	Ministria e Punëve të Jashtme (MPJ)	Xhelal Shaqiri
586	Ministria e Shëndetësisë (MSH)	Mentor Bislimi
587	Ministria e Shëndetësisë (MSH)	Mentor Sadiku
588	Ministria e Shëndetësisë (MSH)	Fetije Huruglica
589	Ministria e Shëndetësisë (MSH)	Merita Vuthaj
590	Ministria e Shëndetësisë (MSH)	Pashk Buzhala
591	Ministria e Shëndetësisë (MSH)	Shaban Osmanaj
592	Ministria e Shëndetësisë (MSH)	Zana Haraqija
593	Ministria e Shëndetësisë (MSH)	Fatime Arneliu Qosaj
594	Ministria e Shëndetësisë (MSH)	Curr Gjocaj
595	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Adnan Hoxha
596	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Agron Shurdhani
597	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Bernard Nikaj
598	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Blerim Ahmeti
599	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Artan Demolli
600	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Isa Dukaj
601	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Ruzhdi Shehu
602	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Valon Berisha
603	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Xhemajl Syla
604	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Ardiana Shala – Krrabaj
605	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Bujar Istogu
606	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Eljana Naka
607	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Fadil Mustafa
608	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Gazmend Mejzini
609	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Ibush Luzha
610	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Irfan Lipovica
611	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Muhamet Hashani
612	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Safete Rexhepi
613	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Sara Rexhepi
614	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Shaban Halimi
615	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Veli Hoti
616	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Visar Bajraktari
617	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)	Zef Dedaj
618	Ministria e Zhvillimit Ekonomik (MZHE)	Lulzim Korenica
619	Ministria e Zhvillimit Ekonomik (MZHE)	Marcelë Restelica
620	Ministria e Zhvillimit Ekonomik (MZHE)	Ramadan Sejdiu
621	Ministria e Zhvillimit Ekonomik (MZHE)	Agim Kukaj
622	Ministria e Zhvillimit Ekonomik (MZHE)	Shkelzen Kuqi

623	Ministria e Zhvillimit Ekonomik (MZHE)	Skender Xani
624	Ministria e Zhvillimit Ekonomik (MZHE)	Valon Stavileci
625	Ministria e Zhvillimit Ekonomik (MZHE)	Adem Ahmetaj
626	Ministria e Zhvillimit Ekonomik (MZHE)	Behije Tahiri
627	Ministria e Zhvillimit Ekonomik (MZHE)	Enver Basha
628	Ministria e Zhvillimit Ekonomik (MZHE)	Gentina Jusufi
629	Ministria e Zhvillimit Ekonomik (MZHE)	Luan Morina
630	Ministria për Komunitete dhe Kthim (MKK)	Vedat Maxhuni
631	Ministria për Komunitete dhe Kthim (MKK)	Zgjim Isufaj
632	Muqa Solar Company	Xhevat Muqaj
633	N.P.T “Bylmeti”	Ymer Berisha
634	Natural Resource Solution (NRS)	Ergin Hajredini
635	Ndërmarrja Publike “Hortikultura”	Agron Dobrani
636	Ndërmarrja Publike “Hortikultura”	Myzaferre Uka
637	NGO “Konsumatorët”	Ali Gagica
638	NIPKH-MH	Arbëresha Jaka
639	Njësia e Inteligjencës Financiare	Arsim Fejzullahu
640	Oda e Avokatëve e Kosovës (OAK)	Yll Zekaj
641	Oda Ekonomike Amerikane në Kosovë (OEAK)	Arian Zeka
642	Oda Ekonomike Amerikane në Kosovë (OEAK)	Visar Hapçiu
643	Oda Ekonomike e Kosovës (OEK)	Luljeta Aliu Krasniqi
644	Oda Ekonomike e Kosovës (OEK)	Lumnije Hashani
645	Oda Ekonomike e Kosovës (OEK)	Mehdi Kika
646	Oda Ekonomike e Kosovës (OEK)	Parim Bajrami
647	Oda Ekonomike e Kosovës (OEK)	Samir Lleshi
648	Oda Ekonomike e Kosovës (OEK)	Olivera Ceni
649	Oda Ekonomike e Kosovës (OEK)	Emine Daci
650	Oda Ekonomike Gjermano – Kosovare	Remzi Ejupi
651	Oda Ekonomike Gjermano – Kosovare	Bardhyl Meta
652	Oda Tregtare Kosovaro Turke	Esin Muzbeg
653	Oranizata jo Qeveritare “Ec Ma Ndryshe”	Laura Xhelili
654	Organi Shqyrtues i Prokurimit Publik	Hysni Hoxha
655	Organizata e OKB-së për Ushqim dhe Bujqësi (FAO)	Aleksandar Nikolovski
656	Organizata Jo Qeveritare “Ballkan Sunflowers Kosova”	Bleta Balaj
657	Organizata Jo Qeveritare “Childproof”	Mevlode Murtezi
658	Organizata Jo Qeveritare “Down Syndrom Kosova”	Sebahate Beqiri
659	Organizata Jo Qeveritare “SOS Kopshti”, Prishtinë	Remzije Krasniqi
660	Organizata Jo Qeveritare “SOS Kopshti”, Prishtinë	Fetije Gjaku Murturi
661	Organizata Jo Qeveritare “Access”	Mentor Hasani

662	Organizata Jo Qveritare "Aureola"	Sanije Graicevci
663	Organizata Jo Qveritare "Drita e Krushës"	Ola Syla
664	Organizata Jo Qveritare "ECMI Kosova"	Andrea Najvirtova
665	Organizata Jo Qveritare "Elriko"	Haxhi Ademi
666	Organizata Jo Qveritare "Ideja jone"	Skender Lutfiu
667	Organizata Jo Qveritare "INPO"	Avni Bytyqi
668	Organizata Jo Qveritare "IREX"	Shqipe Pantina
669	Organizata Jo Qveritare "Konsumatorët"	Hazir Berisha
670	Organizata Jo Qveritare "Konsumatori"	Selatin Kaçaniku
671	Organizata Jo Qveritare "Labirinti"	Safet Blakaj
672	Organizata Jo Qveritare "Mileniumi i Ri"	Nehat Bllacaku
673	Organizata Jo Qveritare "NACEL"	Sabiha Shala
674	Organizata Jo Qveritare "NACEL"	Shpresa Morina
675	Organizata Jo Qveritare "Partners Kosova"	Shukrije Gashi
676	Organizata Jo Qveritare "Perspektiva Energjetike"	Ramadan Arifi
677	Organizata Jo Qveritare "Vizioni"	Arjan Janova
678	Organizata Jo Qveritare "Eko-Trepca"	Ramadan Uka
679	Organizata Ndërkombëtare për Migrim (IOM)	Habib Habibi
680	Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim dhe Siguri në Evropë (OSBE)	Krenar Loshi
681	Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim dhe Siguri në Evropë (OSBE)	Bekim Kodraliu
682	Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim dhe Siguri në Evropë (OSBE)	Philipp Annawitt
683	Organizata Zhvillimore Holandeze-Lidhja e Vlerave Natyrore dhe Njerëzve (SNV-CNVP)	Haki Kola
684	PEN Kosova	Petrit Bejdoni
685	Policia e Kosovës (PK)	Faik Krasniqi
686	Policia e Kosovës (PK)	Jakup Veseli
687	Policia e Kosovës (PK)	Veton Elshani
688	Policia e Kosovës (PK)	Ali Aruqaj
689	Policia e Kosovës (PK)	Clirim Hajdini
690	Policia e Kosovës (PK)	Nazmija Basovic
691	Policia e Kosovës (PK)	Granit Fetahu
692	Policia e Kosovës (PK)	Halil Fejza
693	Policia e Kosovës (PK)	Riza Shillova
694	Policia e Kosovës (PK)	Ahmet Gërbeshi
695	Policia e Kosovës (PK)	Emin Beqiri
696	Policia e Kosovës (PK)	Fatmir Limani
697	Policia e Kosovës (PK)	Shemsi Igrishta
698	Programi për të Drejtat Civile në Kosovë (CRPK)	Memli Ymeri
699	Programi për Zhvillim i Kombeve të Bashkuara (UNDP)	Alain Lapon
700	Programi për Zhvillim i Kombeve të Bashkuara (UNDP)	Besnik Cecelia

701	Programi për Zhvillim i Kombeve të Bashkuara (UNDP)	Rreze Duli
702	Programi për Zhvillim i Kombeve të Bashkuara (UNDP)	Virgjina Dumnica
703	Programi për Zhvillim i Kombeve të Bashkuara (UNDP)	Daniela Zampini
704	Programi për Zhvillim i Kombeve të Bashkuara (UNDP)	Marta Gazideda
705	Programi për Zhvillim i Kombeve të Bashkuara (UNDP)	Merita Isufi
706	Programi për Zhvillim i Kombeve të Bashkuara (UNDP)	Chris Decker
707	Programi për Zhvillim i Kombeve të Bashkuara (UNDP)	Valdet Osmani
708	Programi për Zhvillim i Kombeve të Bashkuara (UNDP) AGJ Project	Dren Rogova
709	Projekti i Shpërndarjes dhe Furnizimit me Energji (KEDS-PIU)	Burim Hashani
710	Prokuroria Speciale e Republikës së Kosovës	Reshat Millaku
711	Psikiatre, Eksperte e fushës së zhvillimit njohës dhe njohurive të përgjithshme	Mimoza Shahini
712	Qendra e Aftësimit Profesional	Shasivar Sadiku
713	Qendra e Automjeteve të Kosovës	Kumbim Shala
714	Qendra e Trajnimeve dhe Burimeve për Avokim	Rrezarta Krasniqi
715	Qendra Kosovare për Inovacion (ICK)	Uran Begu
716	Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve	Fatime Gërxhaliu
717	Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë (QKSS)	Mentor Vrajolli
718	Qendra për Arsim e Kosovës (KEC)	Dukagjin Pupovci
719	Qendra për Arsim e Kosovës (KEC)	Luljeta Demjaha
720	Qendra për Hulumtim, Dokumentim dhe Publikim (CRDP)	Nora Ahmetaj
721	Qendra për Integrimin e Komuniteteve	Refik Kasi
722	Qendra Rajonale e Mjedisit (REC)	Avdullah Nishori
723	QRAP, Malishevë	Milazim Xhaferi
724	Ripërtërimi i Bujqësisë	Bexhet Basha
725	Sekretariati i Këshillit Konsultativ për Komunitete	Hafiye Gas
726	Shërbimi Korrektues i Kosovës (SHKK)	Nebi Halili
727	Shërbimi Korrektues i Kosovës (SHKK)	Resmi Hoxha
728	Shërbimi Korrektues i Kosovës (SHKK)	Armend Mustafa
729	Shërbimi Korrektues i Kosovës (SHKK)	Shemsi Hajrizi
730	Shkolla e larte profesionale “Tempulli”	Said Rrahmanaj
731	Shoqata Afariste e Gruas “ SHE-ERA”	Ardiana Qela
732	Shoqata e Bujqësisë Organike e Kosovës (SHBOK)	Prof. Adem Demaj
733	Shoqata e Transportit Rrugor të udhetareve	Jakup Berisha
734	Shoqata e Turizmit të Kosovës (SHTK)	Baki Hoti
735	Shoqata Kosovare për Ndërtimin e Rrugëve	Ardita Latifaj
736	Shoqata per Energji te Ripertitshme (SHERK)	Hamdi Malushaj
737	Sistemi i Operimit dhe i Shpërndarjes se Elektricitetit në Kosovë (KOSTT)	Gazmend Kabashi
738	Sistemi i Operimit dhe i Shpërndarjes se Elektricitetit në Kosovë (KOSTT)	Kadri Kadriu
739	Sistemi i Operimit dhe i Shpërndarjes se Elektricitetit në Kosovë (KOSTT)	Vjosa Reznici

740	Sistemi Informativ i Tregut (SIT-Kosova)	Kadri Gashi
741	START	Vehbi Zeqiri
742	Swisscontact	Diana Bardhi
743	Swisscontact	Vjollca Krasniqi
744	Termokos Sh.A	Arsim Fetahu
745	Termokos Sh.A	Kreshnik Boqolli
746	TrainKos	Besfort Metaj
747	TrainKos	Hasan Ibraj
748	Trajnimi për Asistence Penale Ndërkombëtare Penale (ICITAP)	Shkelzen Sopjani
749	Twinning Project	Hans Joachim Kloss
750	Twinning Project	Jeton Muhaxhiri
751	UNFPA	Linda Abazi
752	UNHCR	Vlora Shemsedini
753	UNHCR	Bujar Reshtani
754	UNICEF	Gëzim Hasani
755	UNICEF	Kozeta Imami
756	Universiteti AAB	Medain Hashani
757	Universiteti AAB	Ylber Sela
758	Universiteti I Prishtinës (UP)	Bajram Berisha
759	Universiteti I Prishtinës (UP)	Bedri Dragusha
760	Universiteti I Prishtinës (UP)	Fatezim Latifi
761	Universiteti I Prishtinës (UP)	Fetah Podvorica
762	Universiteti I Prishtinës (UP)	Gani Ibrahimimi
763	Universiteti I Prishtinës (UP)	Gazmend Pula
764	Universiteti I Prishtinës (UP)	Muhamet Kamberi
765	Universiteti I Prishtinës (UP)	Petrit Gashi
766	Universiteti I Prishtinës (UP)	Ruzhdi Sefa
767	Universiteti I Prishtinës (UP)	Sadik Krasniqi
768	Universiteti I Prishtinës (UP)	Shqipe Bajqinca
769	Universiteti I Prishtinës (UP)	Sylejman Berisha
770	Universiteti I Prishtinës (UP)	Xhavit Ramadani
771	Universiteti I Prishtinës (UP)	Xhevdet Elezi
772	Universiteti I Prishtinës (UP)	Muzafere Limani
773	Universiteti për Biznes dhe Teknologji (UBT)	Ermal Lubishtani
774	Universiteti për Biznes dhe Teknologji (UBT)	Edmond Hajrizi
775	UP "Haxhi Zeka" Peja	Bakir Kelmendi
776	UP "Haxhi Zeka" Peja	Ismaj Cacaj
777	WUS Kosova	But Dedaj
778	ZIE	Kimete Bajraktari

779	Zyra Administrative për Mitrovicën Veriore	Mursel Ahmeti
780	Zyra Administrative për Mitrovicën Veriore	Suada Korenica
781	Zyra e Auditorit të Përgjithshëm (ZAP)	Ibrahim Gjylderen
782	Zyra e Auditorit të Përgjithshëm (ZAP)	Ilire Daija-Buza
783	Zyra e Auditorit të Përgjithshëm (ZAP)	Lage Olofsson
784	Zyra e Auditorit të Përgjithshëm (ZAP)	Artan Venhari
785	Zyra e Bashkimit Evropian (ZBE)	Albina Duraku
786	Zyra e Bashkimit Evropian (ZBE)	Angeliki Votsoglou
787	Zyra e Bashkimit Evropian (ZBE)	Daniel Linotte
788	Zyra e Bashkimit Evropian (ZBE)	Garland Boyette
789	Zyra e Bashkimit Evropian (ZBE)	Jakob Modeer
790	Zyra e Bashkimit Evropian (ZBE)	Karin Marmsoler
791	Zyra e Bashkimit Evropian (ZBE)	Luan Dalipi
792	Zyra e Bashkimit Evropian (ZBE)	Rron Dalladaku
793	Zyra e Bashkimit Evropian (ZBE)	Sophie Beaumont
794	Zyra e Bashkimit Evropian (ZBE)	Yvonne Gogoll
795	Zyra e Bashkimit Evropian (ZBE)	Enrico Vinsentin
796	Zyra e Bashkimit Evropian (ZBE)	Arta Musa – Krasniqi
797	Zyra e Bashkimit Evropian (ZBE)	Artan Osmani
798	Zyra e Kryeministrit (ZKM)	Adelina Loxhaj
799	Zyra e Kryeministrit (ZKM)	Arjeta Sahiti
800	Zyra e Kryeministrit (ZKM)	Besim Kajtazi
801	Zyra e Kryeministrit (ZKM)	Elhami Shaqiri
802	Zyra e Kryeministrit (ZKM)	Eset Rama
803	Zyra e Kryeministrit (ZKM)	Mirlinda Lushtaku
804	Zyra e Kryeministrit (ZKM)	Qendresa Beqiri
805	Zyra e Kryeministrit (ZKM)	Ruzhdi Halili
806	Zyra e Kryeministrit (ZKM)	Shkelzen Ibrahim
807	Zyra e Kryeministrit (ZKM)	Shkurte Krasniqi
808	Zyra e Kryeministrit (ZKM)	Vedat Sagonjeva
809	Zyra e Kryeministrit (ZKM)	Naser Ajeti
810	Zyra e Kryeministrit (ZKM)	Sadete Demaj Kajtazi
811	Zyra e Rregullatorit për Energji (ZRRE)	Rifat Blakaj
812	Zyra e Rregullatorit për Energji (ZRRE)	Afrim Ajvazi
813	Zyra e TEMPUS-it në Kosovë	Kimete Camaj
814	Zyra Rregullatore për Ujësjellës dhe Kanalizim (ZRRUK)	Ramiz Krasniqi
815	Zyra Rregullatore për Ujësjellës dhe Kanalizim (ZRRUK)	Qamil Musa
816	Zyra Rregullatore për Ujësjellës dhe Kanalizim (ZRRUK)	Zoge Spahiu
817	Zyra Rregullatore për Ujësjellës dhe Kanalizim (ZRRUK)	Nadire Vitija
818	Zyra Zvicerane për Zhvillim dhe Bashkëpunim (SDC)	Majlinda Bajraktari

Implemented by

giz Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH